ØKONOMI og POLITIK

Kvartalsskrift udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi . 47. Årgang . Nummer 1 . 1973

Munksgaards Forlag . København 1973

ØKONOMI OG POLITIK

47. årgang nr. 1 1973

Indhold

Søren Villadsen: Politisk påvirkning af børn 3
Ib Damgaard Petersen: Kybernetikken og samfundsvidenskaberne 21
Bjarne Hastrup: Hovedtræk af norsk økonomi efter 1945 38
Den internationale økonomiske situation 67
Den danske økonomiske situation 74
Politisk kronik 82

Kvartalsskrift
udgivet af Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi
Munksgaards Forlag . København 1973

FORFATTERNE

Søren Villadsen, cand. phil., Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet.

Ib Damgaard Petersen, universitetslektor, cand. mag., Institut for Samfundsfag, Københavns Universitet.

Bjarne Hastrup, undervisningsassistent, cand. polit., Københavns Universitet.

De løbende økonomiske oversigter udarbejdes af økonomisk konsulent, cand. polit. H. Thustrup Hansen og sekretær, cand. polit. Palle Mikkelsen, Økonomi- og Budgetministeriet. Den politiske kronik udarbejdes af cand. polit. C. Lind.

Eftertryk uden kildeangivelse ikke tilladt.

ØKONOMI OG POLITIK udkommer med et hæfte i hvert kvartal. Årsabonnement 60 kr. incl. moms. Enkelte hæfter 18 kr. incl. moms. Ansvarshavende redaktør: Økonomisk konsulent, cand. polit. H. THUSTRUP HANSEN. Redaktionssekretær: BIRTE NYHOLM. Redaktionsudvalg: Professor, dr. phil. SVEN HENNINGSEN, professor, dr. polit. SV. AAGE HANSEN, afdelingsleder, cand. polit. STEEN LETH JEPPESEN, lektor, cand. mag. NIELS THOMSEN og lektor, cand. mag. CHRISTIAN THUNE. Redaktion: Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Rosenborggade 15, 1130 København K, tlf. (01) 11 41 53. Ekspedition og abonnement: Munksgaards Forlag A/S, Nørre Søgade 35, 1370 København K, tlf. (01) 12 70 30. Abonnement kan endvidere tegnes i alle boglader.

Printed in Denmark, Aarhuus Stiftsbogtrykkerie A/S.

Udsendt i boghandelen den 29. juni 1973.

Politisk påvirkning af børn – en kritik af undersøgelser og teorier

Søren Villadsen

Det er først inden for de senere år, at der for alvor er kommet gang i forskningen af den politiske påvirkning af børn. Forskningen heraf foregår oftest under etiketten »politisk socialisering«, hvilket undertiden giver uheldige følger for resultaterne.

Denne forskning har som så meget andet inden for studiet af politik været koncentreret i og omkring USA. I de seneste år er der dog foretaget forskellige interessante studier med tilknytning til emnet i Europa.

Også i Danmark dukker der nu litteratur op, som beskæftiger sig med forskellige sider af den politiske påvirkning af børn. Denne artikel skal dels ses som en indirekte kritik af nogen af de tendenser, der allerede nu kan spores i den begyndende danske forskning af emnet. Dels er den en kritik af nogen grundlæggende modeller og teorier inden for studiet af politisk socialisering. Endelig vil der i løbet af artiklen blive fremsat forskellige ideer til nye fremgangsmåder ved studier af politisk påvirkning af børn.

Hvorfor en voksende interesse for politisk socialisering?

Der kan være noget paradoksalt ved den meget sent opdukkede interesse for studiet af politisk påvirkning af børn. For at sætte sagen på spidsen kan man hævde, at den øgede interesse for børnenes politiske fremtid direkte afhænger af en øget usikkerhed om denne fremtids indhold; det gælder både for fremtidige politiske ideologier og for de mere praktiske sider af tilværelsen.

Derudover findes hos de fleste forældre en stigende usikkerhed om forældregenerationen og dennes institutioners muligheder for i det hele taget at danne barnegenerationens politiske karakterer [1]. Denne usikkerhed ligger vel også bag den liberalistiske opdragelsesideologi, hvorefter børn ikke *bør* påvirkes politisk i en bestemt retning. Disse ting hænger sammen med de hastige ændringer i samfundets opbygning. F. eks. ændringer i erhvervsstruktur, familie-

1. Karakterer er bevidst sat i flertal, og der antydes hermed en vis afstand til »social karakter-skolen« ved David Risman, Erich Fromm m. fl. Ifølge denne opfattelse danner hver kultur én dominerende personlighedstype. Efter min opfattele er dette i for høj grad at se bort fra sociale, regionale og kulturelle skel.

mønstre, bymiljø o. s. v. Der skal i løbet af artiklen vendes tilbage til denne problematik.

Men udover denne lidt vemodige omend forståelige grund til for forældre at beskæftige sig med politisk socialisering mener jeg, der er gode grunde til at beskæftige sig indgående med emnet.

For det første kan man med Danziger fremhæve, at forældre og børn indgår i et *system* af gensidig påvirkning [2]. Dette ses bedst af, at forældre ikke behandler to børn ens, men tilpasser sig børnenes individualitet og udviklingstrin – mere eller mindre! Med forældre tænkes her ikke blot på familiesituationen, men også på forældreskabte institutioner og strukturer som f. eks. skolesystemet, børnehaverne o. s. v. Børnene opfattes herved på en måde som politiske aktører, der enten selv eller gennem forældre og andre voksne fremsætter krav til samfundet. I første omgang formidles disse krav gennem forældregenerationen. Det bør måske understreges, at kravene kun rent undtagelsesvist vil være egentlig formaliserede politiske krav. Alligevel kan disse bevidste eller ubevidste krav fra børn kanaliseret gennem forældre og andre have den samme effekt på de politiske processer, som mere traditionelt formaliserede krav.

For det andet mener jeg, at det er at gå for vidt at hævde, at vi i de moderne industrisamfund kan afskrive forældregenerationen som en væsentlig politisk påvirker. Margaret Mead hævder, at vi nu befinder os i en »præfigurativ kultur«, hvor de tekniske, sociale og miljømæssige problemer er af en sådan nyhed og størrelsesorden, at de vil være bestemmende for den politiske socialisering, som skulle foregå i kammeratskabsgrupper, på bekostning af forældregenerationens indflydelse [3].

Der må formentlig stadig regnes med, at hjem, skole, organisationer o. s. v. har en betydelig indflydelse på dannelsen af barnets politiske bevidsthed, omend denne indflydelse sikkert er af en anden art end den, man har forestillet sig i megen forskning indtil nu [4]. Denne mulige indflydelse skal der vendes tilbage til. Men *udover* denne indflydelse kommer nok de forhold, Margaret Mead omtaler.

En kritik af nogen gennemgående træk ved teorier og modeller for politisk socialisering

I den overvejende del af litteraturen om politisk socialisering er der en tydelig tendens til enten at arbejde med meget forsimplede psykologiske eller politiske modeller – i værste fald begge dele. Dette skyldes nok ikke primært, at

2. Jfr. Kurt Danziger, Socialization, Harmondsworth 1971, p. 58 ff.
3. Jfr. Margaret Mead i f. eks. Kultur og engagement, København 1970.
4. I de tidligste studier af politisk socialisering var det almindeligt at hævde, at forældrene havde den afgørende og direkte indflydelse på barnet. Se f. eks. Herbert H. Hyman, Political Socialization, New York 1959, for dette synspunkt.

der er tale om arbejder af enten psykologer eller politologer med et deraf følgende ensidigt fagligt udgangspunkt. Det skyldes snarere, at hvad der må betragtes som politik i relation til børn generelt i for høj grad er set udfra et voksensynspunkt. Det gælder både, hvad angår de udviklingspsykologiske sider af sagen samt opfattelsen af, hvad der for børn er væsentlige politiske forhold [5].

Afgrænsninger af begrebet politisk socialisering

Der er gennem tiden foreslået et stort antal mere eller mindre indbyrdes afvigende definitioner af begrebet politisk socialisering. For en stor del af disse gælder det, at de er forholdsvis uegnede at anvende til det, som er forskningsobjektet: børn i moderne industrisamfund.

Her skal gives et par eksempler på gængse definitioner, der på forskellige punkter er uegnede i forhold til studiet af politisk socialisering. Derefter skal mere hensigtsmæssige opfattelser kort omtales.

Et karakteristisk eksempel på en definition, der lægger uheldige begrænsninger på forskningsområdet, er Sigel's opfattelse, at ».. politisk socialisering henfører til processen, hvorigennem barnet internaliserer (gør til sine egne) de politiske normer så godt, at samfundets måde at løse politiske problemer på forekommer børnene som »rigtige, gode og nødvendige« [6].

Politisk socialisering bliver herved til *opdragelse* i et statisk samfund med endemålet: den fuldstændige tilpasning til de normer, der eksisterer under barnets opvækst. Et barn, der således tilpassede sig normer i barndommen fuldstændigt, ville måske nok få vanskeligt ved at begå sig som ung og voksen i et økonomisk og politisk ændret og dynamisk samfund!

Mens den ovennævnte definition rettede sig mod det enkelte barn, findes der også eksempler på mere samfundsorienterede afgrænsninger. En sådan, men dog samtidig en variant af grundsynspunktet hos Sigel, kan findes hos Morrison & McIntyre. Det konserverende element er her åbent erkendt: »Politisk socialisering kan ses som de processer, hvorigennem politiske systemer opretholder sig selv imod sammenbrud eller radikal forandring. Betoningen her ligger på den konserverende opgave at formidle passende holdninger fra en generation til den næste« [7].

5. Den megen forskning omkring politiske institutioner, som børn kun har ringe kendskab til og interesse i, er et eksempel på dette. Litteraturen til illustration af dette omfatter den overvejende del af de amerikanske undersøgelser af politisk socialisering. Særlig udpræget er måske nok Fred I. Greenstein i sine artikler og i bogen Children and Politics, New Haven 1965. Ironisk nok kan heller ikke Easton og Hess med artiklen The Child's Political World, (Midwest Journal of Political Science, 6, 1962, pp. 229–46) sige sig fri for denne form for voksen-holdning.
6. Roberta S. Sigel, An Exploration into some Aspects of Political Socialization: School Children's Reactions to the Death of a President, fra Adler and Harrington, eds., The Learning of Political Behavior, Glenview 1970, pp. 21–37.
7. A. Morrison and D. McIntyre, Schools and Socialization, Harmondsworth 1971, p. 127. Det bør måske tilføjes, at forfatterne ikke er særlig systemanalytisk orienterede.

Nu udelukker anvendelsen af termen »politisk system« selvfølgelig ikke muligheden af undersøgelser af forandringer af disse systemer, idet noget sådant er indeholdt i de fleste politiske system-modeller [8].

Den her medtagne tilføjelse til definitationen lader imidlertid ingen tvivl tilbage om sigtet – og det er da selvfølgelig også muligt at gennemføre undersøgelser med sådanne begrænsninger i målsætningen. Spørgsmålet er blot, om sådanne undersøgelser ikke bliver uinteressante gennem udeladelsen af hele det dynamiske aspekt.

Den af Morrison & McIntyre foreslåede difinition ligger i øvrigt tæt op ad systemanalytikeren David Easton's opfattelse, selvom Easton næppe vil godtage det konserverende værdielement hos disse forfattere.

I en noget anden retning peger den af de tre tyske marxistisk orienterede forskere, Gottschalch, Neumann-Schönwetter og Soukup foreslåede afgrænsning, idet de i tilslutning til A. Pressel lægger hovedvægten på en opnåelse af erhvervsduelighed i psykisk og social forstand i et samfund præget af arbejdsdelingen [9]. At den nyfødte opfattes som et individ med rudimentære instinkter, der gradvist og gennem ydre påvirkninger bliver et samfundsmenneske, er egentlig ikke noget særkende for den marxistiske opfattelse. F. eks. taler Easton om en »tabula rasa«-opfattelse – d. v. s. en opfattelse af barnet som det ubeskrevne blad, der efterhånden præges af de forskellige socialiseringsagenter [10]. Begge disse opfattelser ses herved at være i modstrid med en ovenfor omtalt teori hos Danziger, hvorefter børnene på deres egne vilkår er aktive deltagere i det sociale og politiske spil.

Den marxistiske opfattelse adskiller sig imidlertid på andre måder fra »tabula rasa« teorien. I kraft af den dialektiske materialismes princip må der nemlig per definition være indbygget en dynamik i socialiseringsprocessen. Dette kan måske bedst illustreres med et par citater fra Marx: »Den måde, som det materielle liv produceres på, betinger den sociale, politiske og åndelige livsproces overhovedet.« Dette kan i sig selv stadig være en statisk eller konserverende, omend materialistisk, betragtning. Derfor er næste trin i ræson-

8. Hertil kan føjes, at selvom det ofte af systemanalytikerne understreges, at deres analyseapparater ikke er konstruerede med henblik på undersøgelser af de konserverende elementer hos de politiske systemer, men tværtimod er velegnede til at belyse ændringer hos systemerne, så ofres der bemærkelsesværdigt lidt plads på analysen af ændringerne i forhold til de opretholdende kræfter. Dette gælder f. eks. udpræget for nogen af de kendteste systemanalytikere som Morton A. Kaplan (f. eks. i System and Process in International Politics, New York 1957, part one), David Easton (i f. eks. A Systems Analysis of Political Life, New York 1965) o. a.
9. W. Gottschalch, Marina Neumann-Schönwetter und G. Soukup, Sozialisationsforschung, Frankfurt a. M. 1971. Definitionen (p. 13) lyder: »Die Sozialisationsforschung bezeichnet die Versuche ... jenes Prozesses zu klären, wärenddessen der nur mit rudimentären Instinkten geborene Mensch allmählich die Verhaltenssicherheit eines Erwachsenen erwirbt und dabei psychisch wie sozial die Fähigkeit gewinnt, als Individuum zum arbeitsteiligten Reproduktionsprozess der Gesellschaft beizutragen.«
10. Easton & Hess, 1962.

nementet måske nok så væsentligt: »På et bestemt trin i deres udvikling kommer samfundets materielle produktivkræfter i modstrid med de forhåndenværende produktionsrelationer... Der indtræder en epoke med social revolution« [11].

Socialiseringsprocessen, der afgørende formes af den materielle produktionsproces (og den politiske socialisering er kun én side af denne sag), medfører ifølge den marxistiske opfattelse, at lønarbejderne vil komme til at stå i et stigende modsætningsforhold til samfundets juridiske og politiske institutioner, netop i kraft af produktivkræfternes udvikling og den juridisk-politiske overbygnings stagnation eller »efterslæb«. Der skabes gennem en socialiseringsproces en revolutionær klassebevidsthed rettet mod den bestående samfundsopbygning.

Selvom der således er indbygget en vis dynamik i modellen, er den dog her i sin grove udformning langt fra facetteret nok til at være et brugbart instrument til studiet af politisk socialisering. Kun en vis del af den politiske socialisering har som effekt den omtalte politiske bevidstgørelse, der peger i retning af social revolution. En stor del peger i andre retninger, og noget af dette kan indbygges i den marxistiske model som fremmedgørelse. Som eksempel herpå kan nævnes statens forsøg på »... at skabe et imaginært interessefællesskab for at aflede opmærksomheden fra de eksisterende interessemodsætninger« [12].

I forbindelse med mindre børn er det måske nok så væsentligt at pege på gaden, kvarteret, karréen, børneinstitutionen og massemedierne som socialiseringsagenter, der mere eller mindre kan arbejde på tværs af de sociale klasseskel. Det behøver ikke at betyde, at de nødvendigvis gør det, men muligheden er til stede. Under alle omstændigheder kan det forekomme noget tilfældigt, hvad der i sådanne socialiseringsprocesser betegnes som fremmedgørelse.

I øvrigt må det vel tilføjes, at i det øjeblik fremmedgørelse er indført i modellen, er tabula rasa teorien opgivet, idet mennesket så har en ganske bestemt natur, hvis realisering bliver hindret af de fremmedgørende forhold. Hvis et barn fremmedgøres gennem en politisk socialiseringsproces, bliver det m. a. o. fremmed for sine egne muligheder eller sin egen selv-realisering i politisk forstand. Menneskenaturen får herved en central betydning, og opfyldelsen af dennes mangeartede krav bliver målet for en »naturlig« socialiseringsproces [13].

Måske vil det indtil videre være mere frugtbart at slå sig til tåls med det forslag Langton giver til en definition af politisk socialisering. Han betragter det som »... den proces, formidlet gennem forskellige agenter i samfundet,

11. Karl Marx: Bidrag til kritikken af den politiske økonomi. Forordet. Udg. 1859.
12. Joachim Israel: Fremmedgørelse fra Marx til moderne sociologi, København 1969, p. 49.
13. Dette spørgsmål er i virkeligheden langt mere kompliceret, og det kunne være fristende at kaste sig ud i en længere digression om forholdet mellem den unge og den ældre Marx' opfattelse af menneskenaturen samt sammenholde disse med andre marxistiske opfattelser med relation til socialiseringsteori.

gennem hvilken et individ lærer politisk relevante holdningsmæssige dispositioner og adfærdsmønstre«. Denne definition siges af Langton at tage hensyn til det dynamiske aspekt, idet »... socialiseringsprocessen kan være et redskab for politisk og social forandring« [14].

Det er let at se, at Langton's afgrænsning er så fleksibel, at den kan rumme alle direkte og indirekte former for politisk påvirkning og alle arter effekter af denne påvirkningsproces. Ulempen er selvfølgelig på den anden side, at definitionen kræver en række supplerende kommentarer på grund af sin anvendelse af andre, ikke entydigt definerede begreber. Det gælder i første række spørgsmålene om, hvad der er »politisk relevant«, og hvad der forstås ved »holdningsmæssige dispositioner og adfærdsmønstre«.

Disse spørgsmål vil blive diskuteret i de følgende afsnit.

Børns opfattelse af politik

En grundlæggende skavank ved størstedelen af de eksisterende undersøgelser af politisk socialisering er, at der heri arbejdes med en alt for overfladisk og institutionel opfattelse af politik. Det medfører, at undersøgelser af især mindre børns politiske socialisering undertiden kan antage en næsten absurd karakter. Eksempler på dette er de undersøgelser, hvor mindre børn systematisk bliver quiz'et om en lang række formelle politiske poster og institutioner, politiske personer og disses forskellige hverv o. s. v. I de aller fleste tilfælde kender børnene kun svarene på en meget lille del af disse spørgsmål, og i øvrigt er det som regel så som så med børnenes interesse for disse fremmedartede og fjerne problemer.

En overvejende del af undersøgelserne af politisk socialisering drejer sig om børns opfattelse af præsidentembedet, eventuelle følelse af partiidentifikation, forståelse af forfatningen og lign. [15]. Som nævnt er dette for det første en snæver og institutionel opfattelse af politik, men hvad der er nok så alvorlig en indvending: det er en opfattelse, der ligger meget langt fra børnenes eget politiske univers – d. v. s. den politik, som er relevant for børn.

Kan der siges noget mere positivt om, hvad dette univers indeholder, udover det mere negative, at det kun i yderst behersket omfang indeholder voksenverdenens politiske institutioner?

Jeg mener, at der i hvert fald er to grundlæggende politiske handlingsdispositioner, som ofte vil kunne spores tilbage til den tidligste barndoms socialisering. For det første er der det moralske spørgsmål om dannelsen af en retfærdighedsfølelse. Hvordan forekommer det barnet rimeligt, at det selv bliver behandlet, og hvorledes bør andre mennesker i barnets omgivelser behandles? Barnet danner sig tidligt bevidst og ubevidst en differentieret handlingsdisposi-

14. Kenneth P. Langton, Political Socialization, New York 1969, p. 5.
15. En udmærket oversigt i artikelform over den amerikanske forskning af politisk socialisering forfattet af en lang række af de kendteste amerikanske forskere inden for feltet findes i Adler & Harrington, eds. 1970.

tion over de personer, det kommunikerer med. I det øjeblik denne differentiering får en systematisk karakter, d. v. s. at barnet kommunikerer på en karakteristisk måde med forskellige grupper, klasser og kategorier, kommer det politiske ind i billedet [16]. Man kan hævde, at barnet danner sig et billede af, hvordan samfundet er, og – her kommer det moralske aspekt ind – hvordan samfundet bør indrettes, for barnet selv og dets nærmeste omgivelser, men også efterhånden til en vis grad for sekundærgrupper i forhold til barnet.

Hermed er vi ovre i det andet grundlæggende politiske forhold for barndommen. Der tænkes her på dannelsen af en klasseidentifikation taget i vid betydning, d. v. s. også en følelse af tilhør til sociale og kulturelle grupper, der ikke nødvendigvis er defineret i relation til deres placering i produktionsprocessen. Dette siges ikke for at benægte eller negligere betydningen af sociale klasser for den politiske socialisering, men for at tilføje flere aspekter. Det forekommer f. eks. væsentligt at tilføje, at »lønmodtagernes . . . statusposition beror på deres position på forbrugsmarkedet« [17]. Wright Mills understreger, at klasse- og statusposition skærer hinanden, idet forbrugsmønstret mere eller mindre er afhængigt af indkomsten, der igen er afhængig af klassepositionen. Her bør nok tilføjes det forbehold, at klassepositionen i visse tilfælde kan være lige så afgørende som statuspositionen for forbrugsmønstret. Det typiske eksempel er her den faglærte arbejder og funktionæren med samme årsindtægt [18].

Afgørende er det imidlertid her, at barnet gennem sin tilværelse som forbruger og gennem sit tilhør til den fundamentale forbrugsenhed i samfundet, kernefamilien, stifter bekendtskab med samfundets ressourcefordeling og i større eller mindre omfang til åbne eller latente konflikter i forbindelse med fordelingen af disse goder. Dermed sker der i virkeligheden også en afgørende politisk påvirkning, idet barnet dels gennem sit forbrug og dels gennem sit urealiserede forbrug identificerer sig med bestemte sociale klasser, grupper eller kategorier. Det er her indlysende at pege på indlæring af kønsroller, dannelsen af en »ungdomskultur«, en »middelstandskultur« o. s. v.

I mindre målestok opstår der børne- eller ungdomsgrupper omkring børnenes lokalsamfund – gaden, karréen m. v. Også socialiseringen i disse sidstnævnte grupper kan dybest set siges at være politisk. Børnene lærer at organisere sig med interessefæller, at skelne ven fra fjende og at forstå, hvad der er godt eller dårligt for gruppen. De opnår muligvis ikke nogen dybere forståelse af »samfundet«, men dette har sådan set intet at gøre med, hvorvidt der er tale om en politisk socialiseringsproces.

16. Jeg skal ikke her kaste mig ud i den standende debat om, hvad politik er. Blot understrege det utilfredsstillende ved de ofte alt for institutionelle definitioner.
17. C. Wright Mills: De nye middelklasser, København 1968, p. 277. (Opr. New York 1951).
18. Jfr. her de engelske sociologer Goldthorpe, Lockwood, Bechhofer and Platt's spændende undersøgelser udgivet under fællestitlen, The Affluent Worker, hvor især bind 2, Political Attitudes and Behaviour, har interesse i denne sammenhæng. Cambridge 1968.

De formelle, mere eller mindre politiske ungdoms- og børneorganisationer har en noget anden stilling. De er dele af det aktuelle eller tidligere politisk-institutionelle mønster i samfundet, og vil derfor oftest i højere grad høre til de tilpassende socialiseringskræfter end til de dynamiske socialiseringskræfter [19]. Men selvfølgelig vil dette afhænge af tid og sted, og en ungdomsorganisation vil naturligvis under visse forhold godt kunne virke som en dynamisk socialiseringskraft. Under alle omstændigheder vil der imidlertid være tale om en bevidst og formel politisk socialiseringsproces i sådanne organisationer med ønske om en ganske bestemt *retning* for processens effekt. Noget andet er så, hvilken effekt, der rent faktisk vil blive resultatet af sådanne bevidste påvirkningsforsøg. I den almindelige debat er effekten oftest overvurderet, mens den i de undersøgelser af politisk socialisering, der arbejder inden for en kommunikationsteoretisk ramme, efter min mening ofte er undervurderet. Nedenfor skal dette punkt uddybes [20].

Endelig skal et tredje aspekt ved børns politiske univers kort omtales. Det hænger sammen med, hvad der skitseredes i det foregående om børne- og ungdomsorganisationer, idet der tænkes på de områder, hvor den officielle politiske verden konfronteres meningsfyldt inden for bestemte problemområder med barneverdenens politiske realiteter. Der kan undertiden opstå kraftige reaktioner hos mange børn på politiske budskaber udsendt fra voksenverdenens politiske institutioner. Man kan her tænke på f. eks. børns reaktioner på politikernes forureningsdebat. Når fhv. statsminister J. O. Krag i et forord til børnebogen »S. O. S. Skal naturen dø?« skriver: »Forureningen (er) nok den største fare, der truer menneskeheden idag.« – Så vil dette formentlig blive opfattet anderledes og mere drastisk af de fleste børn end af voksne, og da især de voksne, som er politikere [21]. Der kunne også nævnes andre områder, hvor impulser fra voksenverdenens politik har haft stor effekt på børns politiske handlingsdispositioner, men det skal der ikke gås nærmere ind på her. Derimod bør forskellige *former* for effekt kort omtales.

For det første kan der være tale om en korttidseffekt. Der kommes en kraftig reaktion (respons) fra børn på en politisk påvirkning (stimulus), og dette »svar« kan indgå i det politiske system. Der antages altså at være sket en kraftig korttidspåvirkning af børnene, men dette behøver hverken at få nogen korttids- eller langtidseffekt på det politiske system [22].

19. Lidt ondskabsfuldt kan de danske politiske partiers ungdomsorganisationer fremhæves som typiske eksempler her.
20. Her kan foreløbig nævnes de mange aviskronikker, artikler – bl. a. i tidsskriftet Bixen, der kritiserer det politiske indhold i den traditionelle børnelitteratur udfra en tro på en direkte påvirkning.
21. København 1972.
22. Det må understreges, at der med brug af ordene stimulus og respons ikke lægges op til en enighed med de behavioristiske ideer. Udtrykkene bruges på samme indskrænkende måde som hos kommunikationsteoretikeren Berlo (The Process of Communication, New York 1960), og der lægges derfor stor vægt på mellemliggende variable som holdninger, perceptionsfiltre m. v.

Modsætningsvis vil der kunne tales om en egentlig langtids-socialiseringseffekt, hvor det formodes, at påvirkningen har skabt en blivende ændring i barnets politiske handlingsdispositioner. Det er dette sidste, man i overvejende grad må være interesseret i inden for forskningen af politisk socialisering, men de hidtidige resultater må siges at være spinkle. Og som nævnt har interessen snarere samlet sig om tilpasning (d. v. s. ændring af børn) end om ændringer af systemer.

Nedenfor skal disse og andre kommunikationsteoretisk prægede betragtninger uddybes nærmere, men først skal der gøres nogen betragtninger over de aldersgrænser for børn, som sædvanligvis er blevet anvendt i undersøgelserne inden for området.

Politisk socialisering i forskellige aldersklasser

Næsten alle undersøgelser af børns politiske socialisering har hovedsageligt beskæftiget sig med skolebørn. Der kan ligge to begrundelser for en sådan afgrænsning. Den første og mere ideelle har sit udgangspunkt i en psykologisk udviklingsteori. Ifølge denne vil barnets udvikling ret tydeligt kunne opdeles i faser, og den politiske socialisering vil finde sted i ganske bestemte faser i denne udvikling. Et typisk eksempel på en sådan faseteori er Hadfield, der opdeler barnets udvikling på følgende måde [23]:

a. imitationsfasen
b. tilskyndelsesfasen
c. identifikationsfasen
d. dannelsen af Ego-idealet

Disse fire faser finder sted i *den tidligste barndom,* nemlig under organiseringen af personligheden. Hadfield regner med perioden fra to til fire år; jeg mener, man kan gå noget længere m. h. t. den første fase: imitationen.

e. Derefter kommer en fase, der betegnes alderen for individualitet, og som forløber i perioden fra fire til syv år.
f. Endelig, som den sidste fase inden puberteten, regner Hadfield med en »primitive man« – periode i aldersklassen syv til tolv år, og denne fase betegnes også alderen for socialisering.

Argumentet i denne artikel er, at det vil være meget forkert at indskrænke sig til undersøgelser af »socialiseringsalderen« ved studier af politisk socialisering, selvom det kan medgives, at en række sociale færdigheder først udvikles hos barnet i denne periode. Til støtte for argumentet er de tidligere faser i barnets udvikling også nævnt her. En stærk politisk påvirkning – i bred forstand – vil f. eks. kunne finde sted allerede i imitationsfasen. Tænk blot på indlæring af kønsroller.

Inden denne diskussion føres videre, skal det andet og mere pragmatiske ar-

23. J. A. Hadfield, Childhood and Adolescence. Harmondsworth 1962, p. 116 ff. Det bør tilføjes, at Hadfield er tilhænger af den genetisk orienterede amerikanske psykolog, Gesell.

gument for den hyppigst foretagne aldersafgrænsning kort omtales. Ved at arbejde med skolebørn forenkles udvælgelse og feltarbejde mest muligt, og for givne økonomiske midler vil et langt større antal børn kunne interviewes, end det ellers ville være tilfældet. Dertil kommer, at nogen forskere anser netop skolen som den væsentligste politiske socialiseringsagent [24]. Ved undersøgelser af skolebørn har det været almindeligt at gennemføre spørgeskemaundersøgelser i større stil, f. eks. i klasserne under opsyn af en af undersøgelseslederne. Studenter har opholdt sig i klasserne og har hjulpet eleverne med forståelsesproblemer og lign.. I mindre klasser er spørgeskemaet evt. blevet læst højt for børnene af en undersøgelsesleder [25]. Udover at det selvfølgelig er let at se det praktiske i et sådant forehavende, rejser der sig en række mere principielle indvendinger. Kan man meningsfyldt interviewe børn således? Har de holdninger, som evt. afdækkes hos børnene, nogen større betydning eller forskningsmæssig interesse? O. s. v.

Til det første problemkompleks kan for det første bemærkes, at et sådant masseinterview let vil udarte til en skriveprøve, hvor opmærksomheden altså direkte afledes fra det i denne forbindelse essentielle. Dernæst kan børns forskelligt udviklede skriftlige udtryksfærdighed gøre besvarelserne meget vanskeligt sammenlignelige og sværttolkelige i det hele taget. Man kan også forestille sig, at der hos nogen børn vil opstå en særlig »karakterbogsholdning«, hvor en stemning fra den sædvanlige undervisningssituation overføres på interviewsituationen, der jo foregår i klasseværelset. Dette skulle medføre, at besvarelserne fra disse børn gik i retning af, hvad de forventede ville blive værdsat af autoriteterne – herunder interviewerne.

Endelig rejser der sig problemet om »verbalattitude« contra handlingsdisposition. Hvor interessant er det i det hele taget at spørge børn på et givet tidspunkt om en række politiske problemer ved hjælp af et spørgeskema eller evt. mundtligt interview? Udover de fejlkilder, som allerede er nævnt, er der det helt fundamentale problem, at det kan være vældig irrelevant – og vel især i forbindelse med undersøgelser af børn – at konstatere interviewsituationens verbalattituder. Det har længe været kendt, at mennesker ikke har én holdning til et givet problem, i hvert fald ikke når denne skal udtrykkes verbalt, men at den sociale situation, som udtalelsen fremkommer i, på mange måder er afgørende for en holdnings retning og intensitet [26]. Dette problem har man

24. Særligt Robert Hess og Judith Thorney har med undersøgelsen, The Development of Political Attitudes in Children, Chicago 1967, argumenteret stærkt for dette synspunkt.
25. Endnu mer økonomisk bliver det, når man sparer interviews med børnenes forældre vedr. disses politiske holdninger, og i stedet spørger børnene om dette! Denne fremgangsmåde har Jaros, Hirsch & Fleron anvendt i den i øvrigt interessante og stærkt kritiske artikel, The Malevolent Leader, Political Socialization in an American Subculture. American Pol. Science Rev. 62, p. 564 ff. Også optrykt i Adler & Harrington, 1970 Jfr. i øvrigt kritikken af denne artikel hos Bjørn Iversen: En oversigt over den nyere litteratur om politisk socialisering i USA, København 1972, stencil, p 2.7 f.
26. Med »retning« menes, om en person føler sig tiltrukket eller frastødt af en given ting. Med »intensitet« menes den styrke, en holdning har for personen.

søgt at løse ved at koncentrere undersøgelserne om egentlige handlingsdispositioner, men også her støder man på en række fejlkilder. Det frugtbareste ville formentlig være i langt højere grad at koncentrere forskningen om børns politiske *handlinger,* men dette kræver selvfølgelig et brud med den i det foregående kritiserede opfattelse af børn og politik hos den overvejende del af forskerne.

At studere politisk socialisering efter disse retningslinier vil kræve udarbejdelse af sindrige metoder til deltagerobservation for at kunne følge f. eks. børns direkte og indirekte fremsættelse af politiske krav over for de forskellige agenter i samfundet. Udover dette empiriske arbejde vil det være uomgængeligt at nytænke og omformulere modeller, teoretiske rammer m. v. i forbindelse med politisk socialisering.

Det er let at se, at spørgsmålet dataindsamlingsmetoder og opbygningen af modeller og teorier hænger nøje sammen med, hvilken aldersafgrænsning der vælges for de børn, der skal undersøges. Der skal her kort vendes tilbage til dette aldersafgrænsningsproblem.

Der blev ovenfor omtalt fire faser i udviklingen af børns personlighed op til fire års alderen. Det må formodes, at selve dannelsen af barnets personlighed i høj grad er væsentligt for dets politiske socialisering. Her kan der bl. a. tænkes på den politiske stil, som barnet siden hen vil benytte sig af [27]. Men også i spørgsmålet om grundlæggende præferencer m. v. på det absolut generelle plan, vil der formentlig kunne spores påvirkninger så langt tilbage i tiden. Hertil kommer som nævnt, at man kan opfatte også det lille barn som en art politisk aktør gennem dets påvirkning af forældre m. v.

Både gennem imitation, tilskyndelse og identifikation opbygges en art primitivt politisk verdensbillede i de første af barnets leveår. Sidenhen vil mere konkrete politiske fænomener optræde – mere konkret og tidligt jo mere konfliktfyldt barnets sociale og politiske situation er.

Dette betyder ikke, at man på nogen måde kan tale om et »færdigt« politisk menneske ved fire-års alderen. Der kan gennem hele livsløbet blive tale om afgørende politiske påvirkninger af et menneske, men sandsynligheden for afgørende ændringer i menneskers politiske personlighed vil formentlig aftage tydeligt med stigende alder. Dette er almen visdom, og det vil derfor være rimeligt at se nøjere på selve den politiske påvirkningsproces, sådan som den hyppigst er søgt forklaret i forskningen af politisk socialisering.

Politisk påvirkning af børn. Nogen kommunikationsteoretiske betragtninger

En del forskere har beskæftiget sig særligt med de kommunikationsprocesser, hvori den politiske påvirkning af børn sker. I en sædvanlig kommunikationsmodel indgår følgende elementer:

27. Med stil tænker jeg ikke blot på, om et barn vil udvikle sig til at få et optimistisk, et kynisk, et aggressivt o. s. v. forhold til politik, men også hvilke samfundsgoder, der vil blive tilstræbt til opfyldelse af de bestemte livsstilsværdier.

1. kommunikations-kilden
2. indkodningen
3. budskabet
4. kanalen
5. oversættelsen
6. kommunikations-modtageren

Barnet kommer som socialt individ ustandseligt ud for påvirkninger af mere eller mindre politisk karakter, det befinder sig i en konstant kommunikationsproces. Kommunikationsanalytikere ynder at bruge udtrykket: Det er umuligt ikke at kommunikere [28]. Et eksempel vil illustrere nytten af modellen tydeligere:

En far går tur med sit barn. Barnet vil løbe ind i en have, og faderen ser sig et øjeblik om efter en stor kæp, men beslutter sig til at råbe: Du må ikke gå ind i andre menneskers have! Barnet forstår, at der med »andre menneskers have« menes der, hvor det befinder sig nu, og løber tilbage til fortovet.

I dette eksempel indgår alle seks elementer fra modellen. Kilden til kommunikationen er samfundets regler vedrørende privat ejendom, og i dette tilfælde er faderen indkoder af disse regler. Budskabet blev verbalt og kanalen – efter nogen tøven – ikke kæppen, men et råb. Barnet blev modtager af budskabet, som blev adlydt efter en »oversættelse«. Det vil ses, at der udover de seks elementer indgår endnu et forhold i eksemplet, nemlig spørgsmålet om budskabets påvirkning eller effekt. Budskabers mulige effekt vil i hovedsagen være det, der har den centrale rolle i kommunikationsteoretiske studier af politisk socialisering, mens de seks elementer i modellen kan benyttes som rammer for sådanne analyser. Således vil de også blive benyttet i den følgende beskrivelse.

Hvilke kommunikationskilder må formodes at have den største betydning for barnets politiske socialisering? Almindeligvis har forskerne hæftet sig ved familien, skolen og kammeraterne, men på det seneste er også massemedierne kommet i søgelyset [29]. Det kan naturligvis i sig selv have en vis interesse at få belyst, hvilke sendere, der indgår i de kommunikationsprocesser, der har barnet som modtager. Men det må straks betones, at det er uhyre kompliceret – måske umuligt – at undersøge effekten isoleret af en enkelt sender. Børn modtager jo netop budskaber fra et stort antal sendere inden for ret korte tidsrum.

28. Når en person f. eks. ikke ønsker at indlede samtale med en anden person kommunikeres dette ved en afvisende holdning, en skjulende avis og lign. For en uddybning jfr. Watzlawick, Beavin & Jackson, Pragmatics of Human Communication, London 1967, p. 48 ff.
29. I Danmark har denne interesse bl. a. manifesteret sig gennem bogen Børn/Litteratur/Samfund af Pil Dahlerup m. fl., København 1972. Der er dog her tale om indholdsanalyser og ikke kommunikationsprocesanalyser.

Det har været almindeligt, at de enkelte studier hver især har koncentreret sig om en enkelt kilde eller socialiseringsagent og har fremhævet netop denne senders særlige effekt. For de tidligste undersøgelser drejer det sig især om familien; senere er skolen og massemedierne blevet undersøgt. Der er kun gjort enkelte forsøg på at vurdere den relative effekt af den enkelte socialiseringsagent i samspillet med de øvrige sendere, men da hele spørgsmålet om, hvad politisk socialisering i virkeligheden er, næppe endnu er løst tilfredsstillende, kan sådanne forsøg også meget vel resultere i ufrugtbart tabelskriveri og talekvilibrisme [30].

Det må være forkert i for høj grad at koncentrere sig om en enkelt eller enkelte kilder. Det samlede mønster af økologiske, økonomiske og strukturelle faktorer i barnets omgivelser, d. v. s. hele samfundets struktur må med i analysen. Disse forhold er de egentlige kilder i kommunikationsprocessen, mens det der oftest betegnes som socialiseringsagenter (familie, skole o. s. v.), først og fremmest må betragtes som indkodere og kanaler. Man kan kun delvis betragte dem som egentlige kommunikationskilder med en »individuel kraft«.

I det ovennævnte eksempel med far, barn og have er det jo netop institutioner, strukturer og selvfølgelig de rent fysiske omgivelser, der er den egentlige eller bestemmende kilde, mens faderen indkoder og kanaliserer normen. I eksemplet var der tale om, at budskabet fik den tilsigtede effekt på barnets adfærd – i hvert fald på kort sigt. Muligvis har der endog været tale om en indlæring, d. v. s. en ændring af barnets handlingsdispositioner, hvad angår det at løbe ind i andre folks haver. Der kunne måske også blive tale om en mere kompliceret indlæring af samfundets politisk-juridiske regler, såfremt budskabet var blevet fulgt op af mere detaljerede forklaringer og begrundelser eller en tydeligere pointering af magtstrukturen i samfundet ved brug af sanktioner.

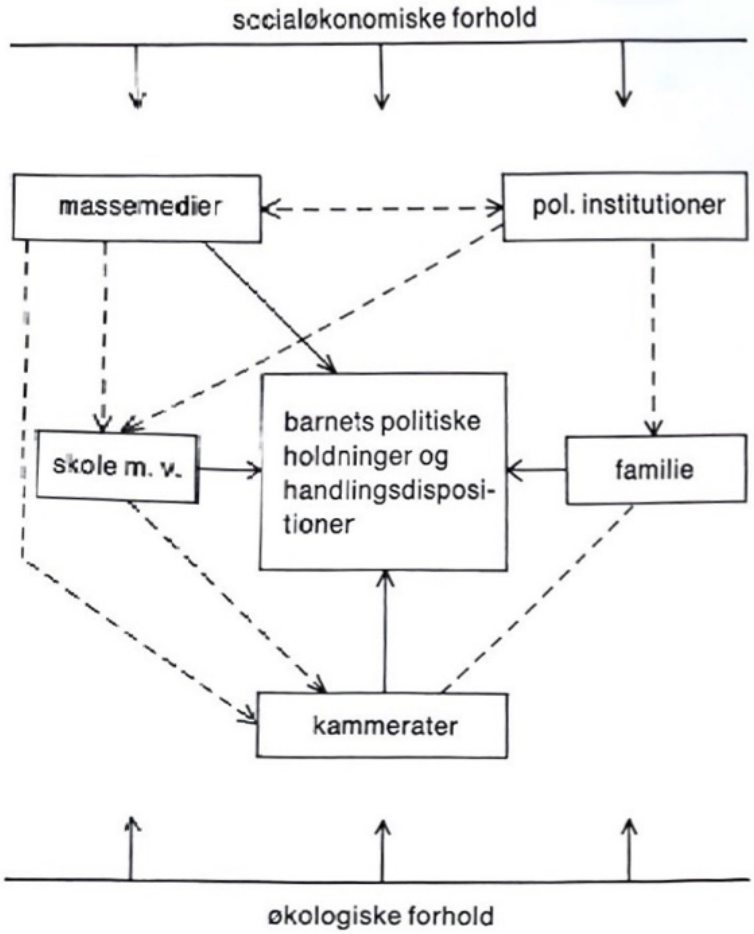
Måske kan spørgsmålet om modtagerens, altså barnets, placering i forhold til de forskellige sendere eller kilder bedst illustreres ved hjælp af en figur.

Figuren opsummerer, hvad er allerede er sagt i det foregående. Socialiseringsagenterne eller senderne virker inden for rammer fastlagt af socialøkonomiske og økologiske forhóld. Hvad der imidlertid ikke må glemmes er, at barnet ikke er en passiv modtager af budskaber fra alle disse sendere, men at det indgår i systemer af gensidig påvirkning. Pilene i figuren giver altså en forgrovning, idet de kun viser den dominerende påvirkningsretning og ikke barnets »svar«.

Det er selvfølgelig heller ikke givet, at et budskab får den tilsigtede effekt. En lang række forhold spiller ind, og dertil kommer formentlig, at det overvejende antal budskaber med betydning for børns politiske socialisering ikke indeholder nogen tilsigtet politisk effekt. Disse budskaber formidles i kraft af samfundets strukturer, institutioner og de verbale budskaber, der ikke har været

30. Langton, 1969, har et interessant forsøg på at løse problemet.

Den direkte og indirekte politiske påvirkning af barnet

tænkt som politisk påvirkning. Her skal nævnes et par af de forhold, der gør, at der ikke automatisk sker en politisk påvirkning af børn i den retning, der direkte eller indirekte er tilsigtet. Herved udtrykkes der samtidig en vis uenighed med bl. a. skarpe kritikere af massemedierne som Wright Mills og Erich Fromm, som efter min opfattelse overvurderer disse mediers politisk-manipulative effekt og derved får indbygget samme konserverende element i deres analyser, som mange forskere af politisk socialisering i denne artikel kritiseres for [31].

For det første kan nævnes, hvad der undertiden betegnes perceptuelt for-

31. Fromm betegner f. eks. den vestlige kulturs massemedier som »... narkosen mod samfundsmønstrets defekt«, og den videre sammenhæng viser den store effekt, der tillægges disse medier. Erich Fromm: Det sunde samfund, København 1964, p. 19. (Opr. 1955.)

svar [32] og undertiden perceptuelt filter [33]. Hos modtageren bevirker dette filter, at budskaber sorteres, bearbejdes, afvises og fordrejes, således at de passer ind i personens værdimønster. Den klassiske undersøgelse til belysning af denne mekanisme stammer desværre ikke fra den politiske socialiserings område, men er en undersøgelse af vælgeres opfattelse af politiske partier og kandidater. Gennem udvælgelse eller sortering og ubevidste fordrejninger af budskaber fra politikerne i massemedierne skabes der hos den enkelte vælger større overensstemmelse med hans eget parti, end der i virkeligheder er, og større afstand til andre partier [34]. Det bliver ofte antaget, at sådanne perceptive filtre er mere effektive, jo ældre en person, der er tale om, men spørgsmålet er, om dette ikke kun delvist er rigtigt. For det første er der for børn i høj grad tale om udvælgende perception. Det gælder f. eks. i den vigtige identifikationsfase i den tidligste barndom, hvor identifikationen netop retter sig mod ganske bestemte forhold – for slet ikke at tale om ungdomsårenes identifikationsmønstre!

Dernæst vil der også hos børn ske bearbejdning og fordrejninger af budskaber med politisk indhold, således at disse budskaber på meningsfuld måde indgår i børnenes politiske verden. Man taler i denne forbindelse om, at et budskab skal være i samklang med modtageren (en konsonant påvirkningssituation) for at kunne påvirke denne effektivt [35]. Hermed menes, at modtagerens vurdering af kommunikations-kilden, modtagerens vurdering af kildens position, d. v. s. standpunkt i den givne sag, og modtagerens vurdering af sin egen position skal være i samklang, således at man f. eks. søger at være enig med personer, man værdsætter og omvendt. Dette princip har sandsynligvis størst betydning i forbindelse med personlig kommunikation, i hvert fald når der er tale om børn som modtagere. I det øjeblik massemedier, strukturer og andet er kilder, må andre faktorer inddrages som forklaring.

Her bør to-trins hypotesen nævnes som en faktor, der i almindelighed anses for at have en hæmmende indflydelse på budskabers effekt, når kilden er f. eks. massemedier. Budskaber har ifølge denne opfattelse i regelen passeret gennem opinionsledere, når der kan spores effekt. Det betyder, at to sæt perceptive filtre har været i funktion. Opinionslederen har nemlig først bearbejdet budskabet og videresender det derefter i tilpasset form. I denne form får budskabet ofte effekt, idet opinionslederen tillægges stor troværdighed af modtageren. Men efter passage gennem to perceptive filtre behøver der ikke at være meget tilbage af den oprindelige kildes intentioner.

Endelig er budskaber altid behæftet med forskellige former for »støj«, som

32. Watzlawick, Beavin & Jackson, 1967, giver interessante eksempler på dette fra patalogisk kommunikation, p. 78 ff.
33. Adler & Harrington, 1970, p. 12 ff. En mere detaljeret model findes hos Lester W. Milbrath, Political Participation, Chicago 1965, p. 28.
34. Berelson, Lazarsfeld and McPhee, Voting, Chicago 1954, p. 215 ff.
35. Robert E. Lane & David O. Sears, Public Opinion, New Jersey 1964, p. 44 ff.

vanskeliggør perceptionen [36]. Støj er måske især velkendt fra telekommunikation, men utallige former for støj vil altid være til stede, når et menneske er modtager. Selvom modtagerne befandt sig i et lydtæt rum og ikke modtog andet end et bestemt budskab gennem høretelefoner, ville modtagerens egne tanker virke som »støj« på budskabet.

Stillet over for alle disse forhold kan man et øjeblik undre sig over, hvorledes der i det hele kan forekomme politisk påvirkning. Det må derfor understreges, at der er tale om faktorer, der drejer den politiske påvirkning i bestemte retninger, ikke om faktorer der hindrer påvirkning. I det hele taget forekommer det, som om man i de fleste af de her citerede værker har betonet den personlige kommunikation og modtagerens forsvarsmekanismer noget stærkere, end det er hensigtsmæssigt i forbindelse med studiet af politisk socialisering. Kommunikationsteori er givetvis anvendelig på området, men den bør i højere grad tilpasses den konkrete problematik, og interessen bør i højere grad samle sig om den dynamik og de ændringer, som den politiske kommunikation, børn deltager i, medfører.

Et eksempel på en lidt videre anvendelse af kommunikationsteori med stor betydning for emnet her er de senere års interesse for den forskellige sproglige udvikling hos børn fra forskellige sociale klasser [37]. Det er let at se, at en klassebetonet sproglig udvikling sandsynligvis også fører til en form for klassemæssig opfattelse af politik hos børnene, og at dette videre sandsynligvis vil være en langtidseffekt. Der vil være mindre »støj« ved kommunikation mellem personer med samme sproglige baggrund, og det vil bl. a. sige personer fra samme sociale klasse. Samtidig vil de øvrige perceptive forsvarsmekanismer formentlig næppe være så aktiverede. En ulige sproglig udvikling vil derfor kunne føre til et klasse- eller lagdelt politisk system, men herimod må fremhæves bl. a. massemediernes på den ene side mulige integrerende funktion og på den anden side mulige fremmedgørende effekt. Dette kan f. eks. ske gennem en stærk fremhævelse af det konfliktløse og middelklasseprægede.

36. En lang række eksempler på »noise« gives af Colin Cherry, On Human Communication, Cambridge, Mass. 1966, p. 198 ff.
37. På dansk har bl. a. Agnete Diderichsen beskæftiget sig med denne problemstilling inden for udviklingspsykologien. Udgangspunktet er her debatten mellem de vestlige individualistisk indstillede psykologer på den ene side og de sovjetiske psykologer, der arbejder udfra den dialektiske materialisme, på den anden side. En del af denne debat har også stor betydning for dette emne. Bl. a. kan det anføres, at termen »socialisering« er uheldig i den forstand, at termen (f. eks. ifølge den tidlige Piaget) kan betyde »... en proces, hvorunder barnets egocentricitet overvindes og hvorigennem barnet gradvist tilpasser sin tænkning til andre menneskers tænkning.« (Agnete Diderichsen: Sovjetisk psykologi – belyst gennem teorier om sprogets og tænkningens udvikling. Særtryk af Tiden, København 1972, p. 29.) En mere dækkende term ville efter min mening være »børns politiske udvikling«, som kunne være det politiske aspekt ved den proces, som er barnets »... samspil med sin omverden, som ikke kun er andre menneskers tanker, men også den objektive virkelighed, barnet befinder sig i.« (Ligeledes p. 29).

Alt i alt må det dog konkluderes, at man m. h. t. kommunikationsteoriens overførbarhed på politisk socialisering står over for en række uhyre komplicerede problemer, som langt fra er løst tilfredsstillende i den eksisterende forskning. Hidtil er kommunikationsanalysens modeller og teorier overvejende blevet anvendt som analyseskemaer og lignende, men det må være muligt at komme videre, både teoretisk og empirisk.

Afslutning. Børns politiske udvikling i et dynamisk samfund

De hidtidige undersøgelser omkring børn og politik har for den overvejende dels vedkommende ligget inden for rammerne af politisk socialisering. Dermed antydes en proces, hvorved samfundet gradvist overtager og former barnets politiske bevidsthed, socialiserer den i økonomisk forstand [38]. Dette implicerer noget passivt og tilpassende med en tydelig politisk konserverende tendens.

Det er naturligvis givet, at der i samfundet foregår en mængde påvirkninger og påvirkningsforsøg af bevidst og ubevidst art, som netop har dette konserverende præg. Det vil derfor også være interessant at undersøge denne type påvirkninger med henblik på effekt, kildernes antal og art o. s. v., men det må blot ikke være således, at sådanne studier kan hævde at beskæftige sig med *den* politiske socialisering. Dertil er de for begrænsede i det teoretiske sigte.

Foruden denne negligering af det dynamiske aspekt ved børns politiske socialisering i de moderne samfund er en anden og efter min mening lige så uheldig afgrænsning gjort i litteraturen om politisk socialisering, nemlig den ovenfor kritiserede snævre og institutionelle definition af politik. Forskellige fejlkilder får herved urimeligt meget spillerum, således at der kan opstå alvorlige forvridninger i undersøgelsesresultaterne, og samtidig opstår en unødvendig fremmedhed over for den politiske situation, børn befinder sig i.

Der må ligeledes konstateres mere faglige problemer i forbindelse med litteraturen om politisk socialisering. Idealet for undersøgelser inden for dette emne må være en faglig integration af så at sige samtlige samfundsvidenskabelige discipliner. Der er mange eksempler på, at ensidige faglige synsvinkler ikke giver særlig vellykkede bidrag til forskningen af dette område.

Fremtidige undersøgelser af politisk socialisering burde for det første beskæftige sig mere med børns politiske udvikling. Hvad er det for faktorer, der gør, at børn dels ændrer sig politisk i deres livsløb, dels at de har ændret sig politisk i forhold til forældregenerationen? Dernæst burde mere gennemarbejdede kommunikationsteoretiske betragtninger inddrages i fremtidig forskning, således at strukturer, økologiske og økonomiske forhold (som netop ændres hastigt) i højere grad blev inddraget som kommunikationskilder. Margaret Mead taler om, at i den nuværende situation »... bliver vi alle som immigranterne, der

38. Jfr. Danziger 1971, p. 15.

kommer som pionerer til et nyt land, uden noget kendskab til de krav, de nye livsvilkår ville stille dem« [39]. Konsekvensen af dette skulle være, at de politiske ideologier og normer smuldrer, og at den vigtigste politiske påvirkningskilde vil blive de kolossale politiske og sociale problemer, der vil opstå. Dette er et meget skarpt brud med traditionel socialiseringsteori og er sikkert en undervurdering af tidligere tiders problemer og disses påvirkning af tidligere generationer. Ikke desto mindre er der her tale om et meget interessant udgangspunkt for en dynamisk socialiseringsteori. Endelig burde interessen samles om børn i kraft af deres egen værdi som politiske aktører og påvirkere og ikke blot som kommende voksne. Hvis vi, trods Margaret Mead, antager at voksne påvirker børn politisk, så bør vi nok tilføje, at børnene sandelig også påvirker os.

39. Margaret Mead, 1970, p. 104.

Kybernetikken og samfundsvidenskaberne I*

Ib Damgaard Petersen

Udtrykket »kybernetik« er afledt af det græske ord for styrmandskunst, kybernetike. Matematikeren Norbert Wiener anvendte i 1948 i bogen »Cybernetics« denne betegnelse om en ny videnskabelig disciplin, som han grundlagde. De centrale begreber i denne disciplin var *styring* og *kommunikation*. Disciplinens emne var modtagelse, bearbejdelse og overførsel af information, dens forskningsgenstand, systemet.

Sædvanligvis præsenteres systembegrebet definitorisk på følgende form: »Et sæt af variable, der varierer indbyrdes afhængigt inden for visse grænser«, eller simpelthen som et sæt variable, ethvert tænkbart emne. En definition, der efter min mening kommunikerer et langt mere konkret indhold, er anvendt af Sven Clausen i »Kybernetik-systemer og modeller«, Lyngby 1969, omend indirekte, nemlig, at et system er et sæt af fænomener, der udviser lovmæssighed. Vor helt elementære erfaring siger os, at virkeligheden trods alt ikke er ganske kaotisk, men præget af en vis lovmæssighed eller sammenhæng. I modsat fald ville det næppe være muligt at gøre erfaringer. Svend Clausen nævner som eksempel på systemer: En sten, en blyant, en dampmaskine, en valmue, en gråspurv, en familie, en fabrik, en nations økonomi, en sindsstemning, et ego, en hallucination.

Det vil ses, at vi her bevæger os på et plan, hvor vi alle kan være med. Det ene sæt af fænomener adskiller sig fra det andet ved at være karakteriseret ved forskelle i sammenhæng og lovmæssighed.

Den begrebsramme, der er udviklet omkring systemteori og kybernetik har noget at gøre med de simpleste måder at erkende på og kan derfor benyttes som basis for de forskelligste videnskaber. Den er i egentligste forstand tværvidenskabelig.

Vi opfatter i systemer

E. Tranekjær Rasmussen har i sin bog »Bevidsthedsliv og erkendelse« (København 1964) gennemført en meget rigoristisk analyse af vor måde at danne begreber på. Tranekjær Rasmussen arbejder ikke med systembegrebet, men

* Anden del af artiklen bringes i tidsskriftets næste nr.

med begrebet emne, der ud fra vor definition kan opfattes som synonymt med system. Udgangspunktet for Tranekjær Rasmussens behandling er ethvert »noget«, som kan være os bevidst. Dette »noget« benævnes et emne.

Nogle emner har relativt usammensat karakter, for eksempel en oplevet farve, eller en oplevet temperatur. Andre emner har en mere sammensat karakter. En særlig betydningsfuld klasse af emner udgøres af relationerne, forholdene mellem emnerne. Uden denne ville vor emneverden være et kaos, hvor emnerne stod isolerede og ikke havde noget med hinanden at gøre. Ingen erkendelse ville være mulig. Det mindste to emner kan have med hinanden at gøre er blot at tilhøre klassen: emner, altså blot det at være os mennesker bevidst. En vis klasse af emner står i meget stærk sammenhæng med andre emner, nogle måske med alle andre emner. Dette gælder f. eks. emner af meget almen karakter, som filosofien beskæftiger sig med. Som eksempler kan nævnes emnerne, relation, identitet, forskel, gyldighed, ugyldighed, tid, rum, eksistens, objektivitet, subjektivitet o. s. v.

Om mere videnskabeligt bestemte emner gælder det, at de i særlig høj grad står i relation til mange andre emner, ja at det endog er et væsentligt særkende ved videnskabelig forsken, at nå frem til en verden, hvor der er størst mulig sammenhæng mellem emnerne.

Når vi undersøger et emne, kan vi ved at bringe os i en række forskellige oplevelsessituationer konstatere en række forskellige fremtrædelsesformer for emnet. En række af disse fremtrædelsesformer optræder som betingende momenter ved emnet, idet vi ud fra vor erfaring venter, at disse i bestemte oplevelsessituationer skal fremtræde, for at vi kan konstatere, at der er tale om det emne, som vi mener at se. Enhver fremtrædelsesform kan opfattes som et emne i sig selv og underkastes undersøgelse på analog måde, hvorved nye fremtrædelsesformer for det underordnede emne opleves i et sæt af nye oplevelsessituationer o. s. v. Der skelnes imellem umiddelbart sanselige emner og middelbare emner, der kun kan opleves indirekte.

Der kan endvidere være tale om konstruktion af nye emner på grundlag af de umiddelbart oplevede emner.

Under henvisning til eksperimenter påviser Tranekjær Rasmussen, at et emne er mere end dets bestanddele. Det er muligt under visse betingelser at opleve alle et emnes fremtrædelsesformer uden at nå til bevidsthed om, at der foreligger et bestemt emne.

Disse betragtninger, der her gengives ganske kort og under udeladelse af en række supplerende iagttagelser, benyttes af Tranekjær Rasmussen til at opstille en enkel model for begrebsdannelse.

I nedenstående opstilling svarer S til forskellige oplevelsessituationer og E til de fremtrædelsesformer for emnet, der svarer til de nævnte oplevelsessituationer. Man vil se den hierarkiske opbygning, idet situationen Sn svarende til fremtrædelsesformen En kan undersøges nærmere gennem en ny række

oplevelsessituationer Sn_1-Sn_m, der lader fremtrædelsesformerne En_1-En_m fremtræde o. s. v.

Den ved figuren symboliserede fænomenologiske beskrivelse af emnet E kan siges at skitsere strukturen i enhver tænkelig beskrivelse af et emne. Når man nemlig beskriver et emne, sker der til syvende og sidst ikke andet end, at man peger på eller angiver andre emner, som står i en vis relation til emnet, man beskriver. Denne relation er angivet ved, at disse andre emner kommer til at foreligge, når man er i en særlig oplevelsessituation.

Ved emnet E's begreb forstås de emneklasser, det i figuren meddelte skema viser hen til. Man kan sige, at E's begreb er en klasse af kendte emner dels bestående af individets oplevelsessituationer, dels bestående af de emner, som disse situationer skal bringe til at fremtræde for individet, dels bestående af de sammenhængsforhold mellem oplevelssituationer og emner, der udtrykkes ved, at i den og den situation skal individet opleve det og det emne.

Som omtalt er det muligt på grundlag af kendte og håndgribelige emner at konstruere nye emner af mindre håndgribelig og mere kompliceret art gennem definition.

I tilfælde af, at der i en diskussion opstår tvivl om indholdet af de begreber, man arbejder med, for eksempel abstrakte begreber, »vender man tilbage til«, rekurrerer, til den basis af håndgribelige sanselige emner, som begrebet er bygget op på, rekursbasis.

$$E \left\{ \begin{array}{l} S_1 - E_1 \\ S_2 - E_2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ Sn - E_n \end{array} \right. \quad E_n \left\{ \begin{array}{l} Sn,1 - En,1 \\ Sn,2 - En,2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ Sn,m - En,m \end{array} \right. \quad En,m \left\{ \begin{array}{l} Sn,m,1 - En,m,1 \\ Sn,m,2 - En,m,2 \\ \cdot \\ \cdot \\ \cdot \\ Sn,m,p - En,m,p. \end{array} \right. \quad \text{o. s. v.}$$

Denne fremstilling er væsentlig ved at vise, at vi opfatter i systemer, under- og overordner dem i strukturelle helheder med bestemte indbyrdes relationer og danner komplicerede, abstrakte systemer på basis af mindre komplicerede håndgribelige systemer.

Fremstillingen viser endvidere, at systemerne har en selvstændig fænomenologisk eksistens af holistisk- eller gestaltkarakter.

Begrebsverdenen – en model af vor omverden.

Vi benytter os af denne begrebsverden til at kortlægge vor omverden. Vi opbygger så at sige en model i bevidsthedslivet af denne omverden, som vi benytter os af, når vi vil orientere os og handle som sociale og biologiske væsener. I denne forbindelse spiller de iagttagne lovmæssigheder, der konstituerer systemerne, en umådelig rolle ved at tillade visse former for forudsigelighed,

der rent praktisk udnyttes ved hver eneste handling, vi foretager os. Vor erfaring med omverdenen set i relation til os selv medfører en udvælgelse af de systemer og systemrelationer, der er nærmest relaterede til os og igen en udvælgelse af de træk ved systemerne og deres lovmæssighed, som forekommer os at have den største konsekvens. Herved forbedrer vi vor modelverden ved at kaste overflødig ballast overbord. Vi opnår en bedre bevidsthedsøkonomi ved at have netop så meget med i modellerne, som er nødvendig for opfyldelse af vore overlevelsesfunktioner og for vort velbefindende i almindelighed.

Dette viser, at selve *modelbegrebet* som et bevidsthedsfænomen er ligeså basalt for vor elementære erkendelse, som systembegrebet. Det viser os også, at den type af modeller, som vi opbygger, determinerer vore oplevelser og dermed vore handlinger, som igen påvirker de systemer, som vi tror at opfatte. Der er en umiddelbar vekselvirkning mellem det fænomenologiske bevidsthedsfænomen og den virkelighed, som vi eksisterer i, hvorledes vi så vil bestemme den. Vi opfatter måske ikke baggrunden for visse reaktioner hos et barn og bestemmer derfor barnet som urimeligt. Vi handler i overensstemmelse hermed ved for eksempel at skænde på det, hvorved barnet måske bliver urimeligt.

Tranekjær Rasmussens analyse viser yderligere hen til en observationsmetode, der er karakteristisk for både vor daglige erkendelse og for vor videnskabelige erkendelse, kun adskilt af en større eller mindre skarphed i definitioner og større eller mindre krav til denne observations systematiske og nøjagtige karakter. I denne forbindelse spiller det umiddelbart håndgribelige sansedatum en væsentlig rolle som rekursbasis ved intersubjektiv kontrol.

Bevidsthedsfænomenernes transformation

Tranekjær Rasmussens fremstilling er endvidere væsentlig ved at påpege betydningen af bevidsthedsfænomenerne, fænomenologien, i erkendelsen af sociale fænomener. Denne form for erkendelse kan kun finde sted gennem bevidsthedsfænomenernes transformation til en for andre erkendelig form. Denne transformation finder i det væsentlige sted via sproget, som derfor er en modelform, opbygget på visse lydlige stimuli med en indre organisation, der har samme form som bevidsthedslivet.

Vi benytter en transformation af bevidsthedsfænomenerne til verbal form som et middel til at kommunikere socialt. Vi kunne udmærket tænke os andre former for transformationer under anvendelse af andre medier. Vi kunne tænke os at kommunikere i et matematisk sprog og derfor anvende matematiske modeller. Vi kunne tænke os fysiske modeller, som en skibsbygningsmodel, en ideografisk model, som et landkort. Vi kunne også inddele modeller efter andre karakteristika end deres medieform. Vi kan eksempelvis tale om endelige og uendelige modeller. Landkortet er en endelig model, idet alt det vigtigste i landskabet optegnes gennem kortsignaturerne.

Tænker vi på den anden side på en matematisk model som udtrykker $x=k.y$, vil denne model afbilde en ret linie, der står mere eller mindre på skrå, eftersom vi indsætter et større eller mindre tal på k's plads. Modeller kan endvidere være fuldstændige eller ufuldstændige. I den fuldstændige model er alt på forhånd klarlagt. Der er ikke mere at tilføje. Den ufuldstændige model indeholder derimod såkaldte tomme pladser, et eller andet, hvorom vi har en ufuldstændig eller usikker viden.

I de gamle grækeres videnskabelige univers indgik forestillingen om en mindste udelelig størrelse, atomet. Grækerne var ude af stand til at observere denne størrelse eller danne sig en nøjagtig forestilling om dens egenskaber. Det var en »tom« plads i deres modelunivers. Med vor teoretiske viden og forbedrede teknik har vi formået at udfylde den tomme plads i vidt omfang og endda opdele atomet i mindre bestanddele. Vi kunne også tænke os at inddele modeller efter deres anvendelse. Vi kunne således tale om beskrivende og foreskrivende modeller. Vi kunne sondre mellem forklarende og forudsigende modeller.

Endelig kunne vi tale om formelle modeller, sådanne, der er resultatet af ren abstraktion uden direkte referens til virkeligheden. Et sådant modelunivers finder vi i matematikken. Det er måske det bedst udforskede univers vi overhovedet har. Dette er en umådelig fordel i det øjeblik, vi finder forhold, der lader sig afbilde på dette univers, det vil sige konkrete empiriske fænomener, der har samme form som dele af det matematiske univers. Vi kan da straks foretage vidtgående symbolmanipulationer, som vil tillade os at foretage deduktioner, som kan lede undersøgelsen videre eller nøjere beskrive det empiriske indhold, alene fordi det matematiske univers er kortlagt så nøje, som det er tilfældet.

Ser vi på Tranekjær Rasmussens skema, er der tale om en systemmodel. Denne model er uendelig i den forstand, at den kan rumme et hvilket som helst bevidsthedsfænomens opbygning.

Dette er en betydningsfuld iagttagelse, fordi vi her ser, at der kan abstraheres fra det konkrete indhold, således at forstå, at vidt forskellige konkrete fænomener kan have samme *form*. Når en sådan *form* anvendes som model for et konkret område kan vi sige, at vi opstiller en *teori* for dette område, der har den pågældende form. Herved kan vi sondre mellem model og teori, hvilket ellers kan være en vanskelig sag.

Kodning af information

Vi har nu set, at begreberne system og model kan sættes i direkte relation til vor måde at opfatte på. Vi har også set, at vort bevidsthedsliv gennem forskellige transformationer kan kommunikeres til den sociale omverden. En forudsætning herfor er et generelt kendskab til den kode, der benyttes ved overføring af information. I denne forbindelse spiller bevidsthedsfænomenernes re-

kursbasis en rolle ved at tillade en intersubjektiv kontrol på fælles iagttagelser og disse iagttagelsers association med bestemte kodninger og kodningsregler.

Når man arbejder med forskellige koder drejer det sig i mange tilfælde om at opnå en så effektiv og økonomisk informationsoverførsel som muligt. Budskabet må være mindst muligt tvetydigt og helst ikke indeholde noget, der er overflødigt. Som videnskabeligt, teknisk og rent matematisk problem har konstruktionen af sådanne koder voldt ikke ringe hovedbrud. Et af problemerne er, at information er lagdelt. Vi kan arbejde på det alfabetiske plan, på ordplanet, på sætningsplanet og på meningsplanet (det plan, der normalt er os bevidst) for så vidt vi arbejder med verbal information. Vi kan gøre koden mest økonomisk og utvetydig ved at gøre den til en funktion af sproget, således at forstå, at vi ved konstruktionen af koden tager hensyn til de statistiske lovmæssigheder, der gælder på de enkelte plan i det sproglige udtryk. Vi kan imidlertid kun konstruere en optimal kode på *et* plan, idet vi ellers kommer ud i en ustandselig regression. Hvis vi for eksempel starter med det alfabetiske plan kan vi tage hensyn til, hvor ofte det ene eller andet bogstav benyttes. Vi kan imidlertid gøre den statistiske fordeling bedre ved at tage ordplanet med i betragtning og igen gøre denne statistiske fordeling bedre ved at drage syntaksen ind og derfra gå videre til meningsplanet, og hvor ender dette? – Vi kan forstå, at der knytter sig praktiske fordele til denne problematik. Der knytter sig imidlertid også en rent videnskabelig interesse til den, idet vi ved hjælp af en optimal kode ville kunne definere et mål for information, som længden af et budskab udtrykt i en optimal kode. Forsøgene på at opstille et sådant objektivt informationsmål på basis af en optimal kode ved hjælp af statistiske sproganalyser er ikke blevet nogen succes.

Et subjektivt informationsmål

I konsekvens heraf er der forskere, der er gået den modsatte vej ved at opstille et subjektivt informationsmål. Peder Voetman Christiansen har således i »Information, entropi og udvikling« (Københavns Universitet 1970) defineret information »som noget man får som svar på et bestemt spørgsmål«, hvorved vi atter synes at være på et plan, hvor vi alle kan være med.

Til bestemmelse af en informations størrelse kræves tre betingelser opfyldt.

a) En præcisering af spørgsmålet og situationen.
b) Iagttagerens subjektive vurdering af sit kendskab til situationen *før* spørgsmålets besvarelse.
c) Iagttagerens subjektive vurdering af sit kendskab til situationen *efter* spørgsmålets besvarelse.

En subjektiv vurdering af kendskab til en situation udtrykkes ved en sandsynlighedsfunktion, som godt kan (men ikke nødvendigvis skal) være fremgået af en statistisk analyse.

Peder Voetman Christiansens tankegang bygger på det af »Københavnerskolen« bl. a. Niels Bohr stærkt hævdede faktum, at iagttageren ikke kan elimineres i kvantefysikken. Det vil derfor være rimeligt at tage udgangspunkt i iagttageren, når vi skal definere, hvad det er, vi erkender. Begrebet »objektivitet« reduceres herved til et spørgsmål om intersubjektiv kontrol, hvorved vi er tilbage i iagttagelsessituationen og rekursbasis.

Peder Voetman Christiansens bog er udfordrende læsning, begavet og utraditionel og ikke så lidt kontroversiel. Utvivlsomt rummer den tanker, som vil blive udviklet i utraditionelle forskningsmilieuer i kommende år.

Det er ganske klart, at tankegangen er yderst praktisk og rent faktisk benyttes i samfundsvidenskaberne. Det subjektivt definerede informationsbegreb er således centralt for forståelsen af beslutningstageranalysen i studiet af international politik som udformet af Richard Snyder i »Foreign Policy Decision Making.«, (Glencoe 1962).

Fordelen ved det subjektive informationsmål er, at iagttageren nu selv kan bestemme, hvilket målerum han vil benytte. Han kan for eksempel bestemme, at han vil stille sit spørgsmål på det syntaktiske plan, hvorved regressionen, som vi tidligere omtalte, ophører på dette plan. Rekonstruktionen af en central beslutningstagers målerum i en udenrigspolitisk handlingssituation vil ofte være en ret ufuldstændig affære, men principielt kan man komme ganske langt, og vi er i samfundsvidenskaberne vant til at måtte arbejde med ret ufuldstændige målinger.

Jeg kan dog ikke frigøre mig for den tanke, at vi på et vist niveau også vil være utilfredsstillede af et subjektivt informationsmål. Jeg tænker her på den del-helhedsrelation, der består i et system, som social kommunikation. Vi kan for mig at se ikke behandle del og helhed uafhængigt af hverandre. Det element, der for mig synes at mangle, er struktur, ikke sproglig struktur, men den struktur der binder delene sammen til helheder i social forstand. Denne struktur må basere sig på information. Vi kunne tænke os, at der for hvert eneste kommunikationsled, der etablerede en relation imellem to personer, i praksis udformede sig et sæt af konventioner, ikke alene om de symboler, hvori der kommunikeredes, men også om det plan, hvori regressionen ophørte eller blev uden betydning. Der udvikles så at sige fælles konventioner om målerum og sandsynligheder, om hvad man fandt vigtigt og ikke vigtigt, altså hvilke spørgsmål som var relevante og hvilke ikke. Snyder kalder dette »fælles definition af situationen«, hvor en flerhed af personer er involveret i en beslutning. På basis af sådanne konventioner ville en optimal kode med ringe tvetydighed og et mindstemål af overflødig information kunne udvikles og et informationsmål opstilles. Informationsmålet ville derefter ikke være subjektivt, men »intersubjektivt« defineret ud fra tid og sted (i den sociale struktur i dens dynamiske udvikling). Informationsmålene ville ustandseligt skifte, men man kunne i teorien bestemme dem. Det kunne tænkes, at visse af disse mål var så basale,

at de omfattede en hel gruppe af personer, således at forstå, at visse målerum og sandsynligheder groft taget var fælles for grupperne (jvf. Talcott Parsons). Måske er Peder Voetman Christiansens opfattelse af det subjektive informationsmål i virkeligheden af denne karakter. (Han arbejder således med udtryk som kollektiv bevidsthed i visse afsnit, men anvender normalt udtryk som »iagttageren« eller »han«, når informationsmål skal bestemmes).

»Bevidsthedsudvidelse«

Peder Voetman Christiansens hovedinteresse er ikke, hvorledes en konkret social struktur bliver til gennem informationsoverførsel, men den dialektiske modsætning, mellem den fysiske verdens bestandige nedbrydning af højere energiformer til varmeenergi og den biologiske verdens stadige opbygning gennem udvidet information. Hans hovedtese er, at den retning vi har givet vor »bevidsthedsudvidelse« det vil sige den måde, hvorpå vi stiller vore spørgsmål, medfører et enormt energispild, som til syvende og sidst truer vor eksistens. Hans ønske er at give bevidsthedsudvidelsen en anden retning, der vil sikre os mod dette energispild. Hans grundide er, at det er vor *tanke,* forstået for eksempel som politiske ideer, der bestemmer vor udviklingsretning, men at disse politiske ideer er udformet uden hensyntagen til den information om basale forudsætninger for vor arts opståen, som er nedlagt i vore gener. Ved at gøre os disse forudsætninger klare vil vi kunne ændre vor bevidsthed og dermed udviklingsretningen. Overført på nogle konkrete forhold kunne vi sige, at for eksempel den fysiske forskning medfører et enormt forbrug, hvilket direkte kan aflæses af bevillingernes størrelse målt i forhold til de samfundsvidenskabelige institutioners. Den viden, vi derigennem får, benyttes i teknologi og produktion, hvorved energiforbruget forstærkes helt utroligt. Forestillede vi os, at man i stedet anvendte disse ressourcer på en udvidet samfundsvidenskabelig forskning, ville vi muligt kunne udnytte denne viden til en *nedsættelse* af energiforbruget, idet vi lagde større vægt på organisationen af eksisterende ressourcer med henblik på en optimering af livsbetingelserne for mennesket som art. Mere konkret, bedre styringssystemer for stater og institutioner ville kunne reducere overflødigt forbrug med astronomiske tal. Styringen af den danske stat er et skoleeksempel på hovedløst forbrug for at løse problemer, der med lidt mere omtanke ville kunne løses med langt mindre ressourcer. Vor verden er opbygget på en forestilling om at kunne beherske naturen og derved udnytte den, ikke på at kende naturen og os selv og skabe en harmoni, en sameksistens mellem natur og menneske. Vi mangler en dimension i vor erkendelse, som andre kulturer har besiddet eller besidder den dag i dag. Vi laver om på naturen, ikke på os selv, idet vi ikke erkender de begrænsninger, hvorunder vi opererer som art.

Betydningen af organisatorisk fleksibilitet

En bestemt organisation af et systems bestanddele vil betinge bestemte reak-

tioner på bestemte ydre påvirkninger. Ændrer vi på organisationen, det vil sige, forandrer vi den måde, hvorpå delene er sammensatte, vil vi få et nyt sæt af reaktioner fra systemets side på de samme påvirkninger. Det kan vises rent matematisk, som det er gjort af den norsk-polske forfatter Oscar Lange i »Wholes and Parts« (Pergamon 1965). Det kan også forstås rent umiddelbart. Når vi kører bil, skifter vi gear, hvorved vi bliver i stand til at køre hurtigere eller sætte farten ned. Når vi skifter gear, foretager vi en omorganisering af nogle mekaniske komponenter, som medfører en ny reaktion i det mekaniske system, når vi trykker på speederen. Et systems organisationsmåde vil være snævert knyttet til dets evne til at »overleve« eller »bestå«. Et system, der er således beskaffent, således organiseret, at det i forhold til andre systemer i ringere grad er udsat for at opløses i kaos eller disorganisation under givne betingelser, vil have længere bestand. Herved sker der over tid en udvælgelse af systemer, idet de stabile systemer kumuleres og kommer til at præge den tilfældige variation i naturen i et mønster. Blandt andet af denne grund er vor omverden sammensat af forholdsvis stabile organiserede enheder, som vi her har benævnt systemer, med karakteristisk lovmæssighed og sammenhæng. De fysiske systemer, som beskrives i mekanikken, har den egenskab, at de under konstante ydre omstændigheder typisk bevæger sig mod et ligevægts*punkt,* hvor deres organisationsgrad er mindst. Udsat for ændrede ydre påvirkninger vil de bevæge sig mod en uforudsigelig tilstand (kaos) eller, afhængigt af påvirkningens art og grad mod et nyt ligevægtspunkt. I modsætning hertil er de systemer, der ligger til grund for organisk liv, DNA og RNA molekyler, karakteriseret ved at opretholde et ret højt organisationsniveau inden for et stabilitets*område.* Herved forstår vi, at en række mulige ydre forhold ikke er i stand til at forrykke systemets stabilitet eller ændre på organisationsniveauet. Udsat for ydre påvirkninger, der ligger *uden for* stabilitetsområdet, desorganiseres systemet og »»dør«. Ser vi på de biologiske arters udvikling, vil vi opdage, at stadigt mere stabile systemer med et stadigt øget organisationsniveau udvælges. Dette udviklingsmønster er radikalt forskelligt fra de fysiske systemers udviklingsproces og hænger snævert sammen med begrebet information. Ud fra et vist synspunkt kan man sige, at et stabilt system er bærer af en vis information, nemlig en »bevidsthed« *om relationen mellem en vis variation af ydre forhold og systemet som resulterende i en stabil tilstand i systemet.* Selve eksistensen af et system er et *vidnesbyrd* om den tilfældige udvælgelse af netop dette system, som værende stabilt.

Karakteristisk for DNA molekylerne er deres selvreproducerende karakter, som vi ikke her nærmere skal gøre rede for. Denne selvreproducerende karakter er udtryk for en »ren informationsoverførsel« fra et system til et andet. (Når jeg benytter udtrykket »ren information« hentyder det til informationens fysiske repræsentant DNA molekylerne, der *er* bevidstheden).

Denne informationsoverførsel sker på langs ad tidsaksen. Al informations-

overførsel sker på langs ad tidsaksen, men visse informationsoverførsler sker inden for et system og næsten instantant, således at vi normalt ikke lægger vægt på den tidslige rækkefølge mellem afsendelsen af budskabet og modtagelsen af dette.

Denne informationsoverførsel i en række led i biologiske systemer tillader en udvikling, således at forstå, at mutationer, det vil sige ændringer i DNA molekylernes sammensætning, kan resultere i positive mutationer, der er stabile over for et større antal ydre tilstande end de foregående systemer var. De positive mutationers stabilitetsområde er udvidet i forhold til de tidligere led i udviklingskæden. Disse mutationer vil derfor rendyrkes og udvælges over tid, hvorved DNA molekylernes information om omgivelsernes forhold til bestemte kombinationer af DNA molekyler vil øges. Vi kan betragte hele det biologiske system med dets udtalte variationer som et stort eksperiment, hvorved DNA molekylerne udvider deres »bevidsthed«.

Tilfældighed og determinisme

Det vil ses, at tilfældigheder her spiller en helt central rolle i de biologiske systemers udviklingsdynamik. Dette er i radikal modsætning til den synsmåde, hvorefter naturvidenskabsmanden typisk anlægger sin forskning. Peder Voetman Christiansen citerer C. G. Jungs kritik af den naturvidenskabelige eksperimentale verdensopfattelse således: »Fysikeren lægger an på at eliminere tilfældigheden så effektivt som muligt og bliver derved blind for væsentlige træk ved virkeligheden. Tilfældigheden er principielt uundgåelig og komplementær til en deterministisk beskrivelse. Hvis vi tror, at alt forløber deterministisk, narrer vi os selv og går glip af den »mening«, som tilfældigheden rummer, og vi bliver ude af stand til at forstå et så væsentligt fænomen som den biologiske udvikling. (Anf. arb. IV, 21) – Årsagen hertil er historisk. Naturvidenskabsmændene beskæftigede sig først og fremmest med de relativt ukomplicerede fysiske systemer, hvis organisationsgrad var så ringe, at man rent eksperimentelt kunne overskue deres reaktioner på bestemte ydre tilstande. W. Ross Ashby har klart indset dette forhold i sin kritik af den naturvidenskabelige metode i »An Introduction to Cybernetics« (Chapman and Hall 1956). »The fact that such a dogma as »vary the factors one at a time« could be accepted for a century, shows that scientists were largely concerned in investigating such systems as *allowed* this method; for this method is often fundamentally impossible in the complex systems. Not until Sir Ronald Fishers work in the '20s . . . did it become clearly recognized that there are complex systems that just do not allow the varying of only one factor at a time – they are so dynamic and interconnected that the alteration of one factor immediately acts as a cause to evoke alterations in others, perhaps in a great many others.« (Anf. arb. 5.5).

Tre samfundsmodeller

Denne historiske udviklingslinie har direkte betydning for samfundsvidenskaberne. I sin bog »Sociology and Modern Systems Theory« (Prentice Hall 1967) har Walter Buckley skitseret, hvorledes systembegrebet inden for samfundsvidenskaberne har udviklet sig under indflydelse af naturvidenskaberne. Den mekaniske fysik, der udvikledes i 17. og 18. århundrede fik indflydelse på den samfundsvidenskabelige tænkning i retning af et forsøg på at anskue samfundsfænomener ud fra en mekanistisk modelopfattelse. Udviklingen af biologien i 19. århundrede tilførte samfundsmodellerne en organisk modelopfattelse. Endelig har udviklingen af kybernetikken medført en overtagelse af disse modeller til brug for forståelsen af sociokulturelle systemer. Denne sidste opfattelse kan i dag ses som en tværvidenskabelig opfattelse, der egner sig til at anskue såvel »døde« som »levende« systemer under et, således som skitseret af Svend Clausen i hans tidligere anførte arbejde.

Alle tre modelopfattelser kan under den ene eller den anden form skelnes i de samfundsvidenskabelige teorier, der er fremherskende i dag. Hvad værre er, nogle af de mest dynamiske forskningsretninger har overtaget den naturvidenskabelige eksperimentelle metodik og intention. Man søger at undersøge visse variables samvarians i en lang række enkelttilfælde i et forsøg på ad denne vej at opstille nomotetiske lovmæssigheder for forholdet mellem disse variable. På trods af de åbent erkendte vanskeligheder herved, har man ikke draget den konsekvens, som kybernetikerne har gjort, nemlig nødvendigheden af at finde andre forskningsmetoder, der tilgodeser det samfundsvidenskabelige fænomens kompleksitet.

Et meget karakteristisk eksempel har vi i for eksempel psykologiske forsøg med perception, hvor man låser forsøgspersonens hoved fast i et mørkt rum og derefter undersøger, hvorledes personen opfatter en lyspriks bevægelse i nogen afstand. Den viden, man derved opnår om perceptionsfænomener, må siges at være noget speciel og næppe egnet til at bygge generalisationer om perceptionsfænomener i almindelighed på. Eksemplet er typisk ved at vise, hvorledes en samfundsvidenskab søger at anvende eksperimentelle situationer, hvori ydre faktorer udelukkes, men næppe formår at udelukke sådanne ydre faktorer, endsige at opstille lovmæssigheder af nogen betydning.

Buckleys bog er ét stort opgør med de to første modelformer, den mekaniske og den organiske, som de kommer til udtryk for eksempel i den strukturfunktionalistiske tænkemåde. De er uheldige ikke alene ved at give en mindre hensigtsmæssig beskrivelse af de samfundsvidenskabelige fænomener, men også ved at gå ud fra ret fast fikserede strukturer og funktioner i analogi med den faste struktur i mekaniske opstillinger og biologiske organismer. De foreliggende strukturer og funktioner opfattes som den »norm«, der er gældende for samfundsmodellen. Afvigelser opfattes som faktorer, der nedbryder systemet,

og derfor implicit som et onde. De politiske konsekvenser af denne opfattelse er klar. Ud fra et videnskabeligt synspunkt er det væsentlige, at disse modeller ikke på egnet måde kan redegøre for dynamikken i samfundssystemerne. Samfundet opfattes ikke som proces (hos visse forskere dog i varierende grad som proces). Hvis dette perspektiv tages ind, vil institutioner og funktioner vise sig at være momentane fænomener, der indgår i en løbende omdannelse af samfundet og som fremgået af netop den samfundsmæssige dynamik.

Indirekte informationsoverførsel

Denne dynamik er knyttet til en løsnen af den faste struktur og til en substituering af bruttoenergioverførsler med informationsoverførsel. Overførslen af selve informationens fysiske repræsentant, DNA molekylerne i selvreproduceret stand fra et system til et andet, suppleres i de højere organiserede organismer med en informationsoverførsel, der i stedet for en direkte overførsel af den fysiske bærer af informationen, betjener sig af indskudte fysiske led imellem systemerne af anden art. Ved at transformere informationen, således at en anden fysisk repræsentant end den oprindelige kan være bærer af denne information, udvides mulighederne for informationsoverførsel væsentligt både i henseende til hurtighed og i henseende til tid og rum. Sådanne fysiske bærere af information imellem systemer kan være kemiske reaktioner, elektriske impulser eller lysbølger. Ved at give disse indskudte led en form, der svarer til det budskab, der skal overføres, kan et dertil egnet modtagerled afkode budskabet.

Indirekte informationsoverførsel er basal for forståelsen af komplicerede biologiske og sociokulturelle systemers stabilitet.

Biologiske systemer har den egenskab at kunne koble sig ind på energinedbrydningsprocessen i naturens kredsløb på et højt niveau, typisk selve den laventropiske solenergi. Herved bliver det muligt at udføre et »arbejde« i systemet, før energien forlader systemet som højentropisk varmeenergi eller lignende lavere energiformer. Dette »arbejde« består i hovedsagen i bestandige omstruktureringer i systemet, dirigeret af indirekte informationsoverførsel.

Grænser for organisation

I mekaniske og til dels i biologiske systemer foregår ændringer i systemet ved energioverførsel, således at forstå, at virkningen på en komponent stort set svarer til den mængde energi, der er udløst. Dette fordrer en forholdsvis fast struktur, der tillader denne energioverførsel at finde sted. Denne faste struktur sætter *bestemte grænser for mængden af organisationsformer, som systemet kan antage*. Samtidig er forbruget af energi ved omstrukturering stort, hvilket set i et udviklingsperspektiv er lidet økonomisk og derfor udtryk for en grænse i udviklingen.

Efterhånden, som vi bevæger os fra det mekaniske system over det biologiske system til det sociokulturelle system ændres relationen mellem elementerne i systemet mere og mere i retning af en substituering af stor energioverførsel med overførsel af minimale energimængder, der er bærere af (fysiske repræsentanter for) information. Herved løsnes systemets faste struktur og dermed bliver utallige nye koblinger mellem elementerne mulige. Samtidig opnås en energibesparelse, men under den supplerende forudsætning, at der foreligger forstærkningsmekanismer hos modtageren af informationen. Det modtagende element er således indrettet, at det kan afkode de overførte signaler og forstærke disse under anvendelse af den lokale energi i elementet. Vi kan for eksempel tænke på en nerveimpuls, der sendes til et organ, og der forstærkes til en bevægelse. Vi kan tage et andet eksempel fra et sociokulturelt system, der viser den rent fysiske rækkevidde af dette system. En radioimpuls sendes fra NASA til en måneekspedition og bliver der signalet til udsendelse af en månebil mod et udpeget objekt.

Når en sådan forstærkning kan finde sted står det i sammenhæng med en ekstrem ustabilitet i det modtagende element. Vi kan for eksempel tænke os en regering, der sidder på et enkelt mandat. Blot ét medlem af regeringspartierne ændrer stemmeadfærd vil det få vældige forandringer i systemet til følge. En sådan adfærd kan udløses af en modtaget information. Eksemplet er naturligvis ikke typisk for politiske systemer, men det illustrerer meget godt ekstrem ustabilitet.

Den nye grænse, som sættes med informationsrelationen imellem et systems komponenter i stedet for en direkte energipåvirkning er meget vid, hvad angår organisation. Den findes, som enhver vil vide, i tabet af information ved overførslen, begrænsningerne i mængden af informationskanaler og disse kanalers kapacitet, etc.

Foruden en ekstrem ustabil tilstand i visse elementer i det modtagende system forudsætter informationssystemet en symmetrisk opbygning af dele i sender og modtager, således at informationen kan kodes og afkodes. Visse ligheder i informationssystemets elementer er således en supplerende betingelse for at systemet kan fungere eller »hænge sammen«. Problemer af denne art har vi indirekte behandlet i det foregående.

Disse ligheder i opbygning viser os et andet træk af væsentlig betydning for informationssystemer. De reagerer *selektivt* på påvirkninger. Deres »modtagersystemer« er indrettet på bestemte koder, det vil sige, at de har en struktur, der betinger bestemte reaktioner på bestemte signaler.

Den tilfældige udvælgelse af systemer over tid har betinget fremkomsten af systemer, der kunne kode signaler fra omverdenen i stor bredde og kombinere disse signaler med bestemte strukturelle tilstande i systemet. Ændrede strukturer fører til ændrede reaktioner, hvorved der skabes mulighed for en udvidelse af stabilitetsområdet *fra nogle få tilstande til mange tilstande.*

I de sociokulturelle systemer, der består af mekaniske og biologiske systemer sammenholdt af et informationssystem er muligheden for strukturelle ændringer meget stor, således at vi kan tale om *en lang række stabilitetsområder* for denne systemtype. Det er denne bevægelighed og enorme kapacitet for *omorganisation,* der ikke på egnet måde lader sig anskue ud fra en mekanisk eller biologisk modelopfattelse. (Måske kan man sige, at den genetiske indlæring og omstrukturering, der ligger i artsudviklingen, kunne danne en egnet model. Det er imidlertid et faktum, at man ikke har overtaget dette begreb som model for de sociokulturelle systemer).

Denne egenskab, udvælgelse af visse strukturelle tilstande i systemet ved modtagelse af visse informationer om tilstande i omverdenen, kendes normalt som tilbagekobling eller *feedback.*

Et paradoks

De biologiske arters udvikling over tid viser, at stadigt mere stabile livsformer udvælges. De sociokulturelle systemer er udtryk for en udvælgelse af mere komplicerede systemer med mange stabilitetsområder, der skulle sikre en meget stor modstandsdygtighed. Her kommer imidlertid et paradoks ind. Hele udvælgelsesprocessen baserer sig på tilstedeværelsen af en bestemt fordeling af variation i verden, vi kunne måske sige »stabile tilfældigheder«. I det omfang de sociokulturelle systemer begynder at ændre på denne omverden, som det sker i dag, vil kritiske grænser for sammensætningen af denne tilfældighed bliver overskredet, og forudsætningerne for den oprindelige udvælgelse ændres. Herved kommer de sociokulturelle systemer i en situation, hvor radikale ænringer måske kan sikre en ny stabil overlevelsessituation, men samtidig nærmer man sig grænserne for de sociokulturelle systemers stabilitetsområde taget i videste forstand.*

Om disse grænser overskrides i de nærmeste par år, vil tiden vise. I et sådant tilfælde må verden påbegynde sin udvikling pånyt gennem en tilfældig udvælgelse under de nye betingelser på kloden. Det er i høj grad muligt, at en række biologiske katastrofer af denne art har fundet sted igennem jordens milliardlange historie.

Ydre variation en betingelse for udvikling

Der kan være grund til at opholde sig lidt længere ved begrebet tilbagekobling eller feedback. Når et system alene reagerer på øjeblikkeligt foreliggende ydre tilstande kaldes systemet et simpelt styret system. Vi kan tænke på en meget impulsiv person. Hvis systemet i sin reaktion ikke alene er betinget af øjeblikkeligt foreliggende ydre tilstande, men også af tidligere ydre tilstande kalder vi det et tilpasningsdygtigt styret system. Vi kan tænke på en person, der

* Organisatorisk fleksibilitet er således en nødvendig, men ikke *tilstrækkelig* betingelse for stabilitet.

før han handler overvejer, hvilke erfaringer han har gjort tidligere. Når vi her taler om styring, må vi forestille os to systemer, hvoraf det ene dirigerer det andet.

Det system, der dirigerer det andet kaldes en styringsfunktion. Vi forstår måske bedst styringsfunktionen ved at forestille os, at systemet består af en række sammenkoblede systemer, der hver for sig kan udløse en bestemt adfærd. Om den ene eller den anden adfærd skal udløses bestemmes af det overordnede informationssystem, der kan åbne eller lukke informationskanaler til det ene eller det andet underordnede system, således at det enten aktiveres eller ikke aktiveres. Det er nu karakteristisk, at udvælgelsesprocessen, som vi tidligere har omtalt i forbindelse med artsudvikling, også gør sig gældende i forbindelse med det enkelte systems tilpasning. Vi kan tænke på erhvervede egenskaber i modsætning til nedarvede egenskaber. De nedarvede egenskaber udviser en tilpasning til grundtilstande i naturen og rummer information om stabilitet opsamlet gennem årmillioner. Inden for den ramme, som hermed lægges, fortsættes udvælgelsen inden for det enkelte biologiske systems levetid således at forstå, at den grundlæggende information raffineres og udformes mere detaljeret til brug for det mere specifikke miljø, hvori det pågældende biologiske system eksisterer. Det er denne udvælgelse, som vi kalder indlæring, erfaring etc., der specificerer og udvikler det handlingsrepertoire, der står til rådighed og sætter det i forbindelse med specifikke sæt af ydre tilstande, på en måde, der sikrer stabilitet i systemet.

Man vil bemærke, at det er selve den ydre variation af tilstande, der er direkte medvirkende til denne udvikling i systemet på samme måde, som den tilfældige variation over årmillioner var afgørende for den information, der opsamledes i den biologiske art. Den ydre variation bliver modsvaret af en forøgelse af det handlingsrepertoire, systemet har til rådighed, det vil sige en forøgelse af dets organisationsgrad.

Et system, der ikke var udsat for varierende påvirkninger, ville ikke udvikle et tilsvarende repertoire, noget vi er meget velbekendt med fra børnepsykologien.

Dette forhold har fået Walter Buckley til stærkt at understrege den dybe sammenhæng, der er imellem organisationsgrad og ydre variation, et synspunkt, der er i snæver samklang med C. G. Jungs.

Indlæringspsykologer ville måske protestere over, at jeg taler om den »tilfældige udvælgelse« i forbindelse med systemets udvidede information om sit milieu set i relation til systemets egen tilstand. Man ville henvise til, at kun dele af indlæringspsykologien beskæftiger sig med problemløsning gennem trial and error. Man kunne tale om algoritmisk problemløsning og kreativ problemløsning. Mit svar er, at algoritmer ikke kom til verden på én dag. Der er tale om at anvende en i forvejen gennemarbejdet model på empiri, der har samme form som modellen. Modeller er opbygget gennem utallige forsøg. Kreativ

problemløsning har muligt sammenhæng med en slags simulering af problemet under anvendelse af en opbygning i hjernen af analog karakter. En anvendelse af en analog-computer med en række stadigt ændrede inputs for at finde en løsning på et problem er også udtryk for en forsøgsvirksomhed. Jeg vil derfor fastholde, at det er meningsfuldt at tale om tilfældig udvælgelse, også når et gælder tillærte egenskaber. Det er nu interessant, at den indirekte informationsoverførsel, som vi tidligere har omtalt, på ejendommelig måde kommer til at danne grundlag for et udviklingsmønster, der meget nært ligner det biologiske. For så vidt indirekte informationsoverførsel sker gennem en fysisk repræsentant, der har længere bestand (lertavler, papyrus, magnetbånd), kan denne information overleveres gennem tusinder af år, med mindre koden til denne information går tabt. (Som eksempel på det sidste kan nævnes problemerne omkring linear A og B tavlerne på Kreta).

Meget af vor skolegang går ud på at indlære koder til dechiffrering af information.

Derved kumuleres erfaring i sociokulturelle systemer, der, forudsat informationen gøres let tilgængelig, vil accellerere informationsopsamlingen i det sociokulturelle system enormt i forhold til den opsamling, der finder sted i biologiske organismer. Tillærte egenskaber nedarves som bekendt ikke, men information kodet i bestandige fysiske repræsentanter kan arves som fælleskulturelt grundlag i en civilisation. Vældige sociokulturelle informationskatastrofer har fundet sted igennem tiderne. Nedbrændingen af biblioteket i Alexandria og de kinesiske kejseres bogbrænding i første århundrede før Kristus er udtryk for sådanne brud i udviklingen i en civilisation. Stort set sidder vi i dag kun med rudimentære rester af den information, som tidligere civilisationer opsamlede. Besad vi den fuldtud, ville det være et spørgsmål, om vi effektivt ville kunne udnytte den.

Opsamlet information kan generaliseres og bringes på kort form i for eksempel teorier. Herved bliver basale informationsmønstre lettere at overføre fra generation til generation. Vi savner i dag en oversigt af denne art for så vidt angår samfundsvidenskaberne. Vi mangler at løse det uhyre problem, der ligger i at udvide og generalisere vor erfaring om mennesket i dets samliv med sig selv og naturen. En oversigt over vor information som helhed ville også vise os den enorme slagside vor informationsudvidelse har i retning af en ensidig koncentration omkring fysiske egenskaber ved omverdenen, således som påvist af Peder Voetman Christiansen.

Vore teorier kan mutatis mutandis sammenlignes med den generelle information, opsamlet i generne. Vi mangler endnu Newtons mekanik og Einsteins relativitetsteorier for så vidt angår det samfundsvidenskabelige område, og vi mangler en sammenkobling af de to former for information. Den såkaldte kløft imellem humaniora og naturvidenskab er andet og mere end et kommunikationsproblem. Den baserer sig på fundamentale skævheder i vort civilisatoriske udviklingsmønster, skævheder som muligt er af katastrofal art.

Udviklingsmønstret baserer sig dels på vor udadvendte vestlige verdensopfattelse, dels på de fremherskende videnskabssyn, der er afledt af denne verdensopfattelse. Kybernetikken er som tidligere omtalt et egnet begrebsapparat til at opsamle information om både »levende« og »døde« systemer og derfor egnet til at løse en opgave af den type, som vi oven for har stillet. Det er derfor en væsentlig opgave at gennemtænke, hvorledes den forholder sig til de syn på videnskaben, der dominerer i dag. En sådan undersøgelse vil samtidig afsløre fundamentale mangler i vor samfundsvidenskabelige metodik, mangler, som vi allerede har berørt i det foregående, men indirekte. Såfremt vi kan stille det metodiske problem skarpt er vi halvvejs på vej til at løse det. Dette vil være emnet for en efterfølgende artikel.

Hovedtræk af norsk økonomi efter 1945

Bjarne Hastrup

Det var den internationale højkonjunktur efter anden verdenskrig, der betingede udviklingen i Norges økonomi. Med en udenrigshandel, der udgør nær ved 40 % af landets bruttonationalprodukt – målt på importen – er Norge blandt de lande i verden, der relativt set er dybest engageret i den internationale arbejdsdeling. Liberaliseringen af den internationale handel i 1950'erne, den tiltagende integration samt de nye markedsdannelser havde derfor en afgørende betydning for den økonomiske vækst i Norge.

Selv om udviklingen i Norge i de sidste 25 år viser en række lighedspunkter med de øvrige vestlige lande i henseende til levestandard, vækst og økonomisk politik, har den økonomiske aktivitet været båret frem af en række faktorer, der giver norsk økonomi et særligt kendetegn.

Norge har således tilvejebragt sin økonomiske vækst med udgangspunkt i en produktions- og erhvervsstruktur, der er karakteriseret ved en stor handelsflåde og en relativ betydende produktion, der bygger på primære produkter i skovbrug, fiskeri og minedrift, mens udviklingen inden for de såkaldte værkstedsindustrier [1] langt fra er så fremskredent som i mange andre vestlige lande.

Norsk økonomi har desuden været karakteriseret ved en usædvanlig høj investeringsrate og har i denne henseende ligget i spidsen blandt de industrialiserede lande, sammen med lande som Japan og Island.

Norge er også et land, der i efterkrigstiden har været præget af stabil og næsten fuld beskæftigelse og af en indkomstfordeling, der må betegnes som mere ligelig end almindeligt i den vestlige verden.

Staten har ved en aktiv indgriben ved direkte reguleringer og via penge- og finanspolitikken foretaget en styring af erhvervsinvesteringerne. Hertil kommer en stigende opmærksomhed omkring lokaliseringspolitik og en erhvervspolitik, der blandt andet har givet sig udtryk ved en subsidiering af primærerhvervene.

Den økonomiske vækst i Norge har endelig været præget af lange perioder med underskud i samhandelen med udlandet, og udenlandsk kapital har på denne måde finansieret en andel af de samlede investeringer.

Disse karakteristiske træk for norsk økonomi vil der blive lagt særlig vægt på i denne fremstilling. Udviklingen i mellemkrigstiden vil indledningsvis blive

1. Værkstedsindustri, norsk betegnelse, der omfatter jern-, metalvare- og maskinindustri, elektronisk industri og transportmiddelindustri.

berørt for derved at opregne de forudsætninger, der var skabt i 1920'erne og 1930'erne for den økonomiske struktur.

Udviklingen 1914–1945

I mellemkrigsårene gjorde nogle modsatrettede strømninger sig gældende. På den ene side kunne Norge – med sin store udenrigshandel – ikke undgå at blive berørt af 1920'ernes ustabile valutaforhold, hyppige ændringer i det økonomiske klima, det faldende prisniveau eller af 1930'ernes internationale depression.

På den anden side viste udviklingen i perioden en hastigere økonomisk vækst end i mange vestlige lande [2]. Muligheden for en større økonomisk vækst i Norge i denne periode må dog nok ses på baggrund af landets lave udgangsposition.

Væksten fordelte sig uensartet i perioden, dog med et klart mønster i fire vækstperioder.

TABEL 1

Gennemsnitlige årlige vækstrater i bruttonationalproduktet pr. indbygger. Norge 1916–1939

1916–26	0,6 %
1926–30	5,6 %
1930–35	0,9 %
1935–39	4,0 %

Kilde: »Langtidslinier i norsk økonomi 1865–1960«, Statistisk Sentralburå, Oslo 1966.

Væksten i den egentlige mellemkrigsperiode, 1920–39 lå på 2,3 % p. a. pr. indbygger. I 10-året op til 1. verdenskrig, hvor Norge havde en økonomisk ekspansions-periode, lå den tilsvarende vækstrate på 3,1 %. Imidlertid kan de store udsving i økonomien i 20'erne og 30'erne undervurdere de samlede økonomiske resultater ved en sådan sammenligning med en økonomisk stabil periode. Den lavere vækstrate skal bedømmes ud fra det forhold, at en betragtelig del af perioden var depressionsår, nemlig 1921–26 og 1930–34, mens de resterende år gav en bemærkelsesværdig høj økonomisk vækst.

Under hele den første verdenskrig var der så godt som ingen arbejdsløshed, men på grund af forsyningsvanskeligheder sank bruttonationalproduktet fra 1916 til 1918.

Efter krigen blev Norge inddraget i den almindelige højkonjunktur og bruttonationalproduktet nåede sit højdepunkt i 1920 ca. 28 % over 1914-niveauet.

2. Jfr. Angus Maddison, Economic Growth in the West, New York 1964.

I 1921 satte de internationale konjunkturer et stop for den midlertidige vækst. I første række blev norsk fiskeri, landbrug og skibsfart ramt. For skibsfartens vedkommende sank fragtraterne til under 40 % af 1920-niveauet. På dette tidspunkt udgjorde bruttofragtindtægterne 38,2 % af den samlede eksport (gns. 1920–24), og resultatet af fragtratefaldet blev, at fragtindtægternes betydning for eksporten mindskedes til 30,5 % i perioden 1925–29.

Ikke før i 1925/26 kom den norske økonomi sig over dette tilbageslag, hvis konsekvenser var arbejdsløshedsprocenter på 10–20 % pr. år, en minimal vækst og en lav investeringsaktivitet.

Fra omkring midten af 1920'erne indtraf en bedring i de internationale forhold, der sammen med en indenlandsk forventning om mere stabile prisforhold stimulerede bruttoinvesteringerne. Forventningerne om stabile prisforhold blev skabt efter gennemførelsen af en paripolitik fra 1925 [3], men først i slutningen af 1927 og begyndelsen af 1928 kom der en endelig afklaring af pengepolitikken med en guldmøntfod pr. 1. maj 1928.

Disse forhold gav anledning til en kraftig, men kortvarig opgang i bruttonationalproduktet 1926–30.

Det var især skibsfarten og hvalfangsten, der kunne drage nytte af de forbedrede internationale konjunkturer. Handelsflådens bruttotonnage steg fra 2,9 mill. i 1926 til 3,9 mill. i 1930, hvoraf hovedparten af væksten lå på tanktonnagen. Hermed indledtes en ekspansionsperiode i skibsfarten, hvor skibsfarten igen kunne øge sin andel af eksporten frem til 2. verdenskrigs udbrud.

Industrien var dog stærkt hæmmet af de problemer, kronepariføringen skabte for den, og havde især vanskeligheder i 1926 og 1927, hvor pariføringen foregik. Da industrien efter 1928 fik større udfoldelsesmuligheder og kom med i ekspansionen, blev væksten hastigere. Fra 1928 over 1929 til 1930 lå stigningen i bruttonationalproduktet på hhv. 9 og 7 %.

Depressionen, der i 1930 gjorde sig stærkt gældende internationalt, slog først igennem i Norge i 1931 og ramte da skovbruget og landbruget hårdest. Omfattende arbejdskampe uddybede samtidig industriens vanskeligheder.

For Norges udenrigshandel var depressionen ikke så ødelæggende, som man kunne forvente. Fragtraterne sank ikke så meget som i 1921, hvilket hang sammen med det i forvejen ret lave niveau.

I 1931, da Norge sammen med Storbritannien gik fra guldet, lagde man sig fast på en højere omvekslingskurs mellem kronen og pundet. Dette gav eksporten en højere profitrate, og i de følgende år gik eksporten ikke ret meget tilbage, mens importen mindskedes betydeligt.

Disse forhold var medvirkende til en så relativ hurtig løsning af depressionens følger i Norge og var baggrunden for den stærke opgang, der satte ind 1934–39.

3. Genopsætning af kronens pariværdi spillede i Norge, som i Danmark, en dominerende rolle i den Økonomisk-politiske målsætning. Jvf. i øvrigt: »Økonomisk vækst i Danmark«, BD II 1914–1970, S. Å. Hansen, kap. XIII.

Ekspansionen foregik på flere områder, stærkest i skibsfarten, hvis bruttotonnage øgedes med 20 % under et stigende niveau for fragtrateindtægterne. Samtidig var industrien i stærk vækst, en vækst, der var betinget af et fald i importen, og som gav sig udslag i en afsætningsforøgelse til hjemmemarkedet.

I hele mellemkrigsperioden udviste importens andel af bruttonationalproduktet en faldende tendens, mens eksportandelen var stigende. Importandelen var således 25,3 % i gns. 1930–39 mod 27,0 % i perioden 1915–25, eksportandelen hhv. 28,9 % og 19,6 %. Man skulle almindeligvis have forventet det modsatte: en stigende importandel som følge af den stigende aktivitet. Forklaringen ligger imidlertid i de forhold, der gjorde, at det blev eksporten, der blev den mest dynamiske komponent i samfundsøkonomien, fremkaldt af blandt andet skibsfartens opsving; og for den lave importtilbøjeligheds vedkommende må forklaringen dels søges i den ret store ledige produktionsreserve, der gav sig udtryk i en høj arbejdsløshed og dels i det forhold, at Norge som de fleste andre lande opbyggede et system af import- (og export)-restriktioner og valutaordninger! [4].

Under Den anden Verdenskrig gik bruttonationalproduktet tilbage og udgjorde i 1945 $^3/_4$ af 1939-niveauet. Indskrænkningerne og det samlede forbrug var imidlertid blevet reduceret yderligere, fordi besættelsesmagten lagde beslag på 25–30 % af nationalproduktet.

På denne baggrund er det overraskende, at produktionen allerede i 1946 nåede op på 1939-niveauet, men denne udvikling har sin rod i de strukturelle forhold i mellemkrigsårene, der betød en styrkelse af den norske eksport, og hvor skibsfarten i særdeleshed viste sig at være et betydningsfuldt aktiv i den første genopbygningsfase.

Faser i Efterkrigstiden

I tiden efter 1945 har den økonomiske udvikling formet sig roligere og med en vækst, der lå over mellemkrigsårenes. For hele periodens vedkommende var dette betinget af den vestlige verdens fortsatte konjunkturopgang, af den økonomiske integration og liberaliseringen af den internationale varehandel.

TABEL 2

Gennemsnitlige årlige vækstrater i bruttonationalproduktet, målt i 1961-priser. Norge 1946–70

1946–50	7,1 %
1950–58	3,6 %
1958–70	5,0 %

Kilde: Jfr. 12 a) og (12 b).

4. Jvf. »The Norway year Book, 1967,« Oslo 1966.

I *genopbygnings- og omstillingsfasen (1946–50)* var den økonomiske aktivitet høj og præget af en omfattende styring fra det offentliges side.

Et samspil af forskellige omstændigheder gjorde, at genopbygningen af landet og omstillingen til fredsproduktion skete hurtigt og under udfoldelse af en høj vækst.

Efter krigen stod der således betydelige ressourcer til rådighed for Norge. Handelsflåden, der havde sejlet i allieret tjeneste, havde opsamlet et overskud på 1 mia kroner, og desuden stod et beløb på 1½ mia kroner til disposition for erstatning for skibsforlis. Disse reserver i udenlandsk valuta muliggjorde en betydelig import af produktionsmidler, og på denne måde kunne Norge nyttiggøre de nyeste tekniske fremskridt, der var gjort under krigen. Det lykkedes i genopbygningsperioden at holde bruttoinvesteringerne på ca. 35 % af BNP mod 25 % før krigen. Dette høje investeringsniveau skulle senere vise sig at fortsætte i 1950'erne og 1960'erne.

I den første efterkrigsperiode lå importoverskuddet i gennemsnit på 6–7 % af BNP. Dette overskud kunne i begyndelsen finansieres af de omtalte reserver, og da valutareserverne i 1947 slap op, trådte Marchal-hjælpen til (hjælpen iværksattes fra 1948 og voksede frem til 1950); i årene 1948–51, hvor hovedparten af hjælpen faldt, fik Norge tilført 2.240 mill. kroner i hjælp og krigsskadeserstatning, svarende til 9,6 % af periodens nettoinvesteringer.

Ved krigens afslutning frygtedes det, at nogle betydelige omstillingsproblemer skulle give anledning til store arbejdsløshedstal. Krigsafslutningen frigjorde nemlig skønsmæssig 140.000 erhvervsaktive personer, hvoraf ca. 90.000 personer havde været beskæftiget på besættelsesmagtens arbejdspladser, og ca. 50.000 personer vendte tilbage til Norge fra fangelejre og politisk landflygtighed. Den ledige arbejdskraft blev dog hurtigt beskæftiget, og arbejdsløshedsprocenten, der lå på 3,6 % i 1946, faldt til 2,7 % i 1950. Det var i særdeleshed industrien og samfærdslen, der i disse år kunne opsuge arbejdskraften, præget som perioden var af en livlig investeringsaktivitet og tilstrækkelige tilførsler fra udlandet.

For at sikre, at de ressourcer, der blev tilført landet udefra, blev anvendt til genopbygnings- og investeringsformål, gennemførtes en altomfattende importregulering, en byggerationeringsordning, en fordelingsordning af knaphedsramte råvarer, og oprettelsen af »Husbanken« til finansiering af den overvejende del af boligbyggeriet. I perioden 1945–49 blev investeringerne således direkte kontrolleret af regeringen.

Mængdereguleringerne var i denne periode mere vidtgående end i andre vestlige lande, og disse dybtgående reguleringer fik en afgørende betydning for investeringernes store omfang.

Gennem årlige nationalbudgetter fastlagde regeringen i disse år et detaileret program for alle vigtige investeringskategorier, og det var de mange kontrolorganers opgave at sørge for, at de mål regeringen, havde afsat, blev nået.

Allerede fra 1949 til 1951 blev kontrollen mindre restriktiv. Importreguleringerne ophævedes gradvist efter indførelsen af frilistesystemet under OEEC, og i 1949 var 50 % af importen på friliste. Byggetilladelsesordningen blev tilsvarende mindre stram.

På den pengepolitiske front havde krigen skabt en væsentlig pengerigelighed. Besættelsesmagten havde foretaget et træk på 11 mia. kroner, som havde aflejret sig dels i besættelsesmagten og dels i offentligheden og hos pengeinstitutterne. En omfattende sanering af pengevæsenet blev iværksat for at neutralisere det efterspørgselspres, der kunne blive en følge af de likvide overskud. Det var desuden nødvendigt at presse forbruget ned for at kunne skabe plads for en høj investeringsaktivitet. Saneringen gennemførtes ved en pengeombytning, en formueregistrering, udskrivning af en engangsskat og gennem overførsel af dele af publikums pengeindskud til »Riksindskuddskonti«, som blev spærret på ubestemt tid. Endvidere var disse års importoverskud medvirkende til at begrænse likviditeten hos banker og borgere. I begyndelsen af 1950'erne var der skabt en endelig løsning på problemet.

Liberaliseringsfasen (1950–58) var ensbetydende med en svækkelse af den økonomiske aktivitet. Den markant faldende vækstrate skal først og fremmest ses på baggrund af, at genopbygningsfasen var overstået, hvorfor det var naturligt, at økonomien lagde sig til rette i et mindre ekspansivt leje. Der er imidlertid flere forhold, der kan forklare ændringen. Gennem 1950'erne var tilvæksten i arbejdsstyrken af en ganske beskeden størrelsesorden. Desuden blev norsk økonomi ramt af 1950'ernes to internationale kriser i 1951/52 og 1957/58. Hensynet til betalingsbalancen og valutabeholdningen gjorde også, at regeringen måtte iværksætte foranstaltninger, der havde til hensigt at reducere investeringernes omfang. Ikke desto mindre var også denne periode præget af en høj investeringsaktivitet. Endelig var perioden ensbetydende med liberalisering af varehandelen.

Den samlede arbejdsstyrke, der voksede med ca. 20.000 personer 1946–50, havde i perioden 1950–59 kun en tilvækst på 18.000 personer, eller 1,3 % af den samlede arbejdsstyrke på 1.388.000 i 1950. Denne udvikling var et resultat af de små fødselsårgange i 1930'erne, hvor fødselstallet var faldet til ca. 15 pr. 1.000 indbyggere mod 18–20 efter krigen. Inden for denne snævre ramme, som arbejdsstyrken udgjorde, skete der i 1950'erne en række erhvervsmæssige forskydninger.

1940'erne var industri- og kraftudbygningens år. I 1950'erne antog udviklingen en anden retning. Landbruget afgav stadig en stor arbejdskraft, men denne gik nu til de tertiære erhverv: varehandel og serviceerhverv.

Allerede i begyndelsen af 1950'erne var store dele af handelen med udlandet liberaliseret. I 1950 var 60 % og 1955 90 % af importen på friliste inden for OEEC-rammerne. Den resterende del af importen, der omfattede skibe, blev imidlertid først frigivet pr. 1. jan. 1963 (med undtagelse af tankskibe og

TABEL 3

Den gennemsnitlige årlige beskæftigelse,[1]) fordelt på erhvervsgrupper. Norge 1946, 50, 62 og 70

Procent	1946	1950	1962	1970
Landbrug, skovbrug	30	27	18	9
Fiskeri, fangst	4	4	3	3
Industri, minedrift	22	25	26	29
Bygge- og anlægsvirksomhed	7	8	9	9
Varehandel	9	9	12	14
Søtransport og anden samfærdsel	9	10	11	10
Offentlig administration, forsvar	4	4	6	5
Husarbejde	5	4	2	1
Anden service	10	10	14	21
Tilsammen	100	101	101	101

Kilde: Nasjonalregnskapet, Statistisk Sentralbyrå og (12 b).
1. »Utførte årsverk«, d. v. s. omregnet til årsarbejdere.

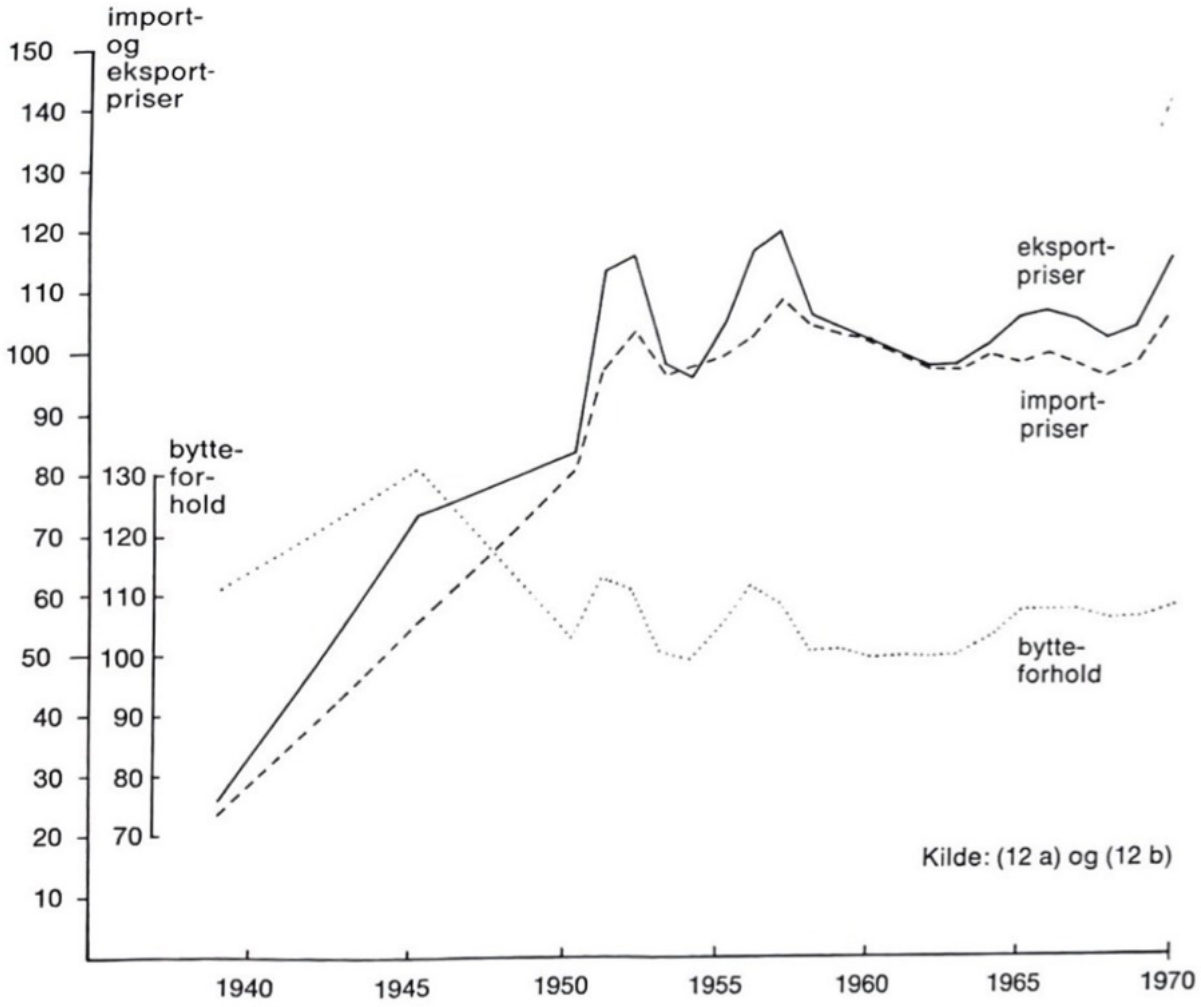
specialfartøjer). Fra 1952 var konsumentvarer som helhed fritaget fra rationeringer, en betydelig del af maskinimporten ligeså, men skibsimporten af bl. a. tankskibe blev gjort betinget af en finansiering i udenlandsk valuta. Byggetilladelsesordningen blev mindre restriktiv og lettedes betydeligt i 1957, således at den kun gjaldt boliger over en vis størrelse og øvrigt byggeri, og fra 1963 gjaldt ordningen kun industribygninger, skoler og kontorbygninger.

De næsten alt-omfattende prisreguleringer, der blev indført umiddelbart efter krigens afslutning, og hvor prisdirektoratet havde vidtgående beføjelser, blev afviklet og erstattet af en ny prislov, der trådte i kraft 1. januar 1954. I den nye lov blev maximalpriser kun opretholdt, hvor særlige hensyn gjorde sig gældende, og i løbet af 1950'erne ophørte denne praksis. Udbytteregueringen blev imidlertid stående til 1. juli 1960. De internationale liberaliseringer gjorde det nødvendigt at normalisere prispolitikken, og man var klar over, at det ikke ville være muligt at holde effekten fra de internationale prisstigninger på de indenlandske priser i ave under en fri vareudveksling.

Når der således sås bort fra byggeriet og enkelte andre områder, var regeringen i begyndelsen af 1950'erne afskåret fra at kunne styre den norske økonomi gennem direkte reguleringer. Tilbage havde man nu finans- og pengepolitikken som virkemidler.

Den økonomiske politik havde i disse år flere hensyn at tage. Hensynet til et højt investeringsniveau og den fulde beskæftigelse tilsagde en lempelig pengepolitik og en aktivitetsstimulerende finanspolitik. Hensynet til valutabeholdning og konkurrenceevne tilsagde en forsigtig politik. Det lykkedes imidlertid for de norske regeringer at føre en tilpas balanceret politik, der gjorde, at Norge fik overskud i samhandelen med udlandet i 1950–52 og 56–57 og kun underskud i perioden 1953–55, samtidig med at arbejdsløshedsprocenterne blev

Figur 1. Prisindeks for import og eksporten, samt udviklingen i bytteforholdet, 1961 = 100

holdt nede på mellem 2,2 og 3,6 % 1950–57, og investeringsraten, der var faldet i de første år af 1950'erne, atter stabiliseredes omkring 35–36 % af BNP.

Efter de internationale devalueringer i 1949, hvor Norge fulgte pundet straks og fuldt ud, frygtedes en overefterspørgsel, der kunne bringe den norske økonomi ud af balance. Regeringen gennemførte derfor i 1950/51 en stram finanspolitik, der indebar en betydelig subsidiereduktion og skatteforhøjelser. Imidlertid sørgede den forskydning, der var sket i indkomstfordelingen som følge af devalueringen for, at overefterspørgslen blev elimineret, og resultatet blev overskud i samhandelen med udlandet 1950–52. Den stramme finanspolitik kunne ikke hindre, at der i 1951–52 skete en overekspansion i byggesektoren, fordi byggetilladelsesordningen var blevet decentraliseret og derfor vanskelig at styre fra regeringens side. Ekspansionen i byggesektoren fortsatte til 1953, hvor aktiviteten var 50 % højere end i 1949–51. Dette var medvirkende til, at bruttoinvesteringernes andel af BNP var for opadgående efter 1951 og i

perioden slog den øgede aktivitet igennem med store betalingsbalanceunderskud.

Det internationale tilbageslag (i forbindelse med Korea-krigen), der ramte norsk eksport i 1952, indtraf således på et tidspunkt, hvor investeringsefterspørgslen var stigende. Dette var årsagen til, at den fulde beskæftigelse ikke blev berørt, og at de dårlige konjunkturer ikke slog igennem på landets indre økonomi.

Tilbageslaget i 1957/58 blev imidlertid alvorligere. Det udenlandske tilbageslag kom nu samtidig med en begyndende afdæmpning i den indenlandske forbrugsefterspørgsel, (en afdæmpning der formentlig hang sammen med en overgang til skat af *årets* indkomst, hvilket var en skærpelse af den direkte beskatning).

Væksten i BNP standsede helt op fra 1957 til 1958, beskæftigelsen gik ned, men der opstod ikke et arbejdsløshedsproblem. Først fra nytår 1959 sattes foranstaltninger iværk, der lettede den direkte beskatning. Den internationale krise ledsagedes af et betydeligt prisfald på norske produkter, især faldt skibsfragterne stærkt efter genåbningen af Suez-kanalen.

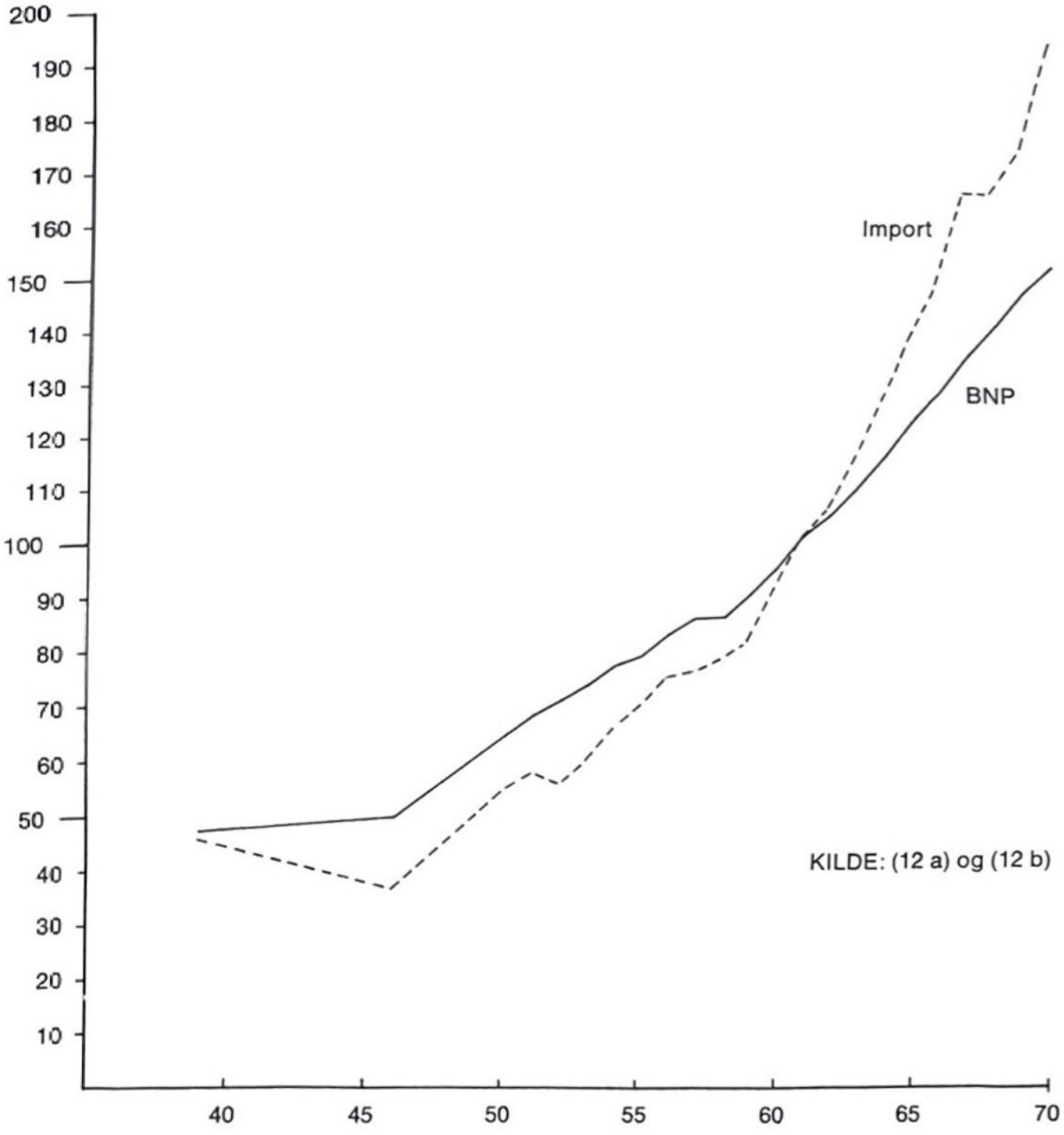
Såvel tilbageslaget i 1951/52 som i 1957/58 var ledsaget af kraftige byttеforholdsforringelser på grund af de stærkt faldende eksportpriser. Dette resulterede i 1958 i et betydeligt underskud i samhandelen med udlandet på over 1 mia. kroner.

Den store investeringslyst i 1950'erne måtte af hensyn til betalingsbalancen og valutakassen dæmpes ned. Både finans- og pengepolitiske virkemidler blev taget i brug for at holde investeringerne inden for en bestemt ramme. Også fordelingen af investeringerne på erhvervsområder blev søgt dirigeret fra det offentlige. Således gik staten aktivt ind i finansiering og udbygning af el-kraftværker og andre investeringer inden for det private erhvervsmæssige område. Også skattelettelser i form af afskrivningsregler blev brugt som middel til at påvirke investeringernes geografiske fordeling, ligesom der indførtes særordninger for enkelte store foretagener inden for eksportindustrierne.

I begyndelsen af 1950'erne fik pengepolitikken sin renæssance i en række vestlige lande. I Norge skete der en tilsvarende tilbagevenden til en mere aktiv anvendelse af pengepolitiske virkemidler. Der var allerede efter krigen skabt et grundlag for en sådan politik gennem oprettelsen af en række statsbanker som Husbanken, der finansierede næsten al boligbyggeri, en Postsparebank og statslige erhvervsbanker. Tilsammen dækkede statsbankerne 1/5 af pengeinstitutternes kreditformidling i 1950, en andel der steg til nær ved 1/3 i 1971.

I de første år af 1950'erne måtte man bl. a. på grund af den lave rente, som statsbankernes obligationer bar ($2^1/_2$ %), søge at løse et kanaliseringsproblem for at kunne afsætte statsbankobligationerne. Myndighederne havde besluttet at fastholde et lavt renteniveau som mål for pengepolitikken, men den kraftige likviditetsreduktion gjorde at der kom en tendens til en rentestigning.

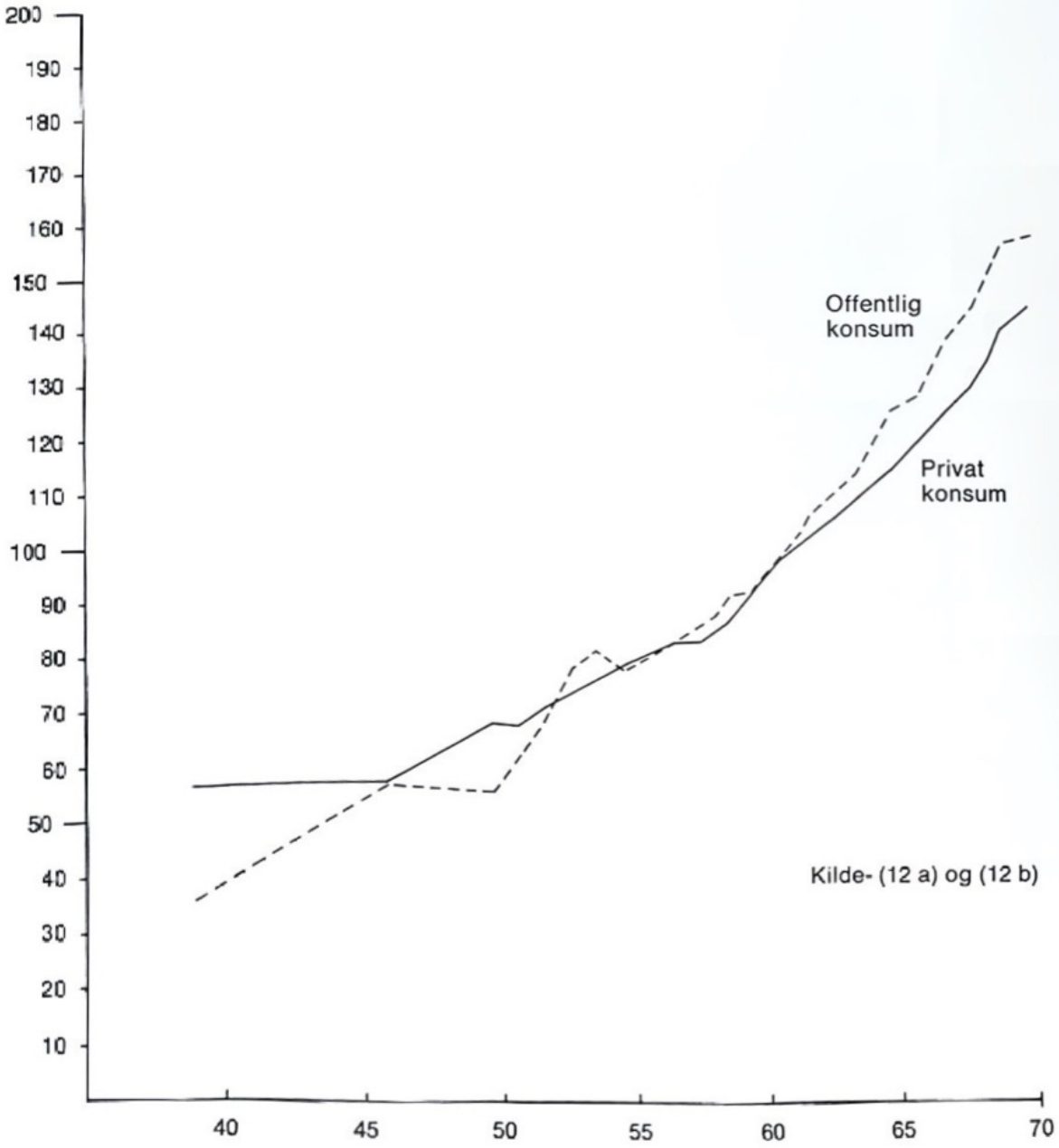
Figur 2. Bruttonationalprodukt og import målt i 1961-priser, indeks, 1961 = 100

Under disse omstændigheder kunne man ikke afsætte statsbankobligationerne. Der blev fundet en metode til en kanalisering ved, at staten finansierede statsbankerne og hindrede en uønsket likviditetsforøgelse gennem årlige overskud på statsbudgetterne.

For yderligere at afhjælpe afsætningsvanskelighederne for statsbankernes obligationer, blev der gennemført en ordning, hvorefter de private pengeinstitutter forpligtede sig til at aftage statsobligationer til et bestemt beløb. Sådanne rammeaftaler blev indgået årligt fra 1951 i et samarbejdsnævn bestående af kredit-

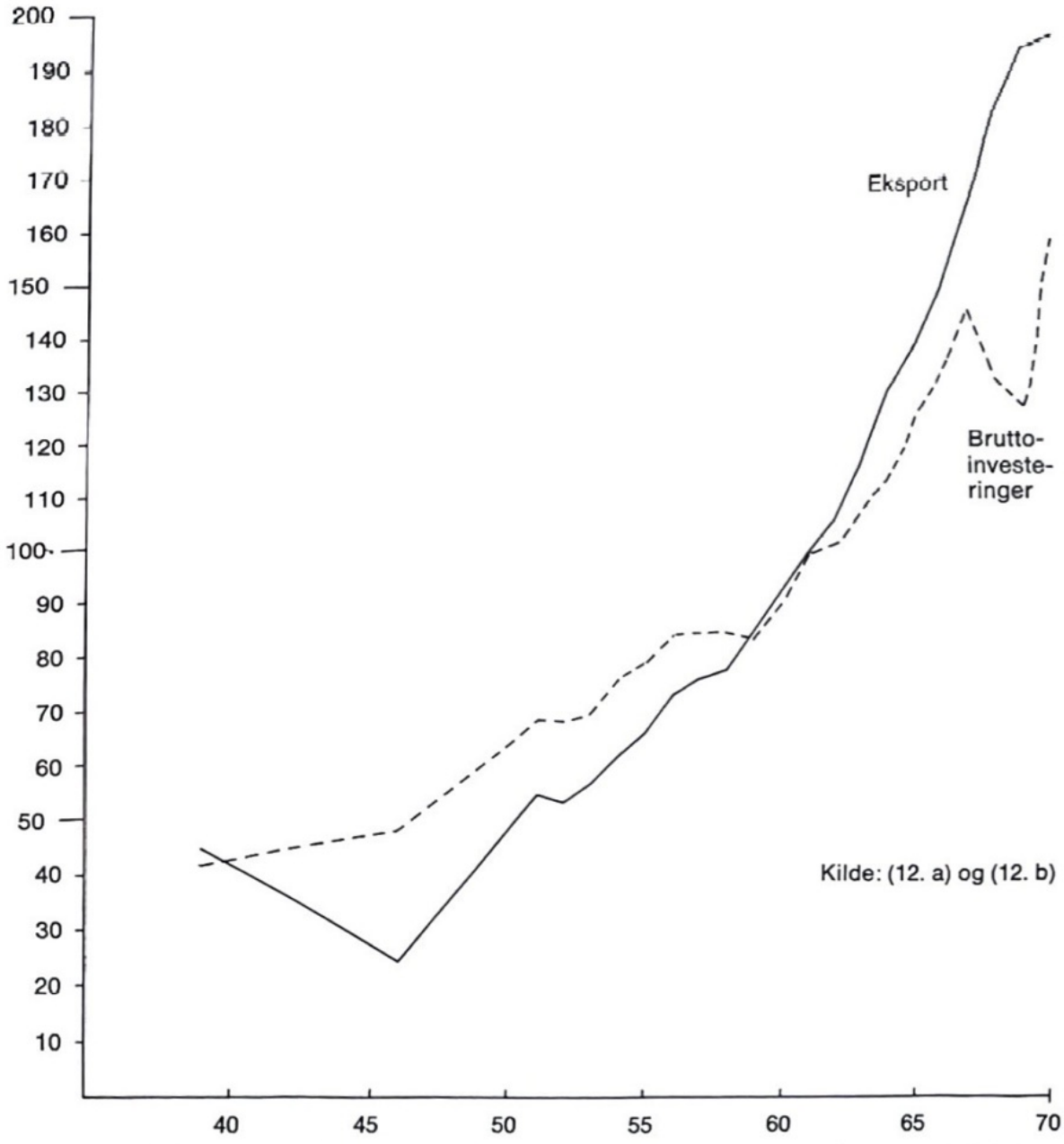
Figur 3. a. Privat og offentlig konsum, målt i 1961-priser, indeks, 1961 = 100

institutionerne, og aftalerne sikrede, at der ingen virkning kom på renteniveauet.

Endelig sikredes det, at udlånsforøgelsen blev holdt inden for en bestemt ramme ved at fastsætte udlånsbudgetter for statsbankerne, gennem udlånsloft for sparekasser og banker og gennem begrænsning af forretningsbankers udlån. En begrænsning af statsbankernes udlån skete bl. a. i 1954, og i 1955 gennemførtes skærpede udlånsdirektiver med udlånsloft og kreditbegrænsning for de private pengeinstitutioner. Endelig blev diskontoen i 1955 hævet fra 2½ til 3½ %. Disse midler havde sammen med indførelsen af en omsætnings-

Figur 3 b. Bruttoinvesteringer og eksport, målt i 1961-priser, indeks, 1961 = 100

afgift på 10 % til formål at standse investeringernes vækst, hvilket også lykkedes i de følgende to år.

Højkonjunkturfasen (1958–70) var en periode med høj økonomisk vækst og tiltagende velstand fremkaldt af den internationale højkonjunktur og væksten i landenes samhandel.

Af figurerne 2, 3 a og 3 b fremgår det, at væksten i BNP nu blev mere stabil, og at eksporten og importen blev de mest dynamiske komponenter i nationalregnskabet. Eksporten, der stort set fulgte samme udvikling som BNP i 1950'erne, voksede fra 1958 til 1970 med 146 % mod 75 % for BNP. Det

samme forhold gælder importen. Dette vidner om den stigende arbejdsdeling, der har fundet sted mellem Norge og udlandet. I anden række har det offentlige konsum og bruttoinvesteringerne (i hvert fald frem til 1967) været dynamiske komponenter, mens det private konsum har været den komponent, der er steget mindst.

Udover de internationale konjunkturer må man også tilskrive den øgede vækst, at der igen kom bevægelse i tilgangen til den samlede arbejdsstyrke gennem 1960'erne til afløsning for stagnationen i arbejdsstyrken i 1950'erne. De større fødselsårgange fra 1940'erne afløser nu 1930'ernes små årgange som nytilgang på arbejdsmarkedet. Statistikken over beskæftigede selvstændige og lønmodtagere viser en tilvækst på over 100.000 personer 1960–1970.

Det var nu tillige muligt at finansiere store dele af den økonomiske aktivitet gennem udenlandsk kapitaltilførsel, i langt højere grad end tidligere. 1960'erne var da også en periode med næsten konstant underskud på betalingsbalancen, (kun i 1968 og 1969 var der overskud). Ialt blev den udenlandske gældsstiftelse forøget med 9 mia. kroner 1958–70, hvilket svarer til 8,6 % af nettoinvesteringerne. I perioden 1946–57 var der en samlet gældsstiftelse på 7,4 mia. kroner, svarende til 20,8 % af nettoinvesteringerne.

Suez-kanalens lukning i 1967 får en væsentlig betydning for den norske udenrigshandel, idet der i 1968 og 1969 aflejrer sig et stort overskud på 1.1 mia. kroner begge år, en udvikling der var knyttet til det højere fragtniveau.

Selvom strukturen i det norske erhvervsliv er præget af udnyttelsen af landets ressourcer, har væksten i 1960'erne alligevel bragt norsk erhvervsliv ind i en strukturel udvikling, der er meget lig udviklingen i de øvrige vestlige lande.

I hele efterkrigstiden har primærerhvervenes bidrag til nettofaktorindkom-

TABEL 4

Nettofaktorindkomst fordelt på erhverv. Norge 1946, 50, 60 og 70

Procent	1946	1950	1960	1970
Landbrug	9,3	8,5	6,0	3,2
Skovbrug	3,8	3,4	3,4	1,5
Fiskeri og fangst	3,1	3,5	1,7	1,4
Minedrift	0,7	1,2	1,1	1,1
Industri	28,2	29,5	28,8	30,5
Bygge- og anlægsvirksomhed	8,9	8,2	7,9	8,9
Kraft- og vandforsyning	1,9	1,8	2,2	1,9
Handel	12,8	15,4	16,5	14,8
Boliger og forretningsbygninger	3,0	2,4	3,5	3,5
Søfart	7,3	7,4	6,7	7,4
Anden transportvirksomhed	4,6	5,0	5,6	5,5
Anden off. og privat service	16,4	13,7	16,6	20,2
Tilsammen	100,0	100,0	100,0	99,9

Kilde: (12 a) og (12 b).

sten fået stadig mindre betydning, fra 17 % i 1946–50 til ca. 7 % i 1970. De sekundære erhverv har været karakteriseret ved at bidrage med en relativ konstant andel – omkring 40 % – mens de tertiære erhverv er gået stærkt frem fra 44 % til 51½ %.

For primærerhvervene er tilbagegangen formentlig foregået i et noget langsommere tempo, end udviklingen havde lagt op til. Dette skyldes, at regeringen ud fra sociale og erhvervspolitiske overvejelser har subsidieret disse erhvervsgrupper.

Industrien, hvoraf hovedparten er funderet på en videreforarbejdning af landets råstofudvinding, har øget sit bidrag til faktorindkomsten i kraft af en voksende eksportafsætning. For bygge- og anlægsvirksomhedens vedkommende har fremgangen 1960–70 været en følge af ekspansionen i boligbyggeriet, der satte ind 1966–69.

Søfarten har i relation til nettofaktorindkomsten ingen fremtrædende rolle, med en andel på kun 7,4 %, men på trods af denne beskedne placering indtager søfarten en nøglepost i udenrigshandelen (herom senere).

Den høje investeringsrate

Målt i forhold i BNP var niveauet for bruttoinvesteringerne blandt industrilandene højest i Norge i efterkrigstidens første 15 år. Først fra omkring 1960 blev Norge i denne henseende overgået af lande som Japan og Island.

Den høje investeringsrate i Norge lige efter krigen kan forklares ud fra regeringens mængdereguleringer. Den stramme regulering var forudsætningen for, at man kunne prioritere investeringer frem for konsum.

Efter genopbygningsfasen kunne man imidlertid have forventet, at investeringstilbøjeligheden faldt tilbage i nærheden af niveauet fra før krigen. Dette skete imidlertid ikke; Norge kunne i de følgende år bevare en høj og stabil investeringsaktivitet, og dette kunne lade sig gøre, fordi man i Norge havde den opfattelse, at man havde en fordel i at satse på langsigtede investeringsprojekter, fordi erhvervsstrukturen i mellemkrigstiden var gået i en relativ kapital-

TABEL 5

Bruttoinvesteringerne i procent af bruttonationalproduktet, 1968[1])

Japan	33,7 %	Canada	22,9 %
Island	33,2 %	Vesttyskland	21,9 %
Jugoslavien	30,7 %	Belgien	21,3 %
Holland	26,6 %	Danmark	20,5 %
Norge	26,3 %	USA	16,7 %
Frankrig	24,9 %	Sverige	16,4 %
Østrig	23,6 %	Storbritannien	16,0 %
Finland	23,2 %		

Kilde: Statistisk Årbog, Danmark.
1. FNs definitioner, d. v. s. uden reparationer og vedligeholdelse.

TABEL 6

Bruttoinvesteringer i årets priser, Norge 1946–70

År	Sl. brutto-investering mill. kr.	I pct. af BNP pct.	År	Sl. brutto-investering mill. kr.	I pct. af BNP pct.
1946	2975	31,1	1960	12724	36,4
			1961	14203	37,6
1950	5518	35,4	1962	16160	36,1
1951	6208	34,8	1963	16535	36,2
1952	7334	34,7	1964	17286	34,7
1953	8191	35,3	1965	19458	36,2
1954	8966	36,8	1966	21490	36,9
1955	9594	36,7	1967	24218	37,1
1956	10073	35,9	1968	24144	33,4
1957	11168	36,1	1969	24375	31,8
1958	12317	37,7			
1959	12301	35,6	1970	30018	36,3

Kilde: (12a) og (12b).
Anmærk: Bruttoinvesteringer includerer reparationer og vedligeholdelse.

intensiv retning, og fordi staten påvirkede investeringernes omfang og prioritering blandt andet gennem direkte investeringer i erhvervslivet. Endelig lykkedes det at skabe de finansielle rammer for den høje investering gennem finanspolitiske og pengepolitiske virkemidler og gennem kapitalimport.

Investeringsraten har i efterkrigsårene haft en stabil tendens og ligget omkring 35–36 % af BNP, bortset fra 1968–1969, hvor investeringslysten blev alvorligt svækket.

Af de samlede investeringer har investeringer inden for søfart længe udgjort den største andel med ca. 25 %; denne andel har dog været svingende og haft en faldende tendens i 1960'erne.

Andelen for industri og minedrift har ligget konstant omkring 17 %, boliginvesteringer m. v. omkring 19–20 % og bruttoinvesteringer i offentlig konsumkapital [5] steg fra et niveau på ca. 10–11 % i 1950'erne til 17 % i 1970. Endelig har investeringerne i kraftforsyning ligget omkring 6 %, mens investeringerne i primærerhvervene faldt fra 13 % i 1946 til 6½ % i 1970.

Investeringsstrukturen giver nogle forklaringer på, hvorfor investeringsaktiviteten har kunnet holdes på et så højt niveau.

Skibsfartens fremtrædende stilling, med næsten 1/4 af de samlede investeringer i 1950'erne og 1/5 i 1960'erne udgør en selvstændig forklaring på kvotens størrelse. Skibsfarten er en udpræget kapitalintensiv erhvervsgren, hvor realkapitalen har en lang levetid. Investeringer i denne erhvervsgren må derfor bygge på forventninger om gode efterspørgselsforhold og en god konkurren-

5. Offentlig konsumkapital, norsk betegnelse omfattende al offentlig kapital minus kapitalen i offentlige virksomheder.

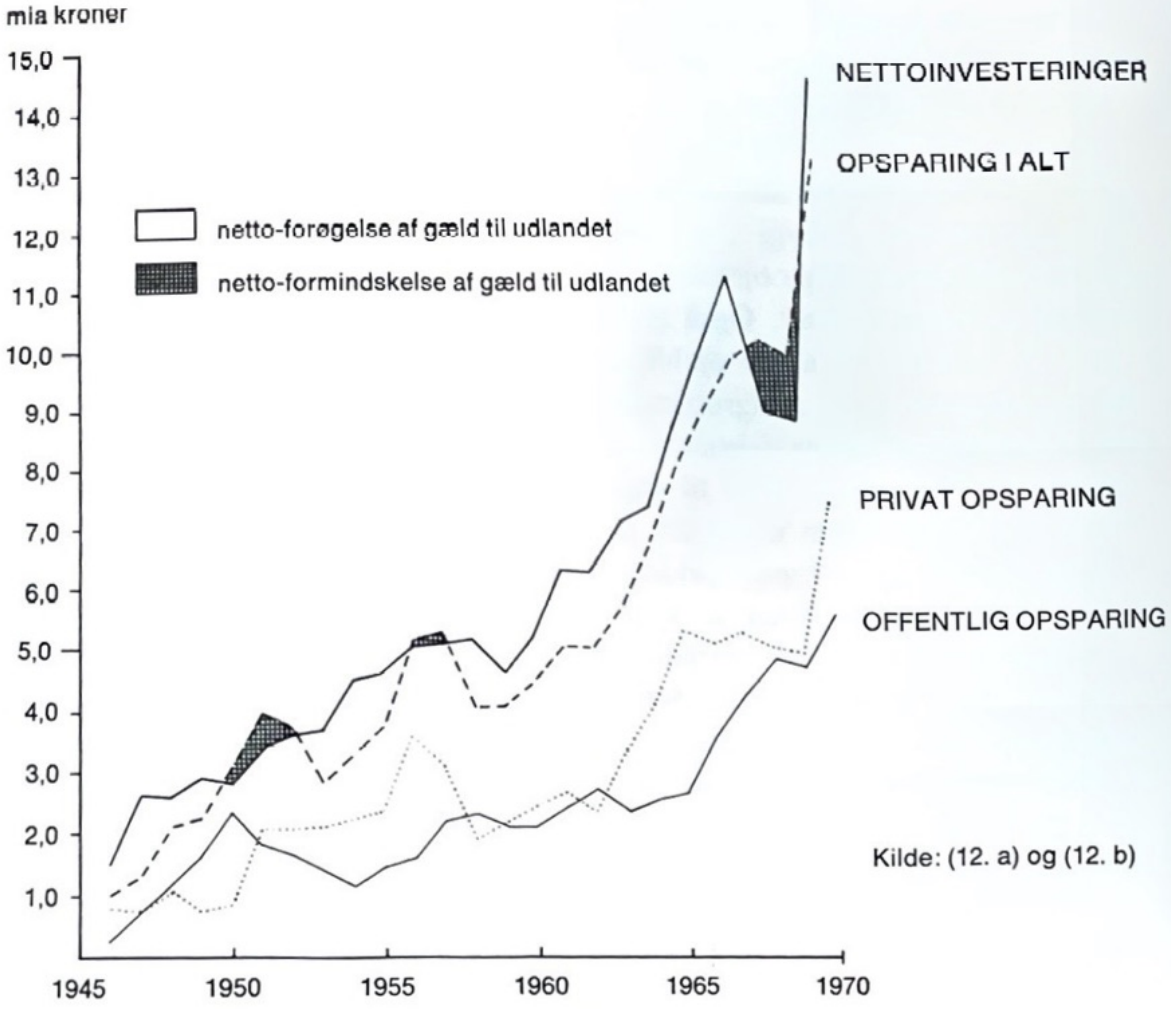
ceevne på lang sigt. Sådanne positive forventninger synes de norske skibsredere at have haft, og investeringsefterspørgslen har derfor på dette område været et stabilt og ekspansivt element i den indenlandske efterspørgsel. Skibsfarten har desuden været finansieret ved forholdsvis langsigtede udenlandske lån og har derfor ikke været afhængig af knappe og vekslende indenlandske kapitalforsyninger.

For industri- og vandkraftsinvesteringernes vedkommende var det den almindelige opfattelse i Norge efter krigen, at landet havde en række potentielle langsigtede investeringsobjekter i el-værker, funderet på vandkraft og i industri baseret på billig el-kraft. Også af denne grund kunne investeringsniveauet holdes højt, uafhængigt af de øjeblikkelig eksisterende markedsforhold. Eksempler på sådanne investeringsobjekter er aluminiumsværker, jernværker, skibsværfter og kunstgødningsfabrikker. Det har været et fælles træk for denne industri, at den har været anlagt til eksportformål, og at forarbejdningsgraden har været lille. Udviklingen inden for jern- og metalvare- og maskinindustri, elektronisk industri og transportmiddelindustri, har som nævnt været mindre fremskreden end i hovedparten af de øvrige vestlige lande. Norge har endnu en udvikling inden for disse områder til gode inden en bred anlagt industri er etableret. En sådan udvikling forventes gennemløbet i 1970'erne og 1980'erne ifølge den seneste perspektivplanlægning.

De offentlige investeringer har været endnu et stabiliserende moment i investeringsefterspørgslen. Bruttoinvesteringerne i offentlige foretagender, der androg 13–15 % af bruttoinvesteringerne siden 1945, har fortrinsvis rettet sig mod kraftforsyning og samfærdselen, men også direkte mod industri og minedrift. Således investerede staten betydelige beløb i aluminiumsværker, som den dels overtog efter besættelsesmagten og drev videre efter krigen (det gælder aluminiumsværket i Årdal) og dels byggede for egen regning (det gælder f. eks. aluminiumsværket i Sunndalsøra, der kom igang i 1954 og jernværkerne i Mo og Rana, der virkede fra 1955).

Foruden investeringerne i offentlige virksomheder bidrager det offentlige til investeringsefterspørgslen gennem investeringer i offentlig konsumkapital. Denne del af investeringerne har været i kraftig vækst siden slutningen af 1950'erne. Dette har været årsagen til, at det offentlige har øget sin andel af de samlede investeringer fra ca. 1/4 i 1950'erne til 30 % i sidste halvdel af 1960'erne. De offentlige investeringer har således været et stabiliserende og fortsat voksende element i investeringsefterspørgslen. Denne egenskab kom klart frem i 1968–69, hvor investeringerne i industri, minedrift og søfart gik tilbage. Effekten af denne tilbagegang slog ikke igennem på investeringerne i kraftforsyning og boligbyggeri p. g. a. det offentliges engagement på disse områder, og dette forhold var sammen med en fortsat stigning i bruttoinvesteringerne i offentlig konsumkapital medvirkende til at dæmpe virkningen af tilbagegangen på det samlede investeringstal.

Figur 4. Nettoinvesteringer, opsparing og ændringer i gæld til udlandet

Det hører med i dette billede af den livlige investeringsaktivitet, at der dels gennem det offentliges medvirken og dels gennem kapitalforsyninger fra udlandet blev tilvejebragt de fornødne muligheder for aktivitetsudfoldelsen. For det første lykkedes det at holde en relativ lav konsumkvote. Den private konsumkvote blev således i sammenligning med andre lande holdt på et lavt niveau, mens den offentlige konsumkvote var stigende i lighed med forholdene i de øvrige nordiske lande. For det andet præsterede det offentlige en opsparing, der i omfang lå op imod samme størrelsesorden som den private opsparing, gennem overskud på de offentlige budgetter, (jfr. fig. 4). Og for det tredie var der i hele efterkrigstiden tale om en stigende kapitalimport, der i gennemsnit kunne finansiere 11–12 % af de samlede nettoinvesteringer 1946–70. I de første efterkrigsår 1946–50 var kapitalimporten af størst betydning, idet den finansierede 36,8 % af periodens nettoinvesteringer. I de følgende år afdæmpe-

TABEL 7

Driftsregnskab over for udlandet. Årsgennemsnit 1950–57 og 1958–70

mill. kroner	gns. 1950–57		gns. 1958–70	
Vareeksport	3223	40,1 %	9014	42,0 %
Eksport af skibe	229	2,8 %	946	4,4 %
Bruttofragter i skibsf.	3387	42,1 %	8123	37,8 %
Andre varer- og tjenester	768	9,6 %	2101	9,8 %
Renter, udbytter samt støtte fra udlandet	282	3,5 %	589	2,7 %
Eksport m. v. i alt	7889	98,1 %	20773	96,7 %
Vareimport	4690	58,3 %	13108	61,0 %
Import af skibe	906	11,2 %	2313	10,8 %
Skibsfartens udgifter i udlandet	1618	20,1 %	3619	16,9 %
Andre varer- og tjenester	640	8,0 %	1467	6,8 %
Renter, udbytter samt støtte til udlandet	190	2,4 %	966	4,5 %
Import m. v. i alt	8044	100,0 %	21473	100,0 %
Underskud på driftsregnskabet	155	1,9 %	700	3,3 %

Kilde: (12 a) og (12 b)

des kapitalimportens betydning og kunne i 1951–57 dække ca. 12 % af nettoinvesteringerne og 8–9 % i perioden 1958–70.

Udenrigshandel og søfartspolitik

I 1970 udgjorde eksportens andel af BNP 37 % og importens andel 38 % [6]. Norge er herved blandt de lande i verden, der er dybest engageret i den internationale arbejdsdeling.

Norge har traditionelt haft et betydeligt underskud på handelsbalancen. Således har vareimporten oversteget vareeksporten med gns. 45,5 % i de sidste 20 år. I 1970 var dette ensbetydende med et underskud på handelsbalancen på 8 mia. kroner. Sådanne forhold har kunnet herske i kraft af skibsfartens indtægter, der har været i stand til at dække næsten hele handelsbalanceunderskuddet.

Skibsfartsindtægterne har domineret eksporten og udgør 2/5 af den samlede udførsel. Selv om fragtindtægterne således har en afgørende placering i udenrigshandelen, har der været en vigende tendens til fordel for vareeksporten og skibseksporten, hvorunder hører eksport af brugte skibe. Denne nye tendens for norsk skibsfart hænger sammen med den tiltagende flagdiskriminering og subsidiering af skibsfarten, der finder sted internationalt. Hertil kommer, at de nye oliefund i Nordsøen og Atlanten på længere sigt lægger op til en øget konkurrence for skibsfarten. Disse søfartspolitiske spørgsmål bliver gjort til genstand for en nærmere behandling senere i dette afsnit.

Inden for *vare*eksporten er der i de sidste 20 år sket en række betydningsfulde forskydninger. Visse traditionelle eksportprodukter er gået tilbage. Dette gælder f. eks. fisk og fiskevarer, der i 1950 udgjorde ca. 1/5 af vareeksporten,

6. I det følgende forstås eksport og import som eks- og import på de løbende poster.

og som siden konstant er gået tilbage for i 1970 kun at udgøre 8–9 %. Tilsvarende er papir- og papprodukter faldet fra 13 % i 1950 til 10 % i 1970. Jern- og stålprodukter har bevaret deres betydning med ca. 8 %, mens eksporten af råaluminium er gået frem fra 4 % til 14 %.

De begrænsede muligheder for en fortsat ekspansion af eksporten, der var baseret på fisk og fiskeprodukter og på tømmer har gjort, at eksportekspansionen har måttet ske på andre områder, og dette har typisk været inden for de kraftforbrugende industrier.

Den opmærksomhed, man må rette mod skibsfarten i vurderingen af den økonomiske udvikling i Norge, har ikke så meget sin årsag i skibsfartens betydning for samfundet. Skibsfarten bidrager med 7½ % af nettofaktorindkomsten, og beskæftigelsesmæssigt skaffer den arbejde til godt 6 % af den erhvervsaktive befolkning, jvf. iøvrigt tabel 3 og 4. Denne betydning øges naturligvis, når man betragter den vekselvirkning, der eksisterer mellem søfarten og andre erhvervsgrene, hvor søfarten danner forudsætningen for skibsværftindustrien, skibsmæglingsvirksomhed, søforsikring og andre erhverv med tilknytning til skibsfart. Den nære forbindelse til skibsværftindustrien blev grundlagt i 1950'erne, hvor de norske skibsværfter fik eneret til nybygninger til den norske flåde gennem kontraheringsrestriktioner, der først ophævedes i sidste halvdel af 1960'erne.

Skibsfartens betydning for Norge ligger imidlertid først og fremmest i dens store andel af eksporten. Historiske årsager omkring tømmereksporten til Storbritannien i forrige århundrede har været medvirkende til, at Norge har opbygget en handelsflåde, der idag er verdens 4. største. Den store handelsflåde har skabt et norsk skibsfartsmiljø af internationalt format, og dette har stimuleret en udbygning af flåden.

Mens den internationale varehandel er blevet liberaliseret, er der foregået en modsat rettet tendens inden for skibsfarten.

En række lande praktiserer flagdiskrimination og subsidiering af egen flåde til skade for norsk søfart. Selv om der er foregået en rationalisering i norsk skibsfart, der gav sig udtryk ved en reduktion af beskæftigelsen ombord på skibene, har dette ikke været tilstrækkeligt for at sikre fragtindtægterne. Skibsfartspolitikken har derfor indtaget en mere betydende rolle for Norge.

Flagdiskrimineringen har ramt Norge hårdest. Denne er enten foregået *unilateralt,* når et land træffer forhåndsregler, der bestemmer, at en vis andel af udenrigshandelen skal ske på egne skibe, eller *bilateralt,* hvor to lande aftaler, at lasterne mellem dem skal ske helt eller delvist på de to landes skibe, eller *multilateralt,* hvor en samling lande giver præferencer til medlemslandenes skibe på bekostning af andre landes skibe. Et eksempel på multilaterale præferencer findes i det Latinamerikanske Frihandelsområde. Eksempler på unilateral flagdiskrimination er en række u-lande og USA.

Mange lande, herunder især u-landene, giver desuden subsidier for at frem-

elske et hjemligt skibsfartserhverv, idet man lægger den forudsætning til grund, at man vil kunne spare store summer i udenlandsk valuta, såfremt transporten foregår på egne skibe. Disse subsidieordninger har naturligvis været generende for norsk skibsfart, men subsidiepolitikken har en indbygget egen grænse, fordi subsidierne er målbare for de enkelte lande. Ved flagdiskrimineringen har der ikke været tale om en tilsvarende grænse, fordi omkostningerne ved denne politik er vanskelig at måle. Derfor vil flagdiskrimineringen altid være en praksis, der vil være den største belastning for norsk skibsfart.

Gennem de internationale organisationer for søfart har Norge søgt at samarbejde med andre lande for at liberalisere skibsfarten. Dette arbejde foregår således i Søtransportkommiteen under OECD, der har forpligtet sig til at gå ind for en liberal søfartspolitik. The Consultative Shipping Group, der består af 11 europæiske lande og Japan, er et andet eksempel.

I forbindelse med EF-debatten i Norge viste skibsfarten et stærkt ønske om tilslutning, fordi det udvidede EF ville blive et område, der var stærkt repræsenteret af skibsfartserhvervet. De udvidede EF-lande ville med Storbritanniens, Norges og Danmarks handelsflåder repræsentere den største handelsflåde i verden, og dette gav formodninger om, at Norge sammen med Storbritannien og de andre nordiske lande inden for EF-rammerne kunne iværksætte effektive modforholdsregler mod flagdiskriminerende lande, med det formål at komme diskriminationen til livs. Udviklingslandene, der i stort omfang praktiserer flagdiskrimination, har som grundopfattelse, at de vestlige lande bør acceptere diskrimination som et egnet middel til at opbygge en handelsflåde, og de mener videre, at industrilandene bør forpligte sig til ikke at indføre modforholdsregler.

På længere sigt tegner der sig ved siden af disse skibsfartspolitiske problemer, nogle perspektiver, der peger mod en overkapacitet og øget konkurrence for tankflåden. Oliefundene og gasforekomsterne i Atlanten og Nordsøen, der er under udnyttelse i den engelske, hollandske og norske del, kan være medvirkende til at reducere tanktransportbehovet for Europa. Europa har hidtil fået sine forsyninger fra fjerntliggende oliefelter bl. a. i Mellemøsten, men de nye oliefund i f. eks. det norske Ekofisk-felt er af en sådan størrelsesorden, at man vil kunne levere ca. 25 mill. tons råolie pr. år, svarende til 5 % af det europæiske forbrug. Desuden er der så betydelige gasforekomster, at de vil kunne dække energibehov i store dele af Nordeuropa. Når udnyttelsen af disse forekomster er på sit højeste, vil en del af behovet for lange tank-transporter falde bort med en mulighed for overkapacitet i tankflåden som resultat.

Erhvervspolitik eller Regional- og distriktspolitik?

I efterkrigstiden har der været tale om betydelige forskydninger i befolkningens geografiske fordeling. Der har været en bevægelse mellem hovedlandsdelene fra udsteder og landdistrikter mod byer og bymæssige bebyggelser. I tilknytning hertil har der været en nettoflytning mellem landsdelene, der har fulgt

et bestemt mønster, nemlig en flytning fra Nordnorge til det sydlige Norge, der især har rettet sig mod Oslo-området og Østlandet (regionen omkring Oslo). Disse flytninger hænger sammen med udviklingen i erhvervsstrukturen. Fraflytningsområderne i nord og langs kysten er tyndt befolkede områder, der hovedsagelig ernærer sig ved primærerhverv inden for fiskeri, landbrug og skovbrug. Disse områder har været stærkt følsomme over for forskydningerne i erhvervsstrukturen bort fra primærerhverv over mod sekundære og tertiære erhverv. De dårlige kommunikationsforhold i fraflytningsområderne har desuden sammen med en mangel på industrielle og servicemæssige centre gjort det vanskeligt at fastholde befolkningen.

Det offentlige har i efterkrigsårene søgt at afbøde de sociale og erhvervsmæssige konsekvenser af tilbagegangen i primærhvervene gennem en erhvervsstøttepolitik. Da fraflytningsområderne er præget af et relativt stort islæt af primærproduktion, får denne subsidiepolitik tillige betydning for regional- og distriktspolitikken [7]. I de senere år har opmærksomheden imidlertid i højere grad samlet sig om den mere direkte lokaliserings- og distriktspolitik. Dette har fra det offentliges side givet sig udtryk i et kommissionsarbejde, omkring regionalpolitikken og lands- og landsdelspolitikken, med afgivelse af en betænkning fra Kommunal- og Arbejdsdepartementet i 1971–72 og i 1972–73 en redegørelse om mål og midler i distriktsudbygningen (jfr. (7) og (8)).

For så vidt angår erhvervssubsidieringen har det været uklart hvilken målsætning, der har ligget til grund for støtten. For landbruget har der været tale om en væsentlig støtte, givet ud fra en erhvervspolitisk og generel samfundsøkonomisk målsætning. På den ene side har man ønsket en rationel udvikling af norsk landbrug og en retfærdig indkomstfordeling. På den anden side har sigtet også været en forsyning af fødevarer til lave priser. Disse målsætninger lader sig ikke umiddelbart forliges. Der er således givet betydelige pristilskud for at skaffe billige produkter på markedet. Denne subsidieordning har ganske vist kunnet tilfredsstille Stortingets indtægtsmålsætning for landbruget fra 1965: at ligestille landbruget indkomstmæssigt med andre erhverv, men det er tvivlsomt om den samtidig har kunnet tilfredsstille målet om en rationel udnyttelse af landbrugets ressourcer. For at imødekomme dette mål er der desuden givet driftstilskud, fragtudjævning for produkter og produktionsmidler og investeringstilskud. En vurdering af den samlede støttes virkning (1,6 mia. kroner) går ud på, »Det har gjennom de jordbrukspolitiske tiltak vært muligt å skape jevnt over gode og rimelige inntektsforhold for dem som er knyttet til næringen selv om det ennå er store inntekts- og levestandards forskjeller innen jordbruksbefolkningen«. (jfr. (16) kapitel VI, side 82).

Fiskeripolitikken har haft til formål at sikre en stabil og lønsom virksomhed

7. Med distriktspolitik menes en politik, der har til formål at fremme den økonomiske udvikling og forbedre levevilkårene i svagt udbyggede distrikter, mens der med regionalpolitik menes retningslinierne for det offentliges samlede påvirkning af lokaliserings- og bosætningsudviklingen.

i kystområderne med et tilfredsstillende udkomme for fiskerne og under en rationel udnyttelse af ressourcerne. Også her har der i prisstøtten været en modsætning mellem indkomstmålsætningen og rationaliseringsmålsætningen, og man kan rejse det spørgsmål, om der ligger reelle ønsker bag målsætningen, om at støtten til fiskeriet skal have en sådan karakter, at fiskerierhvervet på længere sigt vil kunne stå på egne ben gennem rationaliseringer. Fiskeriet danner basis for en række kystområder, specielt i de nordlige landsdele, og heri ligger uden tvivl en del af motiveringen for støtten, nemlig som et led i regional- og distriktspolitikken. Endelig vil det for mange være politisk uacceptabelt, hvis fiskeriet eller landbruget reduceredes væsentligt. Vanskelighederne for fiskeriet ligger dels i de stærkt vekslende prisforhold, der gør indtjeningen ustabil og utilfredsstillende og dels i afsætningsforholdene, hvor EF-landene eksempelvis har etableret handelspolitiske restriktioner. Afsætningsvanskelighederne på det internationale marked har stor betydning for norsk fiskeri, fordi det i overvejende grad er et eksporterhverv, der i 1970 stod for 8–9 % af norsk vareeksport. Problemerne for fiskeriet har resulteret i en aftagende betydning for fiskerierhvervet for beskæftigelse og faktorindkomst, og antallet af fiskere er gået tilbage fra 85.000 i 1948 til ca. 40.000 i 1970.

Det kan ikke afvises, at i første række fiskeripolitikken og i anden række landbrugspolitikken har haft som en af sine målsætninger at fastholde befolkningen i Nord-Norge og i kyststrækningerne, gennem en ophjælpning af primærerhvervene, som er disse områders erhvervsgrundlag. Imidlertid har man ved andre mere direkte foranstaltninger søgt at fastholde befolkningen, nemlig gennem regional- og distriktspolitikken. Denne har vel nok stået lidt i skyggen af erhvervspolitikken, men de senere kommissionsarbejder peger i retning af en forskydning over mod regional/distriktspolitik.

I 1961 oprettedes Distrikternes Utbyggningsfond med det formål at udlåne og give garantier til industriudbygning. Hovedparten af fondens engagementer på 1,5 mia. kroner i løbet af 1960'erne faldt i de fire nordligste fylker. Fonden har i den sidste halvdel af 1960'erne givet tilskud til udflytning fra områder med mangel på arbejdskraft til de erhvervssvage områder. I samme periode er kommunerne gennem Kommunalbanken gået ind i basisinvesteringer i jordkøb og byggemodning af industriarealerne. Endelig indebærer skattelovgivningen mulighed for refusion af investeringsafgifter i distriktspolitikken.

Konsekvensen af de senere års distriktspolitik har været, at væksten i industribeskæftigelsen er foregået betydelig mere afbalanceret, (dette gælder perioden 1965–70). Således er beskæftigelsen gået væsentligt frem i de nordligste regioner og i andre områder, der har været industrisvage. Denne udvikling hænger naturligvis ikke blot sammen med de distriktspolitiske virkemidler, men skyldes tillige, at arbejdskraftssituationen i de stærkest industrialiserede områder har fået virksomhederne til at søge til områder med en arbejdskraftsreserve.

Der arbejdes i disse år med general- og regionsplaner for de enkelte distrik-

TABEL 8

Skattepligtige fordelt på indkomstens kvartiler

	Norge		Danmark
Procent	1949	1969	1968
1. kvartil	48	50	54½
2. kvartil	24½	23	23
3. kvartil	18½	17	14½
4. kvartil	9	10	8
Tilsammen ...	100	100	100

Kilde: Norge: (12 a) og (12 b), Danmark: Statistisk Årbog 1972.

ter med henblik på en mere systematisk lokalisering af nye virksomheder, der kan give de svagt udviklede distrikter flere arbejdspladsudbud.

En øget industrialisering er imidlertid ikke tilstrækkeligt for at fastholde befolkningen. Derfor er der i kommissionsarbejdet ((7) og (8)) peget på, at man bør udbygge og styrke lokalcentre og regionalcentre, der skal kunne tilbyde erhverv og befolkningen et bredt serviceudvalg af offentlige og private tjenesteydelser, ligesom der må opbygges landsdelscentre til betjening af specialiserede serviceydelser. Herudover foreslås en videreførelse af de traditionelle distriktspolitiske virkemidler som eksempelvis geografisk differentierede skatteregler for erhvervslivet, investeringstilskud, lån og garantier og udflytning af statsinstitutioner for at styrke centerdannelsen.

Indkomstfordelingen

Den personelle indkomstfordeling, må man formode, er mere jævn i Norge end i de fleste vestlige lande. Oplysningerne i tabel 8 giver en vis støtte for denne formodning.

I forhold til Danmark synes der at være en jævnere indkomstfordeling i Norge. Samtidig synes der dog ikke at være sket nogen markant ændring i indkomstfordelingen i Norge siden 1949.

Disse tal må tages med en række forbehold, som det statistiske grundlag frembyder. Således opgøres den skattepligtige indkomst efter forskellige principper i de to lande. Her spiller især de skattemæssige fradrag i Danmark ind. En undersøgelse foretaget af de Forenede Nationer i 1965 [9] underbygger formodningen om en mere ligelig indkomstfordeling i Norge end i andre vestlige lande. »Den maksimale udligningsprocent«, der er et udtryk for den andel af indkomsten, der skal overføres fra de høje til de lave indkomster for at opnå fuldkommen lighed, var således i 1963 i den i note 9 nævnte undersøgelse la-

9. Jvf. Incomes in post-war Europe, A study of policies, growth and distribution. United Nations, Geneva, 1967. Se kapital 6, afsnit 6.2, tabel 6.10.

vest i Norge, med 25 % efterfulgt af Danmark med 27 %, England med 28 %, Sverige med 29 % og Holland, Vesttyskland, Finland og Frankrig med fra 30 til 37 %.

Flere forhold i den sociale og økonomiske udvikling kan have været medvirkende til den tilsyneladende større lighed.

Norge har således i efterkrigstiden haft et lavt ledighedsniveau sammenlignet med de øvrige europæiske lande. Arbejdsløshedsprocenten har ligget inden for intervallet 2–3,5 % på årsbasis i efterkrigsårene. Denne lave arbejdsløshed har en sammenhæng med den høje og stabile investeringsaktivitet, men har tillige forbindelse med den opfattelse, der har ligget til grund for regeringernes økonomiske politik. De vekslende norske regeringer [8] har således været indstillet på kun at acceptere en ganske lav ledighedsgrænse i tilrettelægningen af den økonomiske politik.

Monopollovgivningen i Norge, der indebærer mange lighedspunkter med den danske lovgivning, giver adgang til mere vidtgående indgreb end de øvrige nordiske landes lovgivning. Lovgivningskomplekset pr. 1. jan. 1954, der afløste det rigoristiske lovsæt efter krigen, gav mulighed for regulerende indgreb gennem fastsættelse af maksimal- og minimalpriser, foruden der ud over kontrol med landets konkurrencebegrænsende virksomheder var adgang til kontrol med udenlandske virksomheder i Norge. Endelig havde loven en bestemmelse om udbytteregulering, hvor Stortinget årligt skulle fastsætte en maksimal procentsats for udbytter.

Det er naturligvis vanskeligt at vurdere virkningen af monopol- og pris- og avancelovgivningen på indkomstfordelingen. Meget taler for, at lovgivningen har været medvirkende, men ikke afgørende. Derimod vil erhvervsstøtten, der er givet til erhvervsområder, hvor de erhvervsudøvende har været ramt af indkomsttab, nok være et af de væsentligste forhold, der ved siden af de lave arbejdsløshedstal har medvirket til den økonomiske ligelighed. Skatteprogressionen og indkomstoverførslerne, har tillige virket i retning af mere lighed, men i denne henseende adskiller Norge sig ikke meget fra i hvert tilfælde de øvrige nordiske lande. Andre forhold som en mere ligelig formuefordeling må også indrages i vurderingen af den større økonomiske lighed.

Langtidsplaner og økonomisk politik.

Et af de karakteristiske træk i den offentlige beslutningsproces omkring den økonomiske politik har været udarbejdelse af prognoser for den økonomiske udvikling. Dette prognosearbejde har fundet sted i Norge i hele efterkrigsperioden.

Prognosearbejdet er foregået i forskellige tidshorisonter. Hovedvægten har ligget på 4-årige offentlige budgetter. I tilknytning til disse budgetter har rege-

8. Siden 1946 har der siddet socialdemokratiske regeringer i Norge, afbrudt i 1965–69 af en borgerlig regering. I 1972 indsattes en regering af EF-modstandere.

ringen dernæst ladet udarbejde årlige statslige og nationale budgetter. Endelig har man i de senere år udarbejdet økonomiske vækstmodeller til brug for en vurdering af den strukturelle udvikling 15-20 år frem i tiden.

Formålet med 4-årsbudgetterne har været at skabe et grundlag for anvendelse af økonomiske virkemidler, der skal kunne opfylde regeringens økonomisk-politiske målsætning. Til dette brug er der i 4-årsbudgetterne opstillet en oversigt over den samfundsøkonomiske udvikling. Dette prognosearbejde har fået en central placering i den økonomiske politik, fordi det er blevet suppleret med årlige budgetter, hvor den konkrete økonomiske politik er udformet i relation til budgettet og til de aktuelle økonomiske og politiske forhold. Derved har analysearbejdet fået en placering som et økonomisk planlægningsredskab.

I de første efterkrigsår kom den planlæggende funktion særligt stærkt frem i de årlige nationalbudgetter. Dette hang sammen med periodens vidtgående reguleringer og behovet for bevidst at styre ressourcerne til fordel for investeringsvirksomhed. Det statslige engagement i investeringsvirksomhed i kraftudbygningen, transport- og industriudviklingen samt boligbyggeriet, understregede behovet for planlægning. I 4-års planerne blev der således givet en redegørelse for statens investeringsønsker.

Siden krigen har budgetternes omfang, indhold og metode ændret sig betydeligt. Det er imidlertid ikke muligt ud fra disse ændringer at vurdere om budgetterne har fået større eller mindre betydning ved tilrettelægningen af den økonomiske politik.

Frem til begyndelsen af 1950'erne indeholdt budgetterne et specificeret program for udbud og efterspørgsel af ressourcer for import, eksport, investeringer, privat forbrug og offentlig aktivitet. Disse budgetter havde til formål at vejlede ved allokeringen af samfundets meget knappe ressourser. Senere, da de kvantitative reguleringer afvikledes, antog budgetterne en anden form. Efter 1954 indgik således planer for lån fra statsbankerne som en del af nationalbudgettet, men først fra 1963 finder man en eksplicit indkomstpolitisk formulering. Af forhandlingspolitiske grunde kunne man dog ikke offentliggøre de indkomstpolitiske og kreditpolitiske afsnit.

Metodemæssigt gik man over til mindre detaillerede budgetter og afløste budgettal med procentvise stigninger. Samtidig er budgetterne blevet mere orienteret mod de politisk-økonomiske instrumenter, mens den kvantitative side er blevet stærkt reduceret. I 1960'erne gik man ligeledes i højere grad over til sektorplanlægning, der dog havde den svaghed, at den på længere sigt indskrænkede den frie rådighed i de årlige budgetter. Sideløbende med denne udvikling tog man mere avancerede økonomisk- analytiske redskaber i brug.

Budgetternes betydning for den økonomiske planlægning siden krigen skal ikke blot vurderes ud fra den synsvinkel, at de kvantitative reguleringer afvikledes i begyndelsen af 1950'erne, hvorved det offentliges muligheder for plan-

lægning mindskedes; men i lige så høj grad ud fra den virkning budgetterne har fået på den økonomisk-politiske beslutningsproces. 4-års budgetterne giver således bedre mulighed for en prioritering af de offentlige udgifter, hvorved væksten i udgifterne bedre kan kontrolleres. Budgetterne får ligeledes politikerne til at se ud i fremtiden og vurdere konsekvenserne af deres beslutninger på længere sigt. Endelig må man fremhæve at budgetternes betydning for det norske samfund må være voksende i takt med den offentlige sektors relative vækst.

Anvendelsen af budgetter og planer har desuden bredt sig til regionalpolitikkens område, idet regeringen har ladet udarbejde en regional økonomisk planlægning, som er suppleret med en fysisk planlægning fra de lokale myndigheders side.

Langtidsplanlægningen, der i de senere år har fundet sted på baggrund af et i begyndelsen af 1960'erne iværksat arbejde på Sosialøkonomisk Institutt ved Universitetet i Oslo med økonomiske vækstmodeller, tager sigte på at beskrive vækstendenser i hele og dele af norsk økonomi frem til 1990. Dette perspektivplanarbejde blev udgivet i tilknytning til langtidsprogrammet for 1970–73 og har som den danske perspektivplan karakter af en embedsmandsrapport.

Markedspolitikken

Norge har i sine markedspolitiske bestræbelser søgt en snævrere integrering med andre europæiske lande. I 1960 gik Norge med i EFTA-samarbejdet, et samarbejde, der ikke kom til at berøre de mere problemfyldte erhvervsområder som fiskeri og landbrug. I EFTA-samarbejdet, der var et industrielt frihandelsområde, viste norsk industri, at den var i stand til at tilpasse sig de nye konkurrencevilkår. Efter tilslutningen til EFTA skete der en forskydning i handelssammensætningen på lande over mod EFTA-landene, hvor Sverige i dag er Norges vigtigste partner.

Sammen med England, Danmark og Irland søgte Norge om fuldt medlemsskab i 1961, men ansøgningsforhandlingerne blev i 1963 stoppet ved den franske modstand mod engelsk optagelse. I 1967 fremsendtes sammen med de nævnte lande en fornyet ansøgning, der ved forhandlingstøbruddet i 1970 blev bekræftet ved en Stortingsbeslutning. I mellemtiden havde Norge sammen med Sverige, Danmark og Finland undersøgt mulighederne for et nordisk markedssamarbejde, men disse forhandlinger (1968–70) blev stoppet bl. a. under indtryk af den nye forhandlingssituation med EF i 1970.

Industrien havde som nævnt vist en betydelig udviklings- og tilpasningsevne i EFTA-samarbejdet, og i betragtning af at store dele af træ- og metaleksporten ville blive afsat til det nye store markedsfællesskab, var industrien interesseret i en hurtig tilslutning til EF. En tilsvarende interesse havde søfarten, men dette var ikke så meget ud fra markedspolitiske som ud fra søfartspolitiske overvejelser. Som det er fremhævet tidligere ville det udvidede EF bestå af

lande, hvor søfarten var stærkt repræsenteret. Med Norges, Storbritanniens, Danmarks og de øvrige EF-landes handelsflåder lagt sammen, ville det udvidede EF stå for 1/3 af skibstonnagen i verden. Herved – mente søfarten – ville et nyt grundlag være lagt for en søfartspolitik til bekæmpelse af flagdiskriminering og andre gener for norsk skibsfart. Det nye EF-område repræsenterede desuden med England som medlem ca. 60 % af det norske skibsfartsmarked.

Anderledes stod forholdene for landbruget og fiskerierhvervet. Her søgte de norske forhandlere en særstilling for at kunne bevare subsidierne til landbrug og fiskeri. Disse forhandlinger indtog en væsentlig placering i regeringens EF-politik og i den hjemlige EF-debat, fordi der i Norge var en stærk opinion for at fastholde og bevare befolkningen i kyststrækningerne og udstederne.

For landbruget opnåede forhandlerne, at man som hovedmålsætning skulle bevare levevilkårene for landbrugerne. Imidlertid skulle subsidiestøtten gives under andre former end hidtil. Den særlige subsidiering af landbruget kunne bevares i en overgangsperiode på 3 år og måtte så erstattes af principperne i EF-landbrugsordningen. For kornområdet skulle den norske prisstøtteordning afløses af EF's kornordning. For mælkeprodukter fik norsk landbrug tilsagn om, at prisstøtten fortsat kunne gives til konsum- og produktionsmælk »for at sikre en forsyning af mælk som er tilstrækkelig og regelmæssig for at dække befolkningens forbrug af konsummælk, og på en sådan måde, at det nuværende høje mælkeforbrug ikke kommer i fare«. (jfr. (16) side 35). Den øvrige støtte af strukturel art kunne opretholdes, det gælder eksempelvis støtte til dyrkning, dræning og driftsbygninger. Herudover indebar et medlemsskab, at EF skulle deltage i finansieringen af de norske støtteordninger.

For fiskeriets vedkommende var problemerne sammensatte. På den ene side ville fiskeriet ved et medlemsskab nyde godt af øgede afsætningsmuligheder, som hidtil var fiskeriet afskåret, fordi EF praktiserede tilsvarende beskyttelsesforanstaltninger for fiskeri som for landbrug. På den anden side måtte de norske fiskere indstille sig på en øget tilgang af EF-fiskere på de norske fiskepladser på grund af fællesskabernes regler om den frie etableringsret. I fiskerikredse frygtedes, at den frie etableringsret ville true norsk fiskeri og dermed bosætningen i kystområderne. Norge opnåede som forhandlingsresultat, at der i kyststrækningen fra den russiske grænse til Egersund (i syd-Norge) i en overgangsperiode på 10 år frem til 1982 kunne opretholdes en 12-milegrænse også over for EF-landenes fiskere. Efter denne overgangsperiode skulle ordningen tages op til en fornyet vurdering under hensyntagen til forholdene i fiskerierhvervet og bosætningen i kystområderne. Endelig fastsloges det, at den særlige norske omsætningsordning for fisk, hvor der gennem fiskernes »salgslag« gennemførtes en prisregulering, kunne bevares.

Fiskeri- og landbrugsordningerne, Norge havde opnået ved forhandlingsbordet, blev sammen med den politiske side af EF-samarbejdet udgangspunkterne for den modstand, der rejste sig i perioden frem til den vejledende folkeafstemning 25. september 1972.

Et flertal af vælgerbefolkningen (53,5 %) fandt disse forhold så utilfredsstillende ved en norsk EF-tilslutning, at de stemte nej til medlemsskab.

Siden har en ny norsk regering forhandlet om en frihandelsaftale med EF. I disse forhandlinger, hvor de mere »u-kontroversielle« industrivarer indgår som vigtige led i en aftale, har nordmændene søgt at få afsætningsmæssige indrømmelser for mere »kontroversielle« varer som fisk og fiskefileter.

Det er karakteristisk for den norske debat efter folkeafstemningen, at der ikke er klarhed over spørgsmålet, om et fuldt norsk medlemsskab med afstemningsresultatet er udelukket eller ikke på længere sigt. Således har modstanderne, der af politiske eller erhvervsmæssige grunde har sluttet sig sammen i »Folkebevegelsen mot EF«, ønsket at fortsætte arbejdet i den politiske debat mod EF af frygt for, at Stortinget efter næste valg skal beslutte at optage nye EF-forhandlinger med henblik på fuldt medlemsskab. Stortingsvalget i 1973 tegner således til at blive et EF-valg.

Man kan rejse det spørgsmål, om Norge uden for det udvidede EF, men med en frihandelsordning, vil være i stand til at kunne bevare den høje vækstrate, den store investeringsrate og den høje velstand. Dette spørgsmål vil blive overordentligt vanskeligt at besvare. Imidlertid vil man nok ved en analyse af spørgsmålet komme den konklusion nær, som De økonomiske Vismænd i Danmark fremsatte i en rapport om Danmarks tilslutning til EF [10]: at vækstraten vil fortsætte uændret i økonomien, men formentlig på et lidt lavere niveau end under et EF-medlemsskab. Denne konklusion synes plausibel under den forudsætning, at norsk fiskeri ikke opnår forbedrede afsætningsmuligheder ved forhandlingerne. Et sådant resultat må yderligere ramme den betrængte fiskerieksport og betyde en strukturomlægning til andre eksporterhverv. For søfarten gør der sig tilsvarende forhold gældende blot på det handelspolitiske område, hvor Norge som udenforstående måske ikke får indflydelse på EF-landenes søfartspolitik. Uden for EF-samarbejdet kunne man tillige forestille sig, at Norge ville gå glip af de kapitaltilførsler et medlemsskab ville medføre, og dette kan give anledning til, at investeringerne må holdes inden for visse begrænsede rammer. Specielt vil en videreudvikling af olieforekomsterne i den norske del af Atlanten stille store krav til kapitaltilførsler udefra, men det er på den anden side ikke utænkeligt, at Norge alligevel vil være i stand til at tiltrække kapitalforsyninger som udenforstående, men associeret medlem.

10. Markedsproblemer og strukturproblemer, Det økonomiske Råds Formandsskab. København oktober 1971.

Litteratur og kilder

1. Bjerve, Petter Jacob o. a.
   Økonomi og Politik, Oslo 1971.
2. Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i Fellesmarkedet, Folkebevegelsens melding om Norges forhold til Det Europeiske Felleskap (EF), (motmelding til Regjeringens Stortingsmelding nr. 50, 1971–72).
3. Handelsdepartementet, EF og norsk økonomisk vekst – materiale til belysning av virkningen av medlemskap og handelsavtale.
4. Forhandlinger i Stortinget nr. 83 og nr. 103–116.
   Handelsavtale-debatten i november 1972.
5. Industridepartementet. Oversikt over oljepolitiske spørgsmål av Jens Evensen, januar 1971.
6. Industridepartementet. St. meld. nr. 84. Ilandføring av petroleum fra Ekofisk-feltet og nærliggende petroleumsfelter (1971–72).
7. Kommunal- og arbejdsdepartementet. St. meld. nr. 27. Om regionalpolitikken og lands- og landsdelsplanlegningen. (1971–72).
8. Kommunal- og arbeidsepartementet. St. meld. nr. 13. Om mål og midler i distriktsutbyggingen. (1972–73).
9. Norges Rederiforbund. Momenter til belysning av norsk og international skipsfart. Oslo, oktober 1972.
10. Næringsøkonomisk Forskningsinstitut: »Økonomi«. Trust- og kartellovgivningen i 15 lande. Oslo juni 1959.
11. Pedersen, H. Winding og Kjeld Scherfig, Strukturproblemer i erhvervslivet, Kapitel 14 (Adolf Sonne) Udviklingstendenser i den europæiske monopollovgivning. Kbh. 1971.
12. Statistisk Sentralbyrå, Norges Offisielle Statistik:
    a. Historisk Statistik 1968, Oslo 1969.
    b. Statistisk Årbog (div. årgange), Oslo.
13. Statistisk Sentralbyrå, Norges Økonomi etter krigen, Oslo 1965.
14. Statistisk Sentralbyrå, Odd Aukrust, Tjue Års Økonomisk politikk i Norge: Suksesser og mistak, Oslo 1965.
15. Statistisk Sentralbyrå, Økonomisk Utsyn 1900–1950, Oslo 1955.
16. Utenriksdepartementet, St. meld. nr. 50. Om Norges tilslutning til De Eurepeiske Fællesskap, (1971–72).
17. Økonomi og Politik, nr. 1, 1971: Torben Gjede: Langtidsprognoser og perspektivplanlægning i Sverige og Norge, København 1971.
18. Economics of planning, Vol. 8. no. 1–2, Oslo 1968. Petter Jakob Bjerve: Trends in Quantitative Economic planning in Norway.

Den internationale økonomiske situation

To forhold prægede årets første kvartal: 1) Valutauroen kulminerende i ny devaluering af dollaren og EF-valutaflydning samt 2) forstærket internationalt konjunkturopsving med accelererende prisstigningstendens. På grund af førstnævnte punkts vigtighed vil konjunktursituationen først blive behandlet i næste nummer i forbindelse med gennemgang af første halvårs konjunkturudvikling.

1. *Første kvartals valutabegivenheder*

Fra Washington-forliget i december 1971, hvor der blev aftalt nye kurser for de vestlige landes valutaer og nye regler for det maksimale kursudsving, og helt frem til januar 1973 var de internationale valutaforhold ikke præget af voldsomme kapitalbevægelser mellem landene, som kunne bringe systemets stabilitet i fare. Dette i modsætning til de foregående 2–3 år.

EF-landene påbegyndte fra april 1972 et samarbejde om indsnævring af kursudsvingningsmarginalen fra de i henhold til Washington-forliget gældende 4,5 pct. til 2,25 pct. De nye medlemslande tilsluttede sig i foråret 1972 dette samarbejde. Storbritannien meddelte dog allerede i juni 1972, at sterling hverken ville holde sig inden for de i henhold til EF-aftalen gældende 2,25 pct. eller de i henhold til Washington-forliget gældende 4,5 pct., men ville flyde på valutamarkedet og herigennem finde et nyt kursleje. Storbritanniens skridt skabte ikke international valutauro, hvilket set på baggrund af begivenhederne fra 1968–1971 var nyt og interessant.

Valutakrisen, som brød ud i slutningen af januar måned 1973, skyldtes ikke den flydende sterling. Som omtalt i sidste nr. af *Økonomi og Politik*'s internationale økonomiske oversigt meddelte Italien 22. januar, at man i lighed med, hvad der allerede var tilfældet i Frankrig og Belgien, ville indføre et dobbelt valutamarked for liren, således at der var en kurs for kommercielle transaktioner og en anden kurs for finansielle transaktioner. Den 23. januar gennemførte Schweiz en fri kursdannelse for schweizer-franc'en på grund af en kraftig kapitalindstrømning, og kursen på schweizer-franc over for dollar steg i dagene efter dette skridt.

I den sidste uge af januar rettede kapitalindstrømningen sig imod Vesttyskland.

Det er fra tysk side oplyst, at der torsdag den 1. februar og fredag den 2. februar måtte foretages støtteopkøb af dollar til et beløb på 4 mia. DM for at bevare dollarkursen. Forbundsrepublikken afviste såvel at lade DM'en flyde som at indføre et dobbelt valutamarked. I stedet skærpedes kontrolforanstaltningerne over for indadgående kapitalbevægelser dels for at modvirke indstrømningen af kapital, dels for at modvirke disse kapitalbevægelsers påvirkning af den indenlandske pengeforsyning.

Presset på det danske valutamarked blev ikke af større omfang, og Danmarks Nationalbank måtte kun i begrænset udstrækning foretage støtteopkøb.

Dollarstrømmen til de vesteuropæiske lande, særligt Vesttyskland, samt Japan tiltog i den første uge af februar og nåede torsdag den 8. og fredag den 9. februar et omfang, der truede med at vælte det internationale betalingssystem, såfremt der ikke blev grebet hurtigt og effektivt ind. Det anslås, at der i løbet af den sidste uge af januar og første uge af februar blev opkøbt for ialt 10 mia. amerikanske dollar for at fastholde dollar-kursen. Mellem 7 og 8 mia. blev opkøbt af Vesttyskland.

På denne baggrund fandt der en række møder af uformel karakter sted mellem de større vestlige lande, og der blev under disse møder opnået enighed om en nedskrivning af dollarens guldværdi på 10 pct. fra 0,92106 SDR til 0,82895 SDR. Dette svarer til en forhøjelse af prisen pr. ounce fint guld fra 38 dollars til 42,2 dollars. Guldprisen var herefter fra december 1971 til februar 1973 forhøjet fra 35 dollars pr. ounce fint guld til 42,2 dollars.

Fra amerikansk side meddeltes i sammenhæng med nedskrivningen af dollaren, at man i nær fremtid ville fremlægge forslag for kongressen til en ny handelspolitisk lovgivning. Hovedelementerne i denne lovgivning, som skal være USA's udgangspunkt på den planlagte GATT-handelskonference, er 1) bemyndigelse til under forudsætning af reciprocitet af reducere toldsatser og ikke-toldmæssige handelshindringer, 2) bemyndigelse til at forhøje toldsatser med henblik på at sikre amerikanske eksportørers rimelige adgang til fremmede markeder, 3) »market disruption safeguards« og 4) midler til at beskytte USA mod store og vedvarende handelsmæssige underskud. Det er især bemærkelsesværdigt, at den påtænkte lovgivning også omfatter mulighed for at anvende toldforhøjelser som et redskab, der vil gøre det muligt for USA at føre en mere barsk politik over for de lande, som opretholder begrænsninger over for den amerikanske eksport. Endelig vil USA inden 31. december 1974 gradvis afskaffe renteudligningsafgiften og de eksisterende reguleringer af amerikanske direkte investeringer i andre lande.

Møderne i begyndelsen af februar medførte også flydende japansk yen. Der var især i USA, men også i Vesteuropa, en klar opfattelse af, at den japanske valuta var undervurderet, og at kraftige japanske kontrolforanstaltninger vedrørende kapitalbevægelser havde gjort det muligt for den japanske centralbank at modstå det pres på den japanske valuta, man kunne have ventet som følge

af en urealistisk lav kurs. Det synes at have været den amerikanske opfattelse, at yen'en nu skulle fastsættes på valutamarkedet uden indgriben fra den japanske centralbank. Dette blev imidlertid ikke tilfældet i den første tid efter indførelsen af den fri kursdannelse, idet den japanske centralbank gennemførte kurspleje og dermed opnåede en svagere og mere gradvis stigning af yen'ens kurs, end der havde været forventning om. Yen'en steg i de første 10 dage efter den fri kursdannelses gennemførelse 6–7 pct. over den hidtidige kurs. Det var den almindelige vurdering, at man fra amerikansk side havde ønsket en yen-opskrivning på op imod 10 pct. i forhold til den hidtidige kurs.

Sterling, der havde flydt på valutamarkedet siden juni 1972, fulgte i de første 10 dage efter ændringen af dollar'ens kurs denne en stor del af vejen ned.

Den italienske regering gennemførte som resultat af februarmøderne en fri kursdannelse for liren på såvel det kommercielle som det finansielle marked. I de første 10 dage efter ændringen af dollarkursen kunne det iagttages, at liren fulgte dollar ned med lidt mere end halvdelen af dollar-nedskrivningen, dvs. liren lå godt 6 pct. under den fra før den 22. januar 1973 gældende centralkurs.

Den svenske regering besluttede at følge dollardevalueringen halvt, dvs. en devaluering af den svenske krone med 5 pct. Dette betød, at centralkursen for svenske kroner over for den danske krone faldt fra 145,03 d. kr. pr. 100 sv. kr. til 137,764. Den norske regering besluttede at fastholde den norske krones centralkurs som fastsat i henhold til Washington-forliget i december 1971.

Den danske regering besluttede at fastholde den kronekurs, der blev fastsat i Washington i december 1971. Det betød, at kronens centralkurs fortsat svarede til et guldindhold på 0,117265 gr. fint guld. Over for dollar faldt kronekursen fra 6,98 kr. pr. dollar til 6.28.

Af udtalelser fra forhandlerne efter møderne i februar fremgik klart, at kursjusteringerne vurderedes som en ad hoc løsning, der ikke løste de fundamentale problemer for det internationale betalingssystem. Valutakrisens virkninger på EF's monetære samarbejde blev drøftet på et finansministerrådsmøde onsdag den 14. februar. På mødet bekræftede medlemslandene deres hensigt om at arbejde henimod oprettelse af en økonomisk og valutarisk union. Der var enighed om, at man måtte overveje, hvorledes EF kunne ruste sig til at imødegå eventuelt kommende valutakriser i fællesskab.

Det blev endvidere vedtaget, at Kommissionen skulle fremskynde udarbejdelsen af de på topmødet i Paris i oktober 1972 aftalte rapporter om forøgelsen af den europæiske fond for valutarisk samarbejde samt om betingelserne for en gradvis sammenlægning af medlemslandenes valutareserver. Rapporterne skulle herefter foreligge inden udgangen af juni måned.

Februarmødernes »resultater« blev ikke særligt gamle. Ingen havde rigtig

tiltro til »resultaterne«, og følgen var fornyede kolossale spekulative kapitalbevægelser henimod februars slutning. Torsdag den 1. marts 1973 skete der en dollarindstrømning af en størrelsesorden på 2,5 til 3 mia. dollars til Vesttyskland. Den tyske forbundsbank måtte intervenere kraftigt for at fastholde den nye lavere dollarkurs. En række andre centralbanker i Vesteuropa måtte ligeledes opkøbe store dollarmængder for at fastholde de gældende valutakurser.

De europæiske landes valutabørser blev lukket fredag den 2. marts, og det besluttedes på møder i week-enden fortsat at holde markederne lukket. Det franske valutamarked, der som et af de få vesteuropæiske markeder holdt åben fredag den 2. marts 1973, blev efter nogle få timers handel lukket som følge af et voldsomt dollarudbud. En genåbning af markederne skete først mandag den 19. marts 1973.

Det afgørende forhold i krisen var først og fremmest en række hidtidige dollarbesidderes ønske om at ombytte dollarbalancerne med andre valutaer. Man kan derfor sige, at krisens årsag ikke skyldtes spekulation i opskrivning af de europæiske valutaer, men et ønske om at reducere dollarbalancerne.

Dette gav sig tillige udslag i guldprisen på det private marked. Siden opsplitningen af guldmarkedet i marts 1968 i et officielt og et privat marked har guldprisen på det private marked fungeret som en form for barometer for situationen på det internationale valutamarked. Den officielle pris blev ved Washington-forliget i december 1971 forhøjet fra 35 dollars til 38 dollars pr. ounce fint guld, og ved dollarnedskrivningen i februar 1973 forhøjedes prisen yderligere til 42,22 dollars pr. ounce fint guld. Det har været almindeligt med en pris på omkring 60–65 dollars pr. ounce fint guld på det private guldmarked i det sidste par år, men i februar-marts 1973 lå guldprisen væsentligt herover. Der blev konstateret priser på omkring 85–90 dollars pr. ounce fint guld på det private marked, hvilket er stort set dobbelt så meget som den officielle pris.

Dollarindstrømningen i Vesteuropa omkring 1. marts stillede de europæiske lande over for et vanskeligt problem, idet den stærke indstrømning dels kunne virke destabiliserende på det europæiske monetære samarbejde, dels kunne virke inflationsfremkaldende, idet det førte til en udvidelse af pengemængden i de enkelte europæiske lande.

5 EF-lande besluttede at bekæmpe krisen ved en fælles flydning. Det hidtidige maksimale kursudsving på 2,25 pct. mellem højeste og laveste notering (slangen) ville herefter blive fortsat for DM, d. kr., gylden, b. francs og f. francs.

Samtidig besluttede Vesttyskland at opskrive DM'en med 3 pct. Baggrunden var antagelig ønsket om, at kursniveauet for de europæiske valutaer i udgangspositionen skulle være realistisk, således at man ikke startede med et kursforhold, hvor der på forhånd kunne ventes at komme spekulation i en opskrivning af den tyske mark.

EF-landenes tidligere beslutning om at indsnævre det maksimale kursud-

sving blev for disse 5 landes valutaer fortsat, således at der imellem de nævnte lande eksisterer faste valutakurser i den forstand, man har kendt det siden Washington-forliget i december 1971. I relation til den fælles landbrugspolitik frembyder dette kursarrangement ikke nye vanskeligheder.

Over for dollaren vil der ikke være fastsat øvre og nedre grænser for de 5 EF-valutaers svingning. Det betyder, at båndet på 4,5 pct. omkring dollaren, som blev fastsat med Smithsonian-aftalen i Washington i december 1971, er ophørt med at eksistere. Der vil således i teorien være fri valutakursdannelse over for dollaren, uden at der på forhånd er fastsat officielle øvre og nedre grænser for kursusudsvinget.

På mødet den 16. marts mellem EF-landene og de øvrige medlemmer af 10-lande-gruppen var der principiel enighed om, at officiel intervention på valutamarkederne kan være nyttig på passende tidspunkter for at bevare velordnede forhold på valutamarkederne samt for at opmuntre til en tilbagestrømning af spekulative midler til USA.

Alle landene erklærede sig rede til at intervenere på eget initiativ på deres markeder. De vil handle fleksibelt og i lys af markedsforholdene og i nær konsultation med myndighederne i det land, hvis valuta vil blive købt eller solgt. Interventionerne vil om nødvendigt blive finansieret ved brug af gensidige kreditfaciliteter. For at sikre tilstrækkelige midler til sådanne operationer forudses forhøjelse af maksimumbeløbet i nogle af de eksisterende SWAP-aftaler. Dette betyder, at der ikke vil blive tale om en helt fri valutakursdannelse, men at man fra officiel side vil søge at regulere og udjævne kursbevægelserne. Det er dog på indeværende tidspunkt usikkert, i hvilket omfang officiel intervention rent faktisk vil blive praktiseret.

Med henblik på at fastholde det maksimale kursudsving på 2,25 pct. mellem de ovennævnte 5 EF-valutaer er det hensigten snarest at udvide de eksisterende kreditmuligheder mellem EF-landenes centralbanker. Dette vil formentlig ske inden for rammerne af den europæiske fond for valutarisk samarbejde, hvis oprettelse bestemtes på EF-topmødet i oktober 1972 i Paris.

Storbritannien og Irland mente ikke i marts at kunne tilslutte sig de øvrige EF-landes aftale. Det betyder, at det britiske pund sterling fortsat flyder uafhængigt, som det har været tilfældet siden juni 1972.

Italien har ligeledes ikke ment at kunne tilslutte sig, og den italienske lire flyder ligeledes uafhængigt.

Italien, Storbritannien og Irland har erklæret, at det er deres hensigt så snart som muligt at tilslutte sig EF-beslutningen om at opretholde en 2,25 pct.'s margin mellem valutaerne, samt at de indtil da vil afholde konsultationer med deres EF-partnere.

Den japanske og canadiske valutakurs fastsættes ligeledes af markedskræfterne, således at disse lande også har en flydende valutakurs.

En række af de europæiske lande, der ikke har søgt medlemskab af EF,

Kr. pr. 100 enheder	Kurser før Smithsonian-aftalen (dec. 1971)	Kurser efter Smithsonian-aftalen (dec. 1971)	Faktiske kurser i 3. uge af marts 1973	Faktiske kurser d. 30. april 1973
US-dollar	750,00	698,00	617,90	625,15
Sterling	1800,00	1818,78	1530,25	1555,00
D-mark	204,92	216,60	218,92	220,48
Sv. kr.	144,978	145,03	137,95	138,21
N. kr.	105,00	105,04	104,80	105,33
Fr. francs	135,033	136,44	136,75	136,95
Blg. francs	15,00	15,575	15,605	15,524
Schw. francs ...	171,51	181,77	191,32	193,02
Gylden	207,182	215,12	213,00	211,40
It. lire	1,20	1,2003	1,08	1,0614
Finske mark	178,571	170,24	160,30	161,60
Isl. kr.	8,5227	7,93	6,44	6,89
Østr. schil.	28,846	29,957	30,06	30,2
Jap. yen	2,0833	2,2662	2,328	2,370

herunder Sverige og Norge, har besluttet sig til at holde deres valutakursudsving inden for den mellem EF-landene aftalte margin på 2,25 pct., således at disse valutaer deltager i EF-landenes fælles flydning over for den amerikanske dollar.

Nogle lande har truffet beslutning om nye foranstaltninger til at begrænse importen af kapital fra udlandet. USA har understreget, at den bebudede afvikling af den amerikanske kontrol med eksporten af langfristet kapital ved udgangen af 1974 forudsatte, at der i den mellemliggende periode indtræder en væsentlig forbedring af USA's betalingsbalancestilling. I det omfang, USA i den mellemliggende tid indleder afviklingen af de gældende kapitaleksportrestriktioner, vil det ske under fornøden hensyntagen til forholdene på valutamarkederne og betalingsbalanceudviklingen. De amerikanske myndigheder overvejer samtidig, hvilke skridt der kan være hensigtsmæssige for at fjerne hindringer for importen af kapital til USA. Samtidig vil lande med en stærk betalingsbalancestilling overveje mulighederne for at fjerne eller lette restriktioner på eksporten af kapital, specielt af langfristet karakter.

Mellem EF-landene og de øvrige medlemmer af 10-lande-gruppen var der enighed om betydningen af at dæmpe de spekulative kapitalbevægelser. Det er deres hensigt at søge at skabe større klarhed om kilderne og arten af de omfattende kapitalbevægelser i den seneste tid. Med hensyn til euro-valutamarkedet er der enighed om, at der skal foretages en indgående undersøgelse af de midler, som kan anvendes til at formindske dette markeds meget labile karakter. Denne undersøgelse skal foretages under rimelig hensyntagen til de langsigtede virkninger for det internationale valutasystem. Disse undersøgelser vil bl. a. vedrøre muligheden for, at Valutafondens medlemslande begrænser deres placeringer af officielle valutareserver på euro-valutamarkedet. Desuden

vil man søge at bedømme behovet for at indføre deponeringsforpligtelser for eurovaluta-indskud på samme måde, som man kender det for indenlandske indskud i pengeinstitutterne. Der var enighed om, at de monetære myndigheder ville være rede til at påtage sig visse forpligtelser til at foretage en gradvis og forsigtig nedbringelse af centralbankernes placeringer på euro-valutamarkedet. USA vil overveje mulige skridt til at fremkalde en tilbagestrømning af euro-valutamidler til USA under hensyntagen til markedsforholdene.

De sidste par års kursudvikling fremgår af omstående tabel. Tabellen viser prisen på udenlandsk valuta i Danmark før Smithsonian-aftalen i december 1971, efter Smithsonian-aftalen samt de faktisk konstaterbare kurser på markedet ved udgangen af den tredje uge i marts 1973 og ultimo april 1973.

30.4. 1973.

H. Thustrup Hansen

Den danske økonomiske situation

Forhandlingerne om sparemulighederne i folketingets politisk-økonomiske udvalg endte med en S-SF-vedtagelse af samlede besparelser i finansåret 1973–74 på 1.016 mill. kr. og omkring det tre-dobbelte i 1974–75. Halvdelen af besparelsen i sidstnævnte år skal fremkomme gennem en omlægning af boligpolitikken. Herudover indeholdt regeringens spareoplæg af 21. marts en række punkter, der tog sigte på mere langvarige forhold, samt flere forslag til ændringer i skattelovgivningen.

Visse af spareforslagene blev vedtaget i form af ændringsforslag til 3. behandlingen af finanslovforslaget, mens den store del blev indbygget i form af en såkaldt negativ reguleringskonto på 860 mill. kr. Grundlaget for de hertil svarende besparelser skal tilvejebringes gennem bl. a. lovforslag. Af besparelsen i indeværende finansår vedrører 400 mill. kr. virkninger af udskydelsen af statslige bygge- og anlægsarbejder og en almindelig reduktion af statens rammebevillinger. Blandt de største specificerede besparelser er kortere lektioner og et øget antal for lærerne med en samlet virkning på 130 mill. kr.

En betydelig del af de statslige besparelser vil således blive tilvejebragt gennem den udsættelse af offentlige bygge- og anlægsarbejder, som regeringen indførte med virkning fra den 13. april. Efter dette må bygge- og anlægsarbejder for staten, kommuner og amtskommuner og selvejende institutioner med offentlig støtte tidligst igangsættes den 1. november 1973, medmindre der inden den 13. april var indgået bindende aftale om igangsættelsen. Udstrækningen til at omfatte hele den offentlige sektor medfører at besparelserne på statsfinanserne suppleres med kommunale. Den samlede reduktion i de offentlige investeringer i 1973–74 anslås at ville andrage op imod 1 mia. kr.

Stoppet blev begrundet i det høje aktivitetsniveau og udsigterne til en fortsat kraftig stigning i den samlede efterspørgsel, idet behovet for en regulering fandtes at være særlig udtalt i bygge- og anlægssektoren som følge af, at der blev sat usædvanligt meget boligbyggeri igang fra midten af 1972 og frem til de første måneder af indeværende år.

Resultatet af de afsluttede overenskomster på arbejdsmarkedet er betydelige lønstigninger i de to år overenskomsterne dækker. På LO og DAF's om-

råde indføres ligeløn fra 10. april 1973. På såvel minimal- som normallønsområdet forhøjes timelønningerne fra samme dato med 40 øre i timen, og denne forhøjelse gentages pr. 1. september 1973. Den 1. marts 1974 forhøjes satserne med yderligere 45 øre og fra 1. september 1974 tilsvarende med 45 øre i timen. Dyrtisdsreguleringen sættes fra og med juli-pristallets udløsning op til 40 øre i timen, og fra den 2. december 1974 nedsættes den normale overenskomstmæssige ugentlige arbejdstid ved dagarbejde med 1¾ time pr. uge fra 41¾ til 40 timer pr. uge. Hertil kommer en serie af mere specielle lønreguleringer.

For tjenestemandsansatte og overenskomstansatte akademikere hos de offentlige gennemføres en lønregulering, hvis størrelse er forskellig på de forskellige løntrin, men som generelt vil give lønstigninger på 4–7 pct. Reguleringen er på tilsvarende måde som på det private arbejdsmarked delt i fire etaper og indeholder i øvrigt også arbejdstidsnedsættelsen til 40 timer pr. uge fra december næste år.

Udsigterne for 1973

Konjunkturudsigterne for 1973, således som disse anskues af regeringens økonomiske sekretariat, nåede lige akkurat at komme til at indgå i spareforhandlingerne, idet det politisk-økonomiske udvalg forlods fik leveret bedømmelsen af 1973-situationen. Senere er årsoversigten udkommet i sin helhed.

Det fremgår meget klart, at man forventer den dynamiske udvikling, som har præget økonomien siden midten af 1972, fortsat i forstærket tempo igennem 1973. Udviklingen i 1973 målt på gennemsnitstal for 1972 fortæller således ikke sandheden om konjunkturforløbet. Den viste tabel fra oversigten fortæller dog tydeligt om den forventede kraftige opgang i såvel den indenlandske efterspørgsel som eksporten.

Væksten i industrieksporten på 13 pct. i faste priser ventes at svare til en værdimæssig forøgelse på omkring 17 pct. Givet er det, at muligheden for at nå disse tal i høj grad vil være afhængig af i hvilket omfang det lykkes at tæmme den indenlandske efterspørgsel så meget, at de gunstige eksportkonjunkturer for industrien kan udnyttes. Toldnedsættelserne over for de gamle EF-lande og det samtidige bortfald af den midlertidige importafgift skulle øge incitamentet til eksport. Disse forhold sammenholdt med den ventede betydelige opgang i importen vil medføre en fortsættelse af de senere års tendens til fald i industriens hjemmemarkedsandel.

Eksporten af landbrugsvarer og konserves med fradrag af importen af råvarer til landbruget ventes at indbringe 8,6 mia. kr. i 1973, eller 1,8 mia. kr. mere end i 1972. Den forøgede nettovalutaindtjening er en følge af de højere eksportpriser efter EF-tilslutningen, eksporttilskud og lavere afgifter ved eksport til de gamle EF-lande.

Den samlede eksportindtjening ventes at runde 40 mia. kr. mod godt 34 mia. kr. og 30 mia. kr. i de to foregående år.

Udviklingen i efterspørgsel, import og produktion (regnet i faste priser)

Procentvis stigning i forhold til året før	1970	1971	1972	1973
Industrieksport[1])	11	5½	11	13
Offentligt køb af varer og tjenester til drift og anlæg	7	5½	5½	5½
Privat forbrug	4½	2	3–3½	4½–5
Boligbyggeri	2	0	25	10
Erhvervenes nyanlæg[1])	8	÷2½	3	15
I alt	6	3	5½	7
Vareimport til byerhvervene[1])	9	÷3½	5	16–17
Bruttofaktorindkomst i byerhvervene incl. den offentlige sektor	4½	3½	5	6

[1]) Excl. skibe og fly m. v.

Det offentliges efterspørgsel efter varer og tjenester til offentligt forbrug og anlægsformål er skønnet at gå i vejret med 5½ pct. svarende til forholdene i 1971 og 1972. Det private forbrug ventes derimod at stige i forhold til gennemsnittet for 1972 og væksten at ville andrage omkring 5 pct. i 1973. Bagved dette skøn ligger en antagelse om en opgang i de samlede pengeindkomster på 13 pct. og en procentvis vækst i skatter og kontingenter af nogenlunde samme størrelsesorden. De disponible indkomsters stigning er blevet stærkt reduceret af de samtidige prisstigninger. I 1971 således at de disponible indkomsters købekraft er blevet forøget med 6–7 pct. For 1973 ventes en mindst tilsvarende forringelse af købekraften gennem prisstigninger, men dog ikke anderledes, end at den samlede efterspørgsel til privat forbrug kan udvides med reelt de nævnte 5 pct. samtidig med en fra 1972 fortsat opgang i opsparingen som følge af den forøgede erhvervsindtjening.

Efterspørgslen til boligbyggeri er sat til 10 pct. byggende på en antagelse om, at påbegyndelserne i 1973 vil ligge på omkring 50.000 lejligheder, hvilket svarer til forholdene i 2. halvår 1972.

Det kan ikke virke særlig overraskende, at der forventes en meget betydelig opgang i erhvervenes investeringer. For landbrugets vedkommende er der tale om en fortsættelse af væksten fra 1972, som naturligt først og fremmest er begrundet i den bedre indtjening som følge af EF-tilslutningen. Investeringerne ventes at gå i vejret med ca. 20 pct. i faste priser, eller det samme som fra 1971 til 1972.

Også for byerhvervenes vedkommende må EF-afklaringen ventes at bidrage til en opgang i investeringstempoet. Hertil kommer de gunstige afsætningsvilkår på såvel hjemmemarked som på eksportmarked. Væksten ventes at andrage 10–15 pct. i faste priser.

Den midlertidige importtolds bortfald, lagergenopbygningen, forceret import

på grund af forventede betydelige prisstigninger vil sammen med den betydelige efterspørgselsforøgelse føre til en stigning i den samlede importmængde til byerhvervene på ikke mindre end 16–17 pct. eller ca. 5,5 mia. kr. regnet i faste priser. Sekretariatet regner derudover med, at prisudviklingen vil give anledning til stigninger på omkring 5 pct. og bringe den samlede stigning i importværdien til byerhvervene op på 7,5–8 mia. kr.

Sammenlagt fører oversigtens analyse af konjunkturforløbet i indeværende år til en forringelse af betalingsbalancens underskud på de løbende poster fra ca. 700 mill. kr. i 1972 til 2,5–3,0 mia. kr. i 1973. Årsraten i 2. halvår 1972 var 1,5–2,0 mia. kr. Oversigten indeholder derfor også advarslen om, at betalingsbalanceudviklingen må »give anledning til alvorlig overvejelse, idet der er en tydelig risiko for, at opgangen i den indre efterspørgsel kan udløse et så stærkt pres på arbejdsmarkedet og produktionskapaciteten, at eksportfremgangen bremses, og importopgangen forstærkes.«

Udenrigshandel og betalingsbalance

De samlede eksportindtægter er ifølge den økonomiske oversigt steget med 13 pct. i 1972 mod 8 pct. året før. Det svarer til samlede indtægter i 1972 på 34,3 mia. kr., og dette tal forventes øget til 40,6 mia. kr. eller en stigning på ca. 20 pct. i 1973. Selvom landbrugseksportindtægterne tæller ekstra tungt i år, regnes der dog fremdeles med en meget betydelig stigning i industrieksporten.

Industrieksporten steg i 1972 med 14 pct. mod 10 pct. året før. Bortses der fra prisstigningerne, som var mindre i 1972, når man til en real eksportforøgelse på henved 11 pct. i 1972 mod ca. det halve i 1971, og også højere end i 1970.

Udsigterne for industrieksporten bedømmes så optimistisk, at det alene vil være industriens tilgang af arbejdskraft og kapacitet, der vil være afgørende for eksportfremgangens størrelse i 1973.

Set ud fra et valutaindtjeningssynspunkt er udsigterne dog tilsvarende optimistiske for landbrugseksporten, hvor der for 1973 regnes med muligheder for en nettovalutastigning, d. v. s. efter fradrag af import af råvarer og halvfabrikata til landbruget, på ikke mindre end 25 pct. Værdien af landbrugseksporten steg i afvigte år med 7½ pct. og kom op på godt 8 mia. kr. Stigningen kan stort set henføres til prisstigningerne som følge af stagnerende produktion i Europa kombineret med en kraftig efterspørgselsstigning.

Udenrigshandelen i januar måned nåede at forskrække en del. Importen foretog et hop på 1,1 mia. kr., samtidig med at eksporten kun gik i vejret med et par hundrede millioner kr., og importoverskuddet for måneden nåede op på 1.150 mill. kr. Forholdet må formentlig forklares ved, at den midlertidige importafgift pr. 1. januar nedsattes fra 7 til 4 pct., således at en del import er blevet udskudt fra december til januar. I februar beløb merindførslen sig til

Handelsbalancen

	Indførsel		Udførsel		Merindførsel	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973
			mill. kr.			
Januar	2.597	3.862	2.307	2.549	290	1.311
Februar	2.858	3.269	2.403	2.913	455	364
Marts	3.081		2.565		516	
April	2.610		2.343		267	
Maj	2.912		2.689		224	
Juni	2.791		2.653		138	
Juli	2.722		2.129		593	
August	2.782		2.251		531	
September	2.961		2.489		472	
Oktober	3.340		2.875		464	
November	3.400		2.694		706	
December	3.103		2.788		365	
I alt	35.155		30.136		5.020	

250 mill. kr. og importen viste i denne måned kun forholdsvis beskeden vækst, samtidig med at eksporten gik i vejret med godt 1/2 mia. kr.

Penge- og kreditforholdene

Den cirkulerende obligationsmængde nåede ved udgangen af 1972 op på næsten 116 mia. kr. efter en nettotilvækst i årets løb på 16,9 mia. kr., eller 2,8 mia. kr. mere end nettotilgangen var i 1971. Den betydelige stigning i udbuddet har imidlertid fundet sted under gunstige afsætningsvilkår, idet der har været en betydelig vækst i efterspørgslen fra flere af de store obligationsaftagere. Dette gælder først og fremmest efterspørgslen fra forsikringsselskaberne. Herudover forøgede de private banker i løbet af 1972 deres obligationsbeholdning med ca. 1.700 mill. kr., hvilket stort set svarede til forholdene året før. De større sparekassers nettobeholdning af obligationer blev forøget med knap 700 mill. kr. Nationalbankens nettokøb af obligationer har derfor i 1972 kunnet holdes helt nede på 360 mill. kr. mod ca. 1.100 mill. kr. året før.

Udbuddet af obligationer i 1973 vil atter blive af en meget betragtelig størrelsesorden som følge af den betydelige mængde af nyt boligbyggeri, der for tiden er under opførelse. I januar måned besluttede Realkreditrådet, at der ved belåning af nye boligejendomme m. v. fra den 1. februar i år skulle tilstræbes en reduktion i obligationstilbuddene med ca. 6 pct.

Den effektive obligationsrente var ved udgangen af året ca. 11¼ pct., men er i de første måneder af 1973 steget med ca. 1/2 pct. som følge af det meget betydelige obligationsudbud i denne periode. I januar var tilgangen säle-

des på 1.866 mill. kr. eller næsten tre gange større end i januar måned 1972. I februar var tilgangen på 2.040 mill. kr. mod 1.317 i denne måned af 1972. For perioden marts 1972 til februar 1973 var nettotilgangen i alt på 18.760 mill. kr. mod 14.453 fra marts 1971 til februar 1972.

Pengeinstitutternes udlån steg forholdsvis stærkt igennem 1972. Ved udgangen af året var stigningsprocenten for bankerne 11,9 pct. og for sparekasserne 14,1 pct. i forhold til samme tidspunkt året før.

I januar måned faldt bankernes udlån med 119 mill. kr., men steg i februar med 586 mill. kr. Indlånene gik ned med godt og vel 1 mia. kr. i januar, og i februar var faldet på 428 mill.kr. Betragtet over en tolv-måneders periode er forretningsbankernes indlån vokset med 5,2 mia. kr. og udlånene med 4,4 mia. kr. svarende til en procentvis stigning på henholdsvis 14,7 og 13,6. Året før var procenterne 9,6 og 2,7.

De større sparekassers udlån er steget i begge årets to første måneder med henholdsvis 519 mill. kr. og 93 mill. kr., og indlånene er forøget med 409 og 182 mill. kr.

I januar og februar er der således sket en forholdsvis mærkbar stramning af likviditeten. En væsentlig årsag hertil er den betydelige opsugning af likviditet, som statsfinanserne forårsager i årets første kvartal, hvor hele finansårets kasseoverskud faktisk kommer ind. I de første to måneder af april kvartal vendes den statsfinansielle likviditetseffekt til en betydelig udpumpning af likviditet.

Priser, forbrug og investering

Prisudviklingen har været præget af en markant opgang i den forløbne del af 1973. Reguleringspristallet for januar nåede op på 113,8, og manglede dermed kun 1,2 point i også at udløse dyrtidsportion nummer to fra marts/april. Den næste udløsning, som sker ved juli reguleringspristallet med virkning fra september/oktober, må til gengæld blive en sikker dobbelt-portion.

Månedsindekset er således fra Januar til februar steget med 0,9 point, og i marts var stigningen på 0,8 point, hvormed indekset for denne måned nåede 115,9. Den første portion udløses ved 115 og portion nummer to ved 118 af reguleringspristallet, der er gennemsnittet af tre månedsprisindeks. I maj måneds indeks vil boligpostens halvårlige regulering finde sted, og de sidste par ganges indregning har alene på denne konto givet en stigning på 0,7 point.

Stigningen i månedsprisindekset for marts skyldtes som i de foregående måneder for over halvdelens vedkommende de stigende priser på føde- og drikkevarer, men der var ikke mange poster uden prisopgange.

Forbrugerprisindekset for marts måned gik i vejret med 1,0 point til 172,6 som følge af stigninger på stort set de samme varekategorier. Råvareprisindekset, der belyser prisudviklingen for importerede råvarer, faldt i marts 1 point

Prisindeks

	Råvare-prisindeks 1973	Engros-prisindeks 1973	Forbrugerprisindeks		Månedsprisindeks	
			1972	1973	1972	1973
	1971 = 100	1968 = 100	1964 = 100		jan. 1971 = 100	
Januar	114	129	158,5	169,8	106,4	114,2
Februar	116	132	159,2	171,6	106,8	115,1
Marts	117	133	160,3	172,6	107,7	115,9
April			161,4		108,4	
Maj			163,0		109,8	
Juni			164,1		110,6	
Juli			164,4		110,8	
August			165,0		111,2	
September ...			166,3		111,9	
Oktober			167,5		112,4	
November ...			168,9		113,4	
December ...			169,5		113,9	

som følge af faldende priser på visse importvarer til landbruget. Engrosprisindekset steg fra januar til februar med 3 point, og i marts måned var der en opgang på 1 point til 133.

Opgørelsen over detailomsætningen, som den fremgår af de månedlige indeks, viser for seneste måned, februar, at omsætningen lå 8 pct. over februar i 1972. Nærings- og nydelsesmidler er steget med 7 pct., gruppen beklædningsvarer med 10 pct. og andre forbrugsvarer med 8 pct. Sæsonkorrigeret og deflateret skulle der ifølge detailomsætningsindekset være sket en real stigning på ca. 4 pct.

Indeks for detailomsætningen

	Værdiindeks		Værdiindeks sæsonkorrigeret		Mængdeindeks sæsonkorrigeret	
	1972	1973	1972	1973	1972	1973
			1968 gnstl. = 100			
Januar	129	149	136	157	118	127
Februar	122	131	138	154	119	123
Marts	141		144		123	
April	135		144		122	
Maj	148		143		120	
Juni	145		145		121	
Juli	147		148		123	
August	151		153		127	
September	151		155		128	
Oktober	147		147		120	
November	147		153		125	
December	202		151		122	

Antallet af nyindregistrerede personbiler lå i årets to første måneder betragteligt over sidste års niveau, hvor omsætningen ganske vist var særlig lav. I januar blev der således nyindregistreret ca. 2.500 flere enheder og i februar næsten 4.500 flere end sidste år. Februartallet var på 10.452 stk. Også rejsebranchen har tilsyneladende nydt godt af væksten i det private forbrug, idet der har været en pæn vækst i forbruget af rejsevaluta i de seneste måneder.

Produktion og beskæftigelse

Arbejdsløsheden har i årets første kvartal været rekordlav, hvilket vil sige, at der for månederne februar og marts har været den lavest registrerede ledighedspocent siden den officielle statistiks påbegyndelse i 1910.

For januar, februar og marts blev procenterne henholdsvis 4,0, 3,6 og 2,9. De tilsvarende tal for 1972 var 6,9, 7,2 og 5,4, og der er således tale om et meget mærkbart lavere niveau. Procenterne for i år svarer til, at der for marts var ca. 24.000 ledige mod næsten 44.000 i denne måned sidste år. Den lave ledighed findes inden for såvel arbejdsmænd, byggefag, andre mænd og blandt kvinderne, ligesom den kan registreres i alle egne af landet.

At der er et meget stramt arbejdsmarked for tiden bekræftes af oplysningerne i arbejdsformidlingsstatistikken, som også er ført frem til og med marts måned. Antallet af besatte pladser er gået ned måned for måned, og ved udgangen af marts måned var der 5.300 pladser, der stod ubesatte, hvilket er ca. 2.000 flere end i den samme måned i 1972. Heraf havde 4.300 pladser stået ubesatte i mere end en uge. Væksten i antallet af ledige jobs kan registreres for alle egne af landet, ligesom den er udtalt for næsten alle erhvervsgrupper, når bortses fra tekstil- og beklædningsindustrien.

Industriens beskæftigelse og løn

	Antal ansatte		Beskæftigelses-indeks		Lønsumsindeks		Timelønsindeks	
	1971	1972	1971	1972	1971	1972	1971	1972
	1000 pers.				1970 gnstl. = 100			
Januar	414,1	404,4	99,7	90,8	105,2	109,9	105,5	121,0
Februar	413,3	402,4	100,7	95,7	106,7	116,5	106,0	121,7
Marts	412,7	403,0	99,7	98,3	109,3	123,5	109,5	125,6
April	409,7	402,9	102,0	99,4	116,6	127,1	114,3	127,9
Maj	409,8	406,7	100,8	97,1	115,7	125,0	114,8	128,8
Juni	418,6	414,1	100,3	98,8	115,1	126,8	114,7	128,4
Juli	410,0	410,6	67,9	59,1	80,3	78,1	118,3	132,1
August	407,6	411,1	94,1	93,8	108,8	120,2	115,7	128,2
September	407,0	412,9	99,1	99,1	117,7	130,7	118,8	131,8
Oktober	405,0	414,2	98,5	99,1	118,0	131,4	119,9	132,6
November	403,0	416,1	97,2	99,9	117,1	134,0	120,4	134,2
December	397,5	412,8	86,4	95,0	106,6	130,3	123,4	137,2

Politisk kronik

UDLANDET

Januar 1973

1. – Danmark. Irland og Storbritannien indtræder i De europæiske Fællesskaber, og samtidig træder frihandelsaftalerne mellem EEC på den ene side og 4 af de 7 resterende EFTA-lande (Portugal, Schweiz, Sverige og Østrig) på den anden i kraft. – 6. Den udvidede Europakommissions 13 medlemmer fordeler sagsområderne imellem sig. Franskmanden François-Xavier Ortoli, der afløser hollænderen Sicco Mansholt som kommissionens præsident, skal koordinere arbejdet i kommissionen og har under sig sekretariatet, den juridiske afdeling, talsmandsgruppen og sikkerhedskontoret. Af kommissionens 5 vicepræsidenter overtager Wilhelm Haferkamp, Vesttyskl., økonomiske og monetære anliggender, Carlo Scarascia Mugnozza, Ital., forholdet til Europaparlamentet og sager vedr. miljø, forbrugerinteresser og transport samt presse og information, Sir Christopher Soames, Storbr., ydre anliggender, Patrick Hillery, Irland, socialpolitik, og Henri Simonet, Belg., fiskal harmonisering og finansielle institutioner, desuden energipolitik og Euratom. De 7 »menige« medlemmer er: Henri-François Deniau, Frankrig (udviklingshjælp og samarbejdspolitik, endvidere budgetter), Altiero Spinelli, Ital. (industri og teknologi), Albert Borschette Luxembourg (konkurrence, personnel og administration), Ralf Dahrendorf Vesttyskl. (forskning, videnskab og undervisning), George Thomson, Storbr. (regionalpolitik), Petrus Josephus Lardinois, Holl. (landbrug) og Finn Gundelach, Danm. (det interne marked og toldunion). 6 af den udvidede kommissions medlemmer havde sæde i den foregående kommission, nemlig begge de vesttyske og begge de italienske, franskmanden Deniau og Albert Borschette, Luxembourg. – 9. EF-domstolen udvides med 3 medlemmer, et for hver af de tre nye medlemsstater, for Danmarks vedk. prof., dr. jur. Max Sørensen. – 16. Europaparlamentets første session efter udvidelsen af De europæiske Fællesskaber åbnes i Strasbourg. Af de tre nye medlemsstater er Danmark repræsenteret ved 10 folketingsmænd (se 16/11 72), Irland ved 10 og Storbr. ved 21 parlamentsmedlemmer, nemlig 18 kons., 2 lib. og et medlem af overhuset. Der er afsat i alt 36 pladser til Storbr., men arbejderpartiets parlamentsgruppe vedtog 13/12 72 med 140 stemmer mod 55 ikke at besætte de tilbudte 16 pladser, således at Europaparlamentet foreløbig kun tæller 182 og ikke 198 medlemmer.

6. – Den argentinske regering bestemmer, at tidl. præsident Juan Peron (se 14/12 72) ikke må vende tilbage til Argentina før den regering, der fremgår af valget i marts, er tiltrådt.

8. – Efter at bombningen af Nordvietnam 30/12 er blevet begrænset til mål syd for den 20. breddegrad (se 3/12 72), genoptages forhandlingerne i Paris mellem Henry A. Kissinger for USA og Le Duc Tho for Nordvietnam. Efter 6 dages forhandlinger forlader Kissinger 13/1 Paris for at aflægge rapport til præs. Nixon, og 15/1 meddeles fra Det hvide Hus, at Nixon på gr. af de fremskridt, der er gjort ved forhandlingerne, har besluttet at indstille alle kamphandlinger i Nordvietnam, såvel bombardement fra luften som beskydning af kystområder fra amerikanske krigsskibe og minering af nordvietnamesiske havne. I Sydvietnam støtter det am. luftvåben fortsat sydvietnameserne

mod nordvietnamesiske tropper og Vietcong. – 16. Kissingers stedfortræder, general Alexander Haig, ankommer til Saigon, hvor han har samtaler med præs. Thieu. 18/1 aflægger han besøg i Phnom Penh, Vientiane og Bangkok, hvor han informerer de respektive regeringer om forhandlingerne. Før han vender tilbage til Washington via Seoul orienterer han også den sydkoreanske regering. Sydvietnams udenrigsmin. Tran Van Lam udtaler 19/1, at Sydvietnam ingen indvendinger har mod den foreslåede overenskomst, selv om der stadig er punkter, som man ønsker klarlagt. – 23. Kissinger og Le Duc Tho paraferer en våbenstilstandsoverenskomst, som 27/1 underskrives af udenrigsministrene Rogers, USA, Tran Van Lam, Sydvietnam, Nguyen Puy Trinh, Nordvietnam, og fra den provisoriske revolutionsregering i Sydvietnam fru Nguyen Thi Binh. – 24. Overenskomsten om afslutning af krigen og genoprettelse af freden i Vietnam offentliggøres. Den bestemmer, at våbenstilstanden skal træde i kraft fra 28/1, og at alle am. styrker skal være ude af Vietnam og alle am. krigsfanger løsladt inden 60 dage. En fælles militærkommission af de 4 parter skal gennemføre disse bestemmelser, og der skal oprettes en international kontrol- og overvågningskommission (ICCS). Inden 30 dage efter underskrivelsen af fredsaftalen skal der afholdes en international konference, som skal godkende de underskrevne aftaler, garantere afslutning af krigen og sørge for fredens bevarelse. Flg. lande skal være repræsenterert ved konferencen: Kina, Frankrig, Sovjetunionen, Storbritannien, Canada, Indonesien, Ungarn og Polen, desuden FN's gen.sekr. Kurt Waldheim. Endvidere skal der i Sydvietnam dannes et nationalt råd for national forsoning og enhed, hvori de 3 grupper: præs. Thieus tilhængere, befrielsesfronten og neutralisterne skal være ligeligt repræsenterede; dette råd skal arrangere frie og demokratiske valg. – I en tale erklærer præs. Thieu, at Sydvietnam ikke vil anerkende den provisoriske revolutionsregering og ikke danne koalitionsregering, og han kræver, at de nordvietnamesiske tropper skal forlade Sydvietnam, idet der ikke kan afholdes frie og demokratiske valg, så længe de er i landet. Efter offentliggørelsen af fredsaftalen forstærkes kampvirksomheden, idet begge sider søger at sikre sig så meget territorium som muligt, inden våbenstilstanden træder i kraft. – 26. Canada, Indonesien, Polen og Ungarn er gået ind på at levere kontrollanter og observatører til ICCS. – 29. Præs. Lon Nol meddeler, at de cambodianske tropper har fået ordre til at indstille alle offensive operationer, for at de nordvietnamesiske tropper kan trække sig tilbage. I de flg. dage bliver der dog kæmpet forskellige steder i landet. – 30. Ved fredsforhandlinger mellem repræsentanter for den laotiske regering og Pathet Lao foreslår regeringen våbenstilstand, tilbagetrækning af alle amerikanske tropper inden 90 dage og dannelse af en koalitionsregering af højre, neutralister og Pathet Lao. Uagtet våbenhvilen i Vietnam kæmpes der dog stadig i Laos, og også de amerikanske luftstyrker fortsætter angrebene på troppekoncentrationer og tilførselsveje. – 31. ICCS opfordrer parterne i Vietnam til at overholde våbenstilstanden.

9. – Rhodesia lukker grænsen til Zambia p. gr. af infiltration af afrikanske partisaner fra Zambias hovedstad Lusaka; undtaget er dog transit af kobber fra Zambia til havnebyen Beira i det portugisiske Mozambique med de rhodesiske jernbaner. Herved afskæres Zamvias vigtigste forsyningslinie, idet over halvdelen af Zambias import sker over Rhodesia fra Sydafrika og fra Beira og Lourenco Marques i Mozambique. – 11. Zambia indstiller kobbertransporten med de rhodesiske jernbaner. Centralbanken i Lusaka suspenderer al valutahandel mellem Zambias banker og Rhodesia og Sydafrika. – 18. Premiermin. Ian Smith bebuder hårde forholdsregler mod de afrikanske partisaners terroristiske fremstød i Rhodesia og siger, at åbningen af grænsen afhænger af, om præsident Kenneth Kaunda tager afstand fra partisanerne. – 19. Den rhodesiske regering bemyndiger provinskommissærerne til at idømme kollektive straffe, hvis nogen i det pågældende område huser, skjuler eller på no-

gen måde hjælper partisanerne. Præsident Kaunda erklærer, at afbrydelsen af forbindelsen med Rhodesia er permanent, og at Rhodesias blokade giver en velkommen anledning til at udvikle alternative handelsruter.

10. – Ministerpræsident Thanam Kikikachorn meddeler, at Thailands regering har imødekommet en anmodning fra USA om også efter indstilling af kamphandlingerne i Vietnam at måtte opretholde de amerikanske luftbaser i Thailand.

16. – Roger Lafontant, der for 2 måneder siden blev udnævnt til Haitis indenrigs- og forsvarsminister (se 15/11 72) afskediges og afløses af Port-au-Prince's tidl. borgmester Breton Nazaire.

17. – Den finske rigsdag vedtager en særlov, hvorefter den 72-årige præsident Urho Kekkonens embedsperiode, der udløber i 1974, forlænges med 4 år til 1/3 1978. Vedtagelsen sker med 170 stemmer mod 28 medens 1 stemmer blank. Nej-stemmerne fordeler sig med 15 fra Samlingspartiet, der har 34 rigsdagsmænd, Landsbygdpartiets 6 medlemmer, 3 af Kristeligt forbunds 4 medlemmer samt 2 fra Det liberale folkeparti og 2 fra den svenske rigsdagsgruppe. (Ved valget i jan. 1972 fik Landsbygdpartiet 18 mandater, men i efteråret 1972 udskilte 12 af partiets rigsdagsgruppe sig og dannede et nyt parti, Enhedspartiet).

20. – Richard Nixon indsættes som USA's præsident for en ny 4 års periode. Forinden har han omdannet sin regering, i hvilken William P. Rogers fortsætter som udenrigsm. Georg P. Schultz som finansmin., Roger C. B. Morton som indenrigsmin., Earl L. Butz som landbrugsmin. og Richard G. Kleindienst som justitsmin. (Attorney General). Den hidtidige min. for sundhedsvæsen, undervisning og velfærd Elliot L. Richardson afløser Melvin B. Laird som forsvarsmin., medens fem er ministre for første gang, nemlig min. for sundhesvæsen, undervisning og velfærd Caspar W. Weinberger, arbedsmin. Peter J. Brennan, boligmin. og min. for byudvikling James T. Lynn, handelsmin. Frederick B. Dent og transportmin. Claude S. Brinegar, Den tidl. handelsmin. Peter G. Petersen (se 1/8 72) har påtaget sig at udføre missioner i udlandet for præsidenten, inden han trækker sig tilbage til privatlivet, og finansmin. Shultz står også i spidsen for et nyoprettet råd for økonomisk politik.

21. – Det neofascistiske parti, Italiens sociale bevægelse (MSI) har på sin kongres godkendt sammenslutning med monarkisterne og taget navneforandring til MSI – Nationale Højre. De to partier fik ved valget i maj 72 næsten 2.9 mill. stemmer og fik valgt 56 deputerede og 26 senatorer. Til partiformand genvælges Giorgio Almirante.

Republikken Guineas præsident Sekou Toure meddeler, at Amilcar Cabral, lederen af Det afrikanske parti for Guineas og Cap Verde øernes uafhængighed (PAIGC) er blevet myrdet i Conakry, hvor han havde sit hovedkvarter. For 3 mdr. siden erklærede Cabral ved en pressekonference i FN, at befrielsesbevægelsen kontrollerede størstedelen af den portugisiske besiddelse Guinea-Bissau mellem Senegal og Republikken Guinea på Afrikas vestkyst, som ville blive proklameret uafhængigt i begyndelsen af 1973. – 24. Sekou Toure erklærer, at Cabral blev myrdet af befrielsesbevægelsens marinechef Innocentio Canida, der sammen med sine medsammensvorne er taget til fange og vil blive overgivet til PAIGC.

22. – Lyndon B. Johnson, der, efter mordet på John Kennedy 22/11 63, som vicepræsident automatisk overtog præsidentembedet, og som efter en overvældende sejr ved valget i efteråret 64 var USA's præsident også i den flg. valgperiode (1965–69) afgår ved døden i en alder af 64 år.

26. – Den belgiske regeringskrise (se 22/11 72) løses ved at socialisten Edmond Leburton danner ny koalitionsregering af socialister, kristelig-sociale og liberale (PLP). Re-

naat Van Elslande (kr.soc.), der var indenrigsmin. i den foregående regering, afløser Pierre Harmel som udenrigsmin., og hans partifælle Paul Vanden Boeynants bliver forsvarsmin., Willy le Clercq (PLP) finansmin. og Willy Claes (soc.) økonomimin.

Februar 1973

3. – I Sovjetunionen afløser ministerpræsident og medlem af politbureau Dmitri Poljanski Vladimir Matskevich som landbrugsmin. Skiftet sættes i forbindelse med den fejlslagne høst, der har tvunget Sovjetunionen til at indføre store mængder amerikansk, canadisk og australsk hvede.

Kong Hussein af Jordan erklærer, at han ikke vil slutte separatfred med Israel. Målet er at befri det af Israel besatte Vestjordan og den østlige del af Jerusalem, dog helst med fredelige midler. Han afviser endnu en gang de palæstinensiske partisaners tilbagevenden til Jordan. – 6. Kong Hussein har under et besøg i USA en samtale med præs. Nixon, der lover Jordan fortsat økonomisk og militær støtte. – 7.–10. Præs. Sadats rådgiver i nationale sikkerhedsspørgsmål Hafez Ismail aflægger besøg i Moskva, hvor han har samtaler med generalsekretær Bresjnev og udenrigsmin. Gromyko om Mellemøstenkonflikten. Senere på måneden aflægger Ismail besøg i London og Washington. – 21. I de tidlige morgentimer gennemfører israelske kommandotropper en vellykket aktion mod palæstinensiske partisanbaser i det nordlige Libanon og sprænger et antal bygninger i luften. Herved omkommer ifl. den libanesiske regering 29 personer, deriblandt kvinder og børn. Fra israelsk side begrundes aktionen med, at det drejer sig om et uddannelsescentrum for terrorister til aktioner som i Lod lufthavn og ved OL i München. – Samme dag nedskyder israelske jagermaskiner et libysk trafikfly med 113 passagerer, hvoraf de allerfleste omkommer, over Sinai ørkenen. Ifl. den israelske fremstilling var flyet, der var på vej fra Tripolis til Cairo via Benghazi, tilsyneladende ude af kurs, og den franske pilot havde ignoreret gentagne opfordringer om at lande, da flyet befandt sig over et »ømfindtligt« militært område. Efter et regeringsmøde udsender premiermin. Golda Meïr en erklæring, der udtrykker dyb sorg over tabet af menneskeliv, og 25/2 meddeles, at Israel vil betale erstatning til de omkomnes efterladte. – 22. Kong Hassan II meddeler, at Marokko vil sende et ekspeditionskorps af frivillige fra de væbnede styrker til Syrien.

3.–4. – Under alvorlige uroligheder i Nordirland dræbes 10 mennesker. – 7. Under en af protestanter proklameret »generalstrejke« kommer det til skyderier, bombeattentater og brandstiftelser, og over 10 mennesker dræbes eller såres. – 12. Lederen af den protestantiske Vanguard-bevægelse, William Carig, foreslår, at Nordirland omdannes til dominion med særlig tilknytning til Storbritannien. Han udelukker ikke, at et sådant skridt senere kan føre til forening af hele Irland.

4. – Rhodesia genåbner grænsen til Zambia (se 9/1), men præsident Kenneth Kaunda erklærer, at Zambia på sin side fortsat vil holde grænsen lukket og ikke ønsker sit kobber transporteret med Rhodesias jernbaner.

5. – Det irske parlament (Dail Eireann) opløses, og der udskrives valg til 28/2. Ved opløsningen fordeler de 144 pladser sig som følger (2 pladser er ledige): Fianna Fail 68, Fine Gael 50, Det irske arbejderparti 17, Det republianske enhedsparti 1, uafhængige 5. Hertil kommer formanden. Det rep. enhedsparti er stiftet af det tidl. medl. af Fianna Fail Kevin Boland. Blandt de uafh. er fhv. minister Neil Blaney, der ligesom to andre uafh. er udstødt af partiet i forbindelse med våbensmuglingsaffæren for et par år siden. Alle de uafh. har dog stemt sammen med regeringspartiet. – 7. Fine Gael og arbejderpartiet meddeler, at de efter valget er rede til at danne koalitionsregering sammen på grundlag af et fælles valgprogram og med Liam Cosgrave, F. G., som premierminister og Brendan Corish, arbejderp., som vi-

cepremierminister. – 28. Ved valget vinder F. G. og arbejderpartiet med tils. 73 af i alt 144 mandater et knebent flertal i Dail Eireann. Resultatet af valget er: F. F. 69 mandater, F. G. 54, arb.p. 19, uafh. 2. Den ene af de uafh. er Neil Blaney. Udenrigsmin. Brian Lenihan, der afløste Patrick Hillery, da denne blev udpeget til medl. af EF-kommissionen, falder ved valget. Derimod genvælges tidl. finansminister i Lynchregeringen Charles Haughey, der måtte gå ud af regeringen i forbindelse med våbensmuglingsaffæren, men er forblevet i F. F., med stort flertal. Procentvis fordeler de afgivne stemmer sig således: F. F. 46.3 (1969: 45.6), F. G. 35.1 (34.1), Det irske arb.p. 13.7 (17.0), Sinn Fein 1.1 (-), Aontacht Eireann 0.9 (-), andre 2.9 (3.3). Valgdeltagelsen er 76 pct. mod 77 i 1969.

8. – Ærkebiskop Makarios vælges uden modkandidat til Cyperns præsident for en 3. periode på 5 år. Forud er gået en kampagne mod Makarios af tilhængere af general George Grivas, den tidligere EOKA-leder, med krav om folkeafstemning om enosis (forening med Grækenland) eller uafhængighed, og der er rettet angreb mod politistationer og andre steder for at komme i besiddelse af våben og sprængstoffer.

10. – I Uruguay bøjer præs. Bordaberry sig for hærens og luftvåbenets krav om afskedigelse af forsvarsmin. Antonio Francese, som han 4 dage i forvejen har udpeget som afløser for Armando Malet. Krisen er opstået efter at en senator har oplyst, at en militær magtovertagelse var under forberedelse, og efter at general Francese straks efter sin tiltræden har krævet, at de øverstkommanderende for hær og luftvåben skulle træde tilbage. Generalerne kræver en række gennemgribende reformer og kamp mod korruptionen i regeringen og blandt embedsmændene. – 12. Præs. Bordaberry forhandler sig til forståelse med de militære ledere. Han går med til, at der oprettes et nationalt sikkerhedsråd, Consejo de Securidad Nacional (COSENA), der under hans forsæde består af indenrigs-, forsvars-, udenrigs- og økonomiministeren, direktøren for bureauet for budget og planlægning samt de øverstkommanderende for hær, luftvåben og flåde. Rådet får til opgave at gennemføre et program, der omfatter straf for økonomiske forbrydelser, en jordreform og medbestemmelsesret for arbejderne i industrien. Desuden skal de øverstkommanderende høres ved besættelsen af indenrigs- og forsvarsministerposten.

11. – I Paraguay vælges general Alfredo Stroessner, der i 1954 kom til magten ved et statskup, for 5. gang til præsident for en 5 års periode, idet han får over 80 pct. af stemmerne. Ved de samtidige parlamentsvalg sejrer det herskende Colorado parti, der får over 600.000 af godt 1 mill. mulige stemmer, og dermed ifl. forfatningen besætter 2/3 af pladserne i senat og andetkammer.

12. – Efter 14 dages voldsom spekulation mod den amerikanske dollar, som har tvunget centralbankerne i Japan og Vesteuropa, navnlig Deutsche Bundesbank, til kæmpemæssige dollarkøb for at holde kurserne, meddeler finansmin. George P. Shultz, at præs. Nixon har besluttet at nedskrive dollaren med 10 pct., fra 0.92106 SDR (særlige trækningsrettigheder i IMF) pr. doll. til 0.82895 SDR pr. doll. Shultz oplyser, at præs. Nixon vil sende forslag til kongressen om bemyndigelse for præsidenten til at nedsætte eller forhøje toldsatser. Kort efter meddelelsen om dollardevalueringen foreligger meddelelse om, at den japanske yen vil blive gjort flydende fra 14/2, hvilket i den nuværende situation er ensbetydende med en de facto opskrivning. En række lande følger USA og devaluerer, bl. a. Sverige og Finland, der dog nøjes med en devaluering på 5 pct. Inden for EF gør Italien liren flydende, og der sker ved dollardevalueringen en faktisk devaluering af det ligeledes flydende eng. pund, medens forholdet mellem valutaerne i de øvrige 7 EF-lande forbliver uændret.

15.–19. Under et besøg i Kina modtages præsident Nixons rådgiver i nationale sik-

kerhedsspørgsmål Henry A. Kissinger af Mao Tse-tung og har samtaler med ministerpræs. Chou En-lai og udenrigsmin. Chi Peng-fei. 22/2 offentliggøres et communiqué, hvori det hedder, at man var enig om at fremskynde normaliseringen af forholdet mellem de to lande og en udvidelse af kontakten på alle niveauer, og at der i en nær fremtid vil blive oprettet forbindelseskontorer i Washington og Peking.

21. – I Vientiane underskriver indenrigsmin. Pheng Phongsavan og generalsekretær i Pathet Laos politiske organisation Neo Lao Haksat, Phoumi Vongvichit, en overenskomst om genoprettelse af freden og virkeliggørelse af den nationale enhed. Ifl. overenskomsten træder våbenhvile i kraft 22/2, og det bestemmes, at alle udenlandske styrker skal trækkes tilbage inden 90 dage, og alle fanger udveksles inden udløbet af samme frist. Der skal dannes en provisorisk regering bestående af lige mange repræsentanter for regeringstilhængerne og Pathet Lao ssmt to uafhængige politikere. Endvidere skal et nationalt politisk råd, ligeledes med ligelig repræsentation for parterne samt et antal uafhængige personligheder have til opgave at drøfte vigtige politiske problemer og arrangere frie valg. Den gamle kongeby Luang Prabang og den administrative hovedstad Vientiane skal neutraliseres, og foreløbig skal hver af parterne beholde kontrollen over de områder, de holder besat (der regnes med, at Pathet Lao kontrollerer 2/3 af territoriet med 1/3 af Laos befolkning på 3 mill.).

27. – I Sydkorea afholdes valg af de 2/3 af den nye nationalforsamlings medlemmer, som vælges ved direkte valg (1/3 udpeges af Nationalkonferencen for genforening). Det regerende Demokratisk-republikanske parti får 71 mandater, og af de to oppositionspartier får Nye demokrater 52 og Demokratisk genforeningsparti 2 mandater. De resterende 21 er uafhængige.

Marts 1973

1. – Under en ny valutakrise mindre end 14 dage efter dollarens devaluering foretager Deutsche Bundesbank støttekøb af dollars for 8 mia. D-mark, og 2/3 lukker valutabørserne i Vesttyskland og andre lande for først at åbne igen 19/3. – 4. Præs. Nixon erklærer, at der ikke bliver tale om en ny dollardevaluering. Han betegner dollaren som sund og henviser til, at USA af alle større industrilande har den laveste inflationsrate. – 12. De 6 EF-lande Vesttyskland, Frankrig, Holland, Belgien, Luxembourg og Danmark beslutter samlet at lade deres valutaer flyde over for dollaren, og kun tillade udsving af valutakurserne sig imellem med de gældende 2.25 pct. Forinden vil Vesttyskland dog opskrive D-marken med 3 pct. Storbritannien, Irland og Italien ser sig ikke i stand til i øjeblikket at binde deres valutaer til de andre EF-landes, men erklærer, at det er deres hensigt så snart som muligt at deltage i den fælles flyden. Norge, Sverige og Schweiz går derimod sammen med de 6 EF-lande. – 16. På et møde i Paris af finansministre og centralbankdirektører fra de 9 EF-lande, USA, Japan, Canada, Sverige og Schweiz gives der fra alle sider tilsagn om i givet fald at intervenere på valutamarkedet for at hindre spekulative udsving i kurserne.

Under en reception i den saudiarabiske ambassade i Khartum besættes bygningen af palæstinensiske terrorister fra Sorte September, der tager 5 diplomater som gidsler. Det drejer sig om den netop tiltrådte amerikanske ambassadør Cleo Noël, en anden am. diplomat George C. Moore og den belgiske diplomat Guy Eid, desuden den saudiarabiske ambassadør og en jordansk diplomat. Terroristerne kræver løsladelse bl. a. af senator Robert Kennedys morder Sirhan Bishara Sirhan, af lederne af Baader-Meinhof byguerillaen i Vesttyskland og af partisanlederen Abu Daud og 16 andre palæstinesere, der sidder fængslet i Jordan. Da kravene ikke bliver opfyldt, skyder de 2/3 de tre vestlige diplomater, men overgiver sig 4/3 uden betingelser. Præsident Nimeiry er-

klærer, at de 8 terrorister vil blive anklaget for mord. Han udsteder forbud mod de palæstinensiske organisationers virksomhed i Sudan, kræver en reorganisation af den palæstinensiske befrielsesbevægelse og opfordrer alle arabiske stater til at underkaste dens virksomhed en omhyggelig kontrol. 10/3 meddeler vicepræsident og indenrigsmin. Mohammed Barkin, at de 8 terrorister har tilstået, at partisanorganisationen Al Fatah er ansvarlig for Sorte September. – 6. Kong Hussein af Jordan erklærer, at aktioner som ved OL i München og nu i Khartum og flybortførelser tilføjer den arabiske sag og de arabiske landes anseelse i verden umådelig skade. Som svar på appeller fra flere arabiske statschefer erklærer Hussein, at han kun vil ophæve dødsdommen over Abu Daud og hans folk, hvis alle omstyrtningsforsøg, sammensværgelser og terrorhandlinger mod Jordan ophører, og de andre arabiske stater garanterer, at dette sker. Ikke desto mindre forvandler Hussein 15/3 dødsdommen til livsvarig fængsel.

4. – I første runde af valget til den franske nationalforsamling har Venstreunionen af socialister og kommunister (se 27/6 72) betydelig stemmefremgang på regeringskoalitionens, ikke mindst UDR's (gaullisternes) bekostning. Den procentvise fordeling af stemmerne er: Venstreunionen 45.0 (1968: 40.5) pct. af de afgivne stemmer, URP (Unionen af progressive republikanere), som består af UDR, Uafhængige republikanere og Centrum for demokrati og fremskridt 38.5 (47.8) pct., Reformbevægelsen (Jean Lecanuets tilhængere, der stammer fra det gamle katolske centrum, og Servan-Schreibers radikalsocialister) 12.4 (10.5) pct., forskellige venstregrupper 1.3 (0.7) pct. og forskellige højregrupper 2.8 (0.5) pct. I 430 af 490 valgkredse skal der finde omvalg sted, idet ingen af kandidaterne har opnået absolut flertal. Ved omvalget kan der kun stemmes på kandidater, der var opstillet i første omgang, og kun på dem, der har opnået mindst 10 pct. af samtlige mulige (ikke blot afgivne) stemmer i valgkredsen. – 10. Efter valgkampens officielle afslutning erklærer præs. Pompidou i TV, at valget står mellem et kommunistisk samfund, der undertrykker friheden, og et frit samfund, og lover reformer og fjernelse af sociale uligheder. – 11. I valgets anden runde mister gaullisterne (UDR) flertallet i nationalforsamlingen, idet de kun får 185 mandater mod hidtil 273, men bevarer det sammen med de andre partier i regeringskoalitionen med tils. 276 mandater, heraf Uafh.republikanere 54, Centrum for demokrati- og fremskridt 23 og diverse 14.

Venstreunionen får i alt 177 mandater (socialister 89, kommunister 73, venstreradikale 12 og venstreekstremister 3). Reformbevægelsen får 30 mandater, andre venstregrupper 5 og andre højregrupper 3. – 15. Udenrigsmin. Maurice Schumann og indenrigsmin. Rene Pleven, der ikke blev genvalgt, træder tilbage.

Ved kongresvalget i Chile lykkes det ikke oppositionen, der er samlet i Confederacion Democratica (CD) at opnå den 2/3 majoritet, som ville have sat den i stand til at tvinge Allende bort fra præsidentposten, tværtimod vinder Allendes marxistiske regeringskoalition Unidad Popular (UP) 6 mandater i deputeretkammeret og 2 i senatet, men oppositionen bevarer flertallet begge steder. I deputeretkammeret (150 medl.) er stillingen efter valget CD 87 (hidtil 93), UP 63 (57). Af senatets 50 mandater er 25 på valg, heraf får CD 14 og UP 11, og stillingen i senatet er herefter CD 30 (32), UP 20 (18). 43.4 pct. af de afgivne gyldige stemmer tilfalder UP, medens Allende ved præsidentvalget i 1970 sejrede med kun 36 pct. af stemmerne. – 27. Ved en omdannelse af regeringen vender de tre værnschefer, der trådte til i november (se 2/11) tilbage til deres tidligere poster i hær, flåde og luftvåben.

7. – Ved parlamentsvalget i Bangladesh vinder premiermin. Mujibur Rahmans's Awami Liga en overvældende sejr, idet ligaen besætter 291 af 300 pladser.

8. – Ved folkeafstemningen i Nordirland (se

7/12 72) afgives 591.820 stemmer for, at provinsen skal forblive en del af U. K., og 6.463 for et forenet Irland. Afstemningen boykottes af den overvejende del af den katolske befolkning. Under afstemningen dræbes 1 og såres 243 personer ved bombeeksplosioner i London. – 8.–9. Den designerede irske permiermin. Liam Cosgrave har samtaler med premiermin. Heath og andre medlemmer af den britiske regering om Nordirlandproblemet og EF- spørgsmål. – 20. Den britiske regering offentliggør en hvidbog med forfatningsforslag for Nordirland. Herefter skal N. forblive en del af U. K., så længe et flertal af befolkningen ønsker det. Det suspenderede nordirske parlament vil blive efterfulgt af en forsamling på 80 medlemmer valgt ved forholdstalsvalg. En minister (statssekretær) med sæde i det britiske kabinet skal, som det har været tilfældet i det sidste år, have ansvaret for lov og orden. Hvad den udøvende magt angår, skal lederne af de forsk. departementer tillige være formænd for udvalg bestående af medlemmer af forsamlingen i forhold til partiernes styrke, således at også mindretallet får del i administrationen. Den nye forfatning skal også indeholde et afsnit om menneskerettigheder med garantier mod politisk og religiøs diskrimination. Endelig taler hvidbogen om, at der på et senere tidspunkt skal kunne oprettes et organ for samarbejde mellem Nordirland og Den irske republik.

11. – Efter sin hjemkomst fra et besøg i USA udtaler premiermin. Golda Meïr til pressen, at der ikke er nogen grund til ændring af den israelske eller den amerikanske holdning i Mellemøstenkonflikten. Hun erklærer sig tilfreds med resultaterne af besøget og siger, at Israels anmodning om fortsatte våbenleverancer ikke stødte på modstand.

Ved præsidentvalget i Argentina får den 69-årige Hector Campora, der er kandidat for peronistbevægelsen Frejuli (Frente justicialista de liberación) 49 pct. af de afgivne stemmer, Ricardo Balbin, det radikale parti, 21.2 pct., Francisco Manrique (tidl. socialmin. i militærregeringen), den føderalistiske alliance, 14.6 pct. og Oscar Alende, den revolutionære folkealliance, 7.1 pct. Skønt ingen af kandidaterne har opnået absolut flertal i første valgomgang, udtaler præs. Alejandre Lanusse 13/3, at Campora må betragtes som valgt. Campora var som tro tilhænger af Peron formand for deputeretkammeret, indtil de væbnede styrker i 1955 styrtede regimet, og Peron gjorde ham i 1970 til sin personlige repræsentant i Buenos Aires. – 13. Campora erklærer, at han ikke vil lade sig indsætte som præsident 25/5, med mindre Peron er til stede.

13. – I Moskva paraferes en overenskomst mellem Finland og det kommunistiske »fællesmarked« COMECON om samarbejde om økonomi, forskning og teknik. Ifl. overenskomsten skal der oprettes en fælles kommission, hvori Finland og samtlige ordinære medlemmer af COMECON skal have hver én repræsentant.

14. – Det nyvalgte irske parlament vælger Fine Gael's leder Liam Cosgrave til premierminister (Taoiseach) med 72 stemmer mod 70. Af de 15 nye ministre tilhører 10 F. G. og 5 arbejderpartiet, hvis leder Brendan Corisih bliver vicepremierminister og min. for sundhedsvæsen og velfærd. Garret FitzGerald, F. G., bliver udenrigsminister og hans partifælle Richie Ryan finansminister. Blandt arbejderpartiets ministre er forfatteren og diplomaten dr. Conor Cruise O'Brian, der bliver post- og telegrafminister.

22. – Den czkoslovakiske nationalforsamling genvælger enst. den 72-årige præsident Svoboda for en ny 5 års periode.

27. – Ægyptens præsident Anwar Sadat meddeler, at han – ligesom i sin tid hans forgænger præs. Nasser – selv overtager posten som ministerpræsident (i st. f. Aziz Sidky).

DANMARK

Januar 1973

1. – Fællesforeningen af Danmarks Brugsforeninger og Hovedstadens Brugsforening sammensluttes i Danmarks Brugsforening med 10.000 ansatte og en årlig omsætning på 4.3 mia. kr.

8. – Danske Bankers Fællesrepræsentation og Danmarks Sparekasseforening vedtager at ophæve renteaftalen, der siden 1935 har reguleret rentesatserne for indlån. Medens Nationalbanken er af den opfattelse, at renteaftalen ikke mere har den store betydning som pengepolitisk instrument, giver økonomimin. Per Hækkerup udtryk for frygt for, at frigivelsen af indlånsrenten skal begunstige de store indskydere på de små låntageres bekostning og nævner en rentelov som en mulighed. Skønt renteaftalen, der i de senere år er blevet gennemhullet ved at flere og flere banker og sparekasser har valgt at bryde ud, efter vedtagelsen først skal bortfalde 1/2, forhøjer flere banker og sparekasser straks renten for indlån på 12 måneder og for de skattebegunstigede opsparingsformer med 1 til henholdsvis 9 og 9 1/4 pct., og dette bliver reglen efter 1/2. Desuden forhøjes renten for advokaters klientkonti med 1 til 4 pct.

12. – Danmark og DDR slutter aftale om oprettelse af diplomatiske forbindelser.

15. – Fhv. bolig- og lønningsmin. Aage Hastrup (k.f.), der i marts 72 blev udnævnt til direktør i Dansk Almennyttigt Boligselskab, nedlægger sit mandat som medlem af fkt.

16. – Min. for off. arb. Kampmann fremsætter forsl. til lov om visse hovedlandevejsstrækninger og giver samtidig en oversigt over, hvor langt man er kommet med udbygningen af motorvejsnettet. Forslaget indeholder bl. a. en bestemmelse om ophævelse af bemyndigelsen til projektering af to hovedlandevejsstrækninger i Københavns kommune: Søringen fra Fredensbro til Gl. Kongevej og Scandiagade – Enghavevejlinien.

Min. fremsætter derefter forslag til lov om anlæg af en bro over Store Bælt og forsl. til lov om anlæg af lufthavn på Saltholm (se 17/5 72). Hvad Storebæltsbroen angår, indeholder lovforslaget en bemyndigelse til at oprette »Statsbroen Storebælt«, som skal lade opføre en højbro over Østerrenden og en lavbro over Vesterrenden med sekssporet motorvej og to jernbanespor. Til projektet hører også tilslutningsarbejder og flytning af jernbanestationerne i Nyborg og Korsør. Saltholmforslaget indeholder bemyndigelse til erhvervelse af Saltholm, forundersøgelser og projektering samt landvindingsarbejder og etablering af anlægshavne, og fkt. skal senere tage stilling til projektets videre udvikling. Anlægsudgifterne er for Storebæltsbroen anslået til godt 3 mia. kr. og for Saltholmlufthavnen til godt 4 mia. kr. og tænkes tilvejebragt ved optagelse af lån. Storebæltsbroen skal drives som en særlig statslig forvaltningsvirksomhed under folketingets kontrol, og udgifterne til anlæg og drift skal dækkes ved bropenge. Det samme gælder den faste forbindelse mellem København og Malmö, som Sverige har tilbudt at etablere. Der regnes med, at broen kan tages i brug i 1982 og lufthavnen i 1985.

17. – Venstres folketingsgruppe vælger enst. fhv. økonomi- og markedsmin. Poul Nyboe Andersen til gruppens økonomisk-politiske ordfører i st. f. afdøde Henry Christensen (se 30/12 72). Nyboe Andersen bliver dermed tillige medl. af venstres hovedbestyrelse.

18. – Handelsmin. Erl. Jensen fremsætter forsl. til lov om teknologisk service, der tilsigter en omlægning af den off. støtte, som skal ydes gennem et teknologiråd og baseres på ydelsesvurderinger i st. f. ressourceforbrug. Loven om teknologisk service skal

afløse lov om teknologiske institutter og konsulentvirksomheden, og samtidig ophæves Dansk Teknisk-Videnskabelig Forskningsråd og Statens Teknisk-Videnskabelige Fond, og der oprettes et nyt teknisk-videnskabeligt forskningsråd på linie med de øvrige 5 forskningsråd. Lovforslaget vedtages enst. ved 3. beh. 16/3 samtidig med forsl. til lov om statens tekniske prøvenævn (se 15/12 72). Forinden er ved 2. beh. 13/3 et ændringsforsl., stillet af v. og k.f. hvorefter konsulenttjenesten udvides til også at omfatte ingeniørorganisationernes efteruddannelsesvirksomhed, blevet forkastet med 91 stemmer (s., s.f. og r.v.) mod 50.

Socialmin. Eva Gredal fremsætter forsl. til lov om social bistand, der skal afløse lovene om off. forsorg, børne- og ungdomsforsorg, mødrehjælpinstitutioner, revalidering, omsorg for invalide- og folkepensionister og husmoderafløsning og hjemmehjælp, og som angår alle skønsmæssigt udmålte ydelser i den sociale lovgivning overhovedet. Forslaget gennemfører det enstrengede princip, dvs. alle henvendelser om enhver form for hjælp skal rettes til det sociale ududvalg i opholdskommunen. Som følge heraf nedlægges mødrehjælpen, revalideringscentrene samt børne- og ungdomsværnene som selvstændige institutioner. De samlede udgifter til ydelser efter de 6 love er for finansåret 1972–73 anslået til 5.3 mia. kr., og merudgiften ved de nye regler sættes til 40–50 mkr.

Landbrugsmin. Ib Frederiksen fremsætter forsl. om ophævelse af lov om tilskud til forbrugerpriserne på mejeriprodukter. Tilskudsordningen, der blev indført i 1967 for at friholde mejeriprodukterne for virkningerne af 10 pct. moms (de senere forhøjelser af momsen er holdt uden for tilskudsordningen), er ikke forenelig med EF's markedsordning for mælk og mejeriprodukter, der træder i kraft 1/2, og foreslås derfor ophævet fra samme dato. Tilskuddet er for finansåret 72–73 anslået til 205 mkr. Forslaget vedtages ved 3. beh., 29/3 med 60 stemmer (s.) mod 11 (s.f.) 77 (k.f., v. og r.v.) undlader at stemme.

Holger Hansen genfremsætter på venstres vegne forsl. til beslutning om lokaliseringsrådgivning (se 15/2 72). 1. beh. 1/3 sammen med regeringsforslaget om lands- og regionsplanlægning.

19. – Borgmester Henning Rasmussen (s.), Esbjerg, der på gr. a. manglende tid har ønsket at træde tilbage som formand for Kommunernes Landsforening, afløses af næstformanden, borgmester Jens Mathiasen (v.), Herning. Ny næstfmd. bliver folketingsmand Bent Sørensen (s.), Hundested.

23. – Grønlandsmin. Knud Hertling fremsætter forsl. om indførelse af kommunal indkomstskat i Grønland. Den enkelte kommunalbestyrelse fastsætter en udskrivningsprocent mellem 15 og 30 og et personfradrag mellem 12.000 og 24.000 kr., og der bliver tale om en proportionalskat. Desuden indføres en særlig udbytteskat på 20 pct. for aktier.

Lauge Dahlgaard (r.v.) fremsætter på samtlige 5 folketingsgruppers vegne forsl. til beslutning om samordning af skatter og sociale ydelser m. v. Med udgangspunkt i det forhold, at skatteprogression og reduktion eller bortfald af indtægtsbestemte sociale ydelser som f. eks. boligsikring ofte medfører, at en forøgelse af indkomsten kun resulterer i en forsvindende eller slet ingen stigning i den disponible indkomst, foreslås nedsat et sagkyndigt udvalg, hvis opgave først og fremmest skal være af analyserende og systematiserende karakter. Forslaget vedtages enst. ved 2. (sidste) beh. 1/3. Forinden har v. fået et ændringsforslag om et nettoskattesystem (se 6/2) forkastet med 113 stemmer mod 22 (v.).

Frandsen (s. f.) fremsætter forsl. til beslutning om en ændr. af arbejderbeskyttelseslovgivningen (se 19/4 72). 1. beh. 9/3.

25. – Min. for forureningsbekæmpelse Kampmann fremsætter forslag til lov om miljøbeskyttelse samt forslag om ændring af vandforsyningsloven og vandløbsloven. For miljøbeskyttelsesforslaget er der tale om en genfremsættelse (se 18/5 72), men det nu fremsatte forslag afviger på en række punkter fra det første, bl. a. derved at det

indeholder kapitler om beskyttelse af vandforsyningsinteresser og af overfladevand. Samtidig foreslås kompetencen på disse områder som hovedregel overført fra landvæsenskommissioner og sundhedskommissioner til de kommunale råd. Desuden foreslås bl. a. oprettet et centralt miljøankenævn, og særlovgivningen for Københavns kommune ophæves. Det offentliges udgifter ved miljøreformens gennemførelse er anslået til ca. 70 mrk. årligt, heraf skal ca. 50 mkr. afholdes af kommunerne. Hertil kommer de øgede investeringer og driftsudgifter for private, for erhvervslivet og for det offentlige til forureningsbekæmpende foranstaltninger, og forureningsbekæmpelsen vil derfor indebære en omprioritering af samfundets ressourceanvendelse.

26. – DA's formand Leif Hartwell og LO's formand Thomas Nielsen orienterer forligsmanden, amtmand Sigurd Wechselmann om overenskomstforhandlingernes forløb. Parterne står langt fra hinanden, idet DA med henvisning til ØD, dagpengereformen mv. mener, at der kun kan blive 1/2–1 pct. af lønsummen til lønforhøjelser, medens LO er af den opfattelse, at der er vist mådehold fra arbejdernes side ved krav om 6–7 pct. fordelt med halvdelen det første og halvdelen det andet år i den nye overenskomstperiode. Efter endnu en uges forhandlinger på egen hånd overgives materialet 3/2 til forligsmanden.

30. – Indenrigsmin. Egon Jensen fremsætter en række lovforslag. Efter den gældende lov om kommunal udligning modtager de kommuner, hvis beskatningsgrundlag pr. indbygger er mindre end landsgennemsnittet, et tilskud, der stiller dem som om deres beskatningsgrundlag var forhøjet med 35 pct. af forskellen. Tilskuddet udredes med 2/7 af staten og 5/7 af de kommuner, hvis beskatningsgrundlag pr. indbygger er højere end landsgennemsnittet. Det foreslås nu, at indenrigsmin. med finansudvalgets samtykke kan bestemme, at udligningsniveauet skal forhøjes ud over de 35 pct., men således, at forhøjelsen alene berører den del af tilskuddet, som finansieres af staten. Ændringen skal gælde fra og med finansåret 1973–74. I forsl. til lov om generelle tilskud til amtskommuner og kommuner indføres der også for amtskommunerne tilskud efter objektive udgiftskriterier, og det foreslås endvidere, at tilskuddene skal reguleres automatisk inden for de 3-årige perioder for tilskudsfastsættelse, og at reguleringen skal ske i overensstemmelse med ændringerne i bruttofaktorindkomsten. Tilskud efter objektive udgiftskriterier ydes første gang i finansåret 1973–74.

Indenrigsmin. fremsætter videre forsl. til lov om sundhedsplejerskeordninger, der gøres obligatoriske, og forsl. til lov om hjemmesygeplejerskeordninger, hvorefter adgangen for kommunen til at overlade administrationen til private hjemmesygeplejeforeninger bortfalder. Efter begge forslagene skal staten refundere 50 pct. af kommunernes udgifter i forbindelse med ordningerne.

Ved forsl. til lov om embedslægeinstitutioner m. v. etableres en embedslægeinstitution for hver af de 14 amtsrådskredse, der afløser de nuværende 58 enmandsbetjente lægekredse. Embedslægerne skal fortsat være statsansatte, hvilket dog ikke skal udelukke, at de som hidtil kan bistå kommuner og amtskommuner på en række områder. Embedslægernes væsentligste opgaver bliver i fremtiden af tilsynsførende, rådgivende og koordinerende karakter, således at de normalt ikke deltager i behandlingen af enkeltpersoner.

Ved forsl. til lov om bekæmpelse af kønssygdomme begrænses straffebestemmelserne til kun at omfatte de groveste tilfælde af smittespredning, og reglerne om tvangsindlæggelse af kønssyge patienter foreslås ophævet. Derimod skal sygdomsbekæmpelsen støttes ved oplysningskampagner.

Min. fremsætter endelig forslag om ændr. af lov om beskatning til kommunerne af faste ejendomme. Forslaget går ud på, at den konjunkturbestemte lempelse af den amtskommunale grundskyld for landbrugsejendomme m. v. skal bortfalde fra og med skatteåret 1973–74. Lempelsen har i de senere år, hvor den har været størst mulig, udgjort ca. 250 mkr., som er dækket af statskas-

sen, men efter Danmarks indtræden i EF anser regeringen grundlaget for denne ordning for bortfaldet. Forslaget vedtages ved 3. beh. 16/3 med 79 stemmer mod 51 (v. og k.f.); 21 r.v. undlader at stemme.

Kulturmin. Niels Matthiasen fremsætter forsl. om ændr. af lov om teatervirksomhed. Forslaget omfatter bl. a. en rekonstruktion af teaterrådet, der i øjeblikket består af 30–35 medlemmer, og som har et forretningsudvalg på 7 medlemmer. Teaterrådet foreslås nu omdannet til et rådgivende 3 mands udvalg, og til at følge udvalgets virksomhed oprettes et repræsentantskab.

Boligmin. Helge Nielsen fremsætter forsl. om ændr. af lov om boligtilsyn og forsl. om ændr. af lov om sanering. Med gennemførelsen af lovforslaget om miljøbeskyttelse vil sundhedskommissionerne, der udøver boligtilsynet i de 205 kommuner, som har mindre end 15.000 indbyggere, blive afskaffet, og det foreslås derfor at lade kommunalbestyrelserne udøve boligtilsynet i disse kommuner, idet det overlades til dem selv at afgøre, om de vil nedsætte en boligkommission. Ændringerne i saneringsloven går ud på at pålægge den sanerende pligt til at orientere beboerne om saneringsplanen. Herudover begrænses adgangen til at gennemføre saneringer ved dannelse af ejerlav.

31. – Arbejdsmin. Erl. Dinesen fremsætter forslag til lov om lønmodtagernes medejendomsret, der med visse ændringer svarer til socialdemokratiets og LO's oplæg om økonomisk demokrati, offentliggjort 9/11 72. Efter forslaget skal der oprettes en Lønmodtagernes Investerings- og Udbyttefond, som skal finansieres af arbejdsgiverne, offentlige som private, og administreres i fællesskab, men samtidig være de enkelte lønmodtageres ejendom. Det er tanken, at loven skal træde i kraft 1/1 1974, og for det første år, 1974, skal der til fonden indbetales 1/2 pct. at den udbetalte lønsum, og i de flg. år skal bidraget stige med 1/2 pct. årlig, til det i 1983 udgør 5 pct. af lønsummen. Hver enkelt lønmodtager modtager sin andel af fællesformuen i form af fondsbeviser. Beløbene for det enkelte år skal være bundet i 7 år, men kan derefter udbetales incl. renter og aktieudbytter m. v. Når beløbene udbetales efter 7 års forløb, beskattes de med en fast sats på 35 pct., medens en frivillig binding i yderligere 5 år bringer beskatningsprocenten ned på 25. Lønmodtagerkapitalen skal som hovedregel anbringes i erhvervslivet som ansvarlig, risikovillig kapital. Det bliver obligatorisk, at 2/3 af de bidrag, der indbetales af aktieselskaber med over 50 ansatte, skal anbringes i den pågældende virksomhed som aktiekapital, mens aktieselskaber med 20–50 ansatte får adgang til at lade 2/3 af bidragene indestå som aktiekapital. Andre private virksomheder med mere end 10 ansatte får alle adgang til at lade 2/3 af bidragene indestå som lån, det samme gælder under visse nærmere betingelser også for statslige og kommunale erhvervsvirksomheder.

Finansmin. Grünbaum fremsætter samtidig, i konsekvens af arbejdsministerens forslag, forslag til lov om afgift ved indløsning af fondsbeviser og forslag om ændr. af ligningsloven og selskabsskatteloven, og handelsmin. Erl. Jensen fremsætter forslag til lov om aktieselskaber, forslag til lov om anpartsselskaber og forslag om ændr. af lovene om forsikringsvirksomhed, banker og sparekasser. Disse lovforslag har tre hovedformål: 1) en modernisering af den selskabsretlige side af erhvervslovgivningen, 2) at indføre medarbejderrepræsentation i de selskaber, der omfattes af disse love, i form af to arbejdstagervalgte bestyrelsesmedlemmer i hvert fald i de større selskaber, og 3) at gennemføre offentlig repræsentation i bankers og forsikringsselskabers bestyrelser.

Februar 1973

1. – Fkt. debatterer en forespørgsel af de 3 oppositionspartier med Nyboe Andersen (v.) som ordfører om, hvorledes statsministeren vil drage omsorg for, at regeringen sikrer sig politisk tilslutning forud for større beslutninger i EF's ministerråd. Baggrunden for forespørgselen er den stærke kritik, der efter ministerrådsmøderne i Bruxelles 22.–23/1 er kommet til orde med landbrugsmin.

Ib Frederiksen for ikke at have stået fast på det forhandlingsmandat, han havde fået tilslutning til i markedsudvalget, men fraveget det m. h. t. koefficienten, der fastlægger forholdet mellem kornpris og flæskepris, uden først at have informeret udvalget herom, så det kunne tage stilling hertil. Da statsmin. Anker Jørgensens svar ikke tilfredsstiller oppositionen, foreslår Schlüter (k.f.) en dagsorden, hvori fkt. misbiliger statsministerens udtalelse om, at regeringens handlemåde i forbindelse med landbrugsforhandlingerne i EF nøje svarer til, hvad fkt. har forestillet sig om den parlamentariske kontrol med regeringens deltagelse i EF's beslutningsproces; på denne baggrund indskærpes regeringens pligt til at sikre politisk tilslutning forud for større beslutninger i EF's ministerråd. Den soc. dem. ordfører Orla Møller foreslår derefter på s. og s.f.' vegne en afværgedagsorden, der pålægger regeringen at informere alle tingets medlemmer om løbende EF-sager, så disse kan rejses i markedsudvalget og de øvrige stående udvalg, og ved fremtidige forhandlinger og afgørelser af væsentlig betydning ved beslutninger i EF's ministerråd at orientere folketingets markedsudvalg om regeringens mandat til forhandleren for herved at sikre sig, at mandatet har parlamentarisk tilslutning, og dernæst i tilfælde af, at forhandlingerne nødvendiggør et nyt mandat, igen at forelægge dette for markedsudvalget. Da vedtagelsen af dette dagsordensforslag vil betyde, at oppositionens forslag ikke kommer til afstemning, foreslår Schlüter som indledning til Orla Møllers forslag indholdet af oppositionens forslag, men ændringsforslaget forkastes med 87 stemmer (s., s.f. og grønlænderen Moses Olsen) mod 85 (k.f., v. og r.v.). Derefter vedtages Orla Møllers dagsordensforslag enst. med 112 stemmer (s., s.f. og r.v.), medens 60 (k.f. og v.) undlader at stemme.

Justitsmin. K. Axel Nielsen fremsætter forslag om ændr. af retsplejeloven, udpantningsloven og lov om inddrivelse af underholdsbidrag samt forsl. til lov om fremgangsmåden ved inddrivelse af skatter og afgifter m. v. Det drejer sig dels om en revision af reglerne om udlæg og udpantning, dels om oprettelsen af lokalnævn vedr. politiets virksomhed. Foruden at virke som kontaktorgan mellem politiet og den lokale befolkning får nævnene til opgave at forestå undersøgelsen af klager over politiet.

Øk.- og budgetmin. Per Hækkerup fremsætter forslag om bemyndigelse til at optage statslån i udlandet for indtil 1.500 mkr. Min. oplyser, at der herudover fra tidligere love resterer bemyndigelse til at optage lån for 373 mkr. Forslaget vedtages enst. ved 3. beh. 23/3.

Landbrugsmin. Ib Frederiksen fremsætter forslag til lov om tilvirkning og forhandling en gros m. m. af mejeriprodukter. Forslaget vedtages enst. ved 3. beh. 22/3.

Finansmin. Grünbaum fremsætter forsl. om skærpelse af beskatningen af kapitalpensionsordninger, der ophæves i utide. Skærpelsen består i, at der indføres samme tillægsskattepligt, som gælder for renteforsikringer og rateforsikringer i pensionsøjemed og betyder i realiteten, at udbetalingen beskattes som alm. indkomst i ophævelsesåret.

Finansmin. fremsætter endvidere forsl. til lov om kapitaltilførselsafgift og om ændr. af lov om stempelafgift. Forslagene efterkommer et direktiv fra EF's ministerråd, hvorefter alle medlemsstaterne senest 1/7 73 skal ophæve alle andre afgifter, herunder stempelafgift, på tilførsel af kapital end en kapitaltilførselsafgift på mellem 1 og 2 pct., dog kan der fortsat opkræves stempelafgift ved indskud af fast ejendom. Ved lovforslaget fastsættes afgiften til 2 pct., men min. gør opm. på, at denne sats kun kan opretholdes i en overgangsperiode af endnu ikke fastsat længde, idet der stiles mod en fælles sats på 1 pct. i alle medlemslande.

Bo Kristensen (k. f.) fremsætter forsl. til beslutning om ændr. af lov om tipning, hvorefter hele overskudet tilfalder idrætten (1. beh. 8/3) og Nordqvist (r.v.) sammen med medlemmer af k.f. og s.f. forsl. til beslutning om nedsættelse af et udvalg til undersøgelse af lægevæsenet mv. (se 13/5 71) 1. beh. 8/3.

SF fremsætter endelig forslag om ændr. af

ligningsloven (afskaffelse af retten til fradrag af udgifter til repræsentation), forsl. til beslutning om en reform af opsparings- og forsikringsfradragene samt forsl. til beslutning om nedsættelse af en kommission, der skal undersøge virkningerne af en statslig enhedsskat til afløsning af de nuværende statslige, kommunale og amtskommunale indkomstskatter. 1. beh. 14/3 (de to første) og 22/3 (det sidste).

Fkt. færdigbehandler forsl. om ændr. af lov om uddannelse af børnehave- og fritidspædagoger og forsl. om ændr. af lov om gymnasieskoler og studenterkursus (se 9/11 72) samt forsl. til lov for Grønland om salg og servering af stærke drikke (se 14/11 72) der alle vedtages enstemmigt.

5. – Efter et ministermøde på Marienborg udsender statsministeriet en erklæring, hvori det hedder, at regeringen er indstillet på at gennemføre besparelser på 2 mia. kr. i 1974–75, og at bestræbelserne bør omfatte hele den off. udgiftspolitik. Det siges videre, at det er hensigten at drøfte yderligere besparelsesmuligheder for 1973–74 med folketingets partier.

6. – Handelsmin. Erl. Jensen fremsætter forslag om ændr. af skibstilsynsloven, hvorefter der i skibe på 500 BRT og derover foruden redningsbåde skal findes redningsflåder, der kan rumme samtlige ombordværende, samt forslag til sømandslov. Af foreslåede ændringer i sømandsloven kan nævnes, at den gældende lovs bestemmelser om disciplinærbod udgår, og at mindstealderen for beskæftigede om bord forhøjes fra 15 til 16 år; endvidere får sømænd adg. til fri hjemrejse efter 6 i st.f. 12 mdr.s tjeneste i samme skib eller på skibe tilhørende samme reder, en ændr. som vil medføre en udgift for staten, der betaler halvdelen, på 4–5 mkr. årl.

Udenrigsmin. K. B. Andersen fremsætter forslag om ændringer af lov om internationalt udviklingssamarbejde – forhøjelse af beløbsrammen for kreditgarantier m. v. – samt forsl. til beslutn. om ratifikation af den i Abidjan 29/11 72 undertegnede overenskomst om oprettelse af Den afrikanske Udviklingsfond.

Min. for Grønland Knud Hertling fremsætter forslag til lov for Grønland om erhvervsmæssig fiskeri, fangst og jagt. Forslaget går (i overensst. med aftale med EF) ud på, at fiskeri på det grønl. fiskeriterritorium (12 sømil) forbeholdes personer, der har bopæl i Grønl. og en fast tilknytning til det grønl. samfund. I en overgangsperiode på 5 år skal danske og færøske fiskere dog kunne fortsætte deres fiskeri ved Grønland.

Henning Philipsen (s.f.) fremsætter forsl. til lov om forbud mod visse offentligt ejede eller koncessionerede virksomheders medlemskab af private arbejdsgiverforeninger, 1. beh. 9/3.

Min. for off. arb. Kampmann fremsætter forslag til lov om kystsikring og forslag om ændr. af lov om udnyttelse af sten, grus og andre materialer i jorden og på søterritoriet. Det foreslås, at enhver fjernelse af materialer fra strandbredden skal være forbudt, medmindre der gives tilladelse dertil, medens hovedprincippet i den gældende kystsikringslov er, at fjernelse af materialer er tilladt, medmindre der foreligger en kystkommissionskendelse, der forbyder et.

Boligmin. Helge Nielsen fremsætter forslag om ændr. af lov om boligsikring. Det foreslås, at der for pensionister indføres den ordning, at nedsættelse af boligsikringsydelse som følge af indtægtsfremgang ikke kan udgøre mere end 20 pct. af indtægtsfremgangen. Da boligudgiften i kommunale pensionistboliger i en række tilfælde er langt mindre end for andre tilsvarende pensionistboliger, foreslås det for at skabe større lighed, at der i de kommunale boliger skal betales 12 pct. af indkomsten i egen leje, 15 pct. hvis kommunen leverer varme og varmt vand. Boligmin. fremsætter endvidere forslag til lov om lands- og regionsplanlægning. Dette forslag indeholder bl. a. bestemmelser om, at amtsrådene skal forelægge offentligheden alternative regionsplanskitser, inden de udarbejder egentlige forslag.

Justitsmin. K. Axel Nielsen fremsætter forslag om ændr. af borgerlig straffelov (Mindre berigelsesforbrydelser m. v.), der tilsigter en alm. sænkning af strafudmålingsniveauet på væsentlige områder inden for

strafferetten ved et samspil mellem lovgivningsmagt, domstole og anklagemyndighed. Om en afkriminalisering af f. eks. butikstyveri er der dog ikke tale. Endvidere foreslås den kriminelle lavalder for heteroseksuelle forhold nedsat fra 15 til 14 år og for homoseksuelle forhold fra 18 til 14 år, og blasfemiparagraffen foreslås ophævet.

Venstres folketingsgruppe offentliggør forslag til et nettoskattesystem, hvorefter de forskellige former for sociale tilskud som boligsikring, friplads i børnehave, folkepension m. v. modregnes i skatten og afregnes under ét.

7. – Skovmand (r.v.) fremsætter forsl. om ophævelse af lov om anlæg og drift af en tunnelbane i Københavns kommune. 1. beh. 16/3.

Landbrugsmin. Ib Frederiksen fremsætter forsl. til lov om tilskud til strukturprojekter inden for jordbruget. EF's landbrugsfond yder støtte til sådanne projekter på normalt ikke over 25 pct. af udgifterne under forudsætning af, at vedk. medlemsland også deltager i finansieringen, og det foreslås, at den danske stat i 73–74 inden for et beløb af 15 mkr. skal kunne yde tilskud til projekter, til hvilke der søges støtte fra fonden. Man regner med, at statstilskuddet gnstl. må udgøre ca. 5 pct. af de samlede investeringsudgifter. Forslaget vedtages enstemmigt ved 3. beh. 22/3. Min. fremsætter endvidere forsl. om ændr. af lov om statens udlån til jordbrugsmæssige formål m. m. Forslaget tilsigter dels i et vist omfang at tilpasse loven til EF's strukturpolitik, dels at tilvejebringe et bedre grundlag for en mere langsigtet aktiv jordpolitik m. henblik på en bedre jordfordeling. Min. oplyser, at EF er imod støtte til jordkøb m. henblik på strukturrationalisering, idet man ikke tillægger selvejet nogen betydning i denne henseende, men lægger vægt på forpagtning, men at Danmark desuagtet vil søge Kommissionens godkendelse heraf under hensyn til de specielle danske forhold og den betydning, der efter dansk opfattelse må tillægges selvejet som den fremherskende besiddelsesform her i landet.

Kulturmin. Niels Matthiasen fremsætter forsl. til lov om folkebiblioteker, der er udarbejdet under forudsætning af, at der 1/4 74 indføres tilskud fra staten til kommunerne efter objektive kriterier (»bloktilskud«). Forslaget indeholder udtrykkelig bestemmelse om, at folkebibliotekerne skal virke som informationscentraler, og at der i hvert amt skal findes et centralbibliotek. Videre kan nævnes, at bestemmelserne om skolebiblioteker er udgået af forslaget, idet de er optaget i forslaget om ændr. af lov om folkeskolen, og at forfatterne skal have 1,25 kr. pr. bind, som de har stående på bibliotekerne, medens ydelsen til Dansk Forfatterfond efter gældende lov udgør 6 pct. af statens samlede tilskud til folkebibliotekerne. Kulturmin. fremsætter endvidere forslag til lov om radio- og fjernsynsvirksomhed til afløsning af radiospredningsloven af 59 og loven om fællesantenneanlæg af 68. Efter forslaget kan der gives amtsråd eller kommunalbestyrelser tilladelse til at iværksætte lokal programvirksomhed ved hjælp af radio- eller kabelanlæg, men Danmarks Radio bevarer sin eneret på landsdækkende radiospredning; forslaget indeholder også bestemmelser om oprettelse af lokale programråd, hvis formænd får adgang til at deltage i arbejdet i radiorådets programudvalg. Radiorådets medlemstal foreslås udvidet med 2 repræsentanter for de fast ansatte medarbejdere, og det fastslås, at alsidighedskravet til udsendelserne gælder for det samlede udbud af udsendelser, ikke for det enkelte program. Med forslaget tilvejebringes der hjemmel for statslig finansiering af visse områder af DR's virksomhed, specielt undervisningsvirksomheden og kortbølgetjenesten, ligesom indtægtstabet ved de socialt begrundede licensnedsættelser og -fritagelser vil kunne dækkes af staten, og der skabes mulighed for, at DR kan producere programmer, som ikke indgår i den alm. udsendelsesvirksomhed, og for statslig finansiering af en sådan virksomhed (videogrammer eller billedkassetter). Der åbnes endvidere mulighed for at påklage radiorådets afgørelser for et radionævn, såvel i spørgsmål om berigtigelse af fejlagtige faktiske oplysninger som ved an-

dre klager over DR's programmer, dog kun for så vidt angår et konkret program eller en programserie. Endelig findes i forslaget bestemmelser om et udvidet erstatningsansvar for skader, der retsstridigt er forvoldt ved udsendelserne.

Undervisningsmin. Knud Heinesen fremsætter forslag til lov om styrelse af højere uddannelsesinstitutioner, altså ikke blot universiteterne som i den nugældende styrelseslov. Det bestemmes i forslaget, at de tekniske og administrative medarbejdere skal være repræsenteret i de styrende organer undtagen institutrådene, hvilket medfører en ændring i de kollegiale organers nuværende sammensætning. De videnskabelige medarbejdere og lærere, de tekniske og administrative medarbejdere og de studerende repræsenteres i konsistorium og råd i forholdet: 4 : 2 : 2; ifølge universitetsstyrelsesloven besætter lærerne 2/3 og de studerende 1/3 af pladserne. I studienævnene skal lærere og studerende fortsat være repræsenteret i forholdet 1 : 1, og for institutrådenes vedk. fastsættes forholdet mellem grupperne af konsistorium, men mindst halvdelen skal være videnskabelige medarbejdere og lærere. Rektors kompetence styrkes, og det bestemmes, at rektor (og prorektor) vælges af alle, dog således, at de afgivne stemmer vægtes i samme forhold som konsistoriums sammensætning i øvrigt. I forslaget præciseres, at undervisningsministeriet kun kan sætte visse af de kollegiale organers beslutninger ud af kraft, såfremt de findes stridende mod lovgivningen eller alm. retsgrundsætninger. Repræsentanterne for valggrupperne skal selv afgøre, hvilken valgmåde der skal anvendes: flertalsvalg, forholdstalsvalg eller kombinationer heraf. Et mindretal svarende til 25 pct. af de stemmeberettigede til et mandat kan kræve forholdstalsvalg, men de studerendes råd har mulighed for at gennemføre en enhedsrepræsentation, hvis rådets vedtægter fastlægger, at de studerendes råd udgøres af de studerende, der er udpeget ved valget til de kollegiale organer, evt. suppleret med andre studerende efter rådets behov.

Poul Dam (s.f.) fremsætter forsl. til beslutning om foranstaltninger mod inflationen. Forslaget koncentrerer sig om den købekraft, der opstår dels gennem lånoptagelse, som omsættes i forbrug, dels gennem omsætning af værdistigningsgevinster til forbrug, og det foreslås, at retten til at fradrage renter af privat gæld i den skattepligtige indkomst afskaffes, for bestående lån efter en afviklingsperiode på 3 år, hvis der er tale om tinglyst gæld dog 15 år. Samtidig foreslås ejendomsskemaet og beregningen af »overskud« eller »underskud« afskaffet og den skattemæssige virkning af det sidst aflagte ejendomsregnskab aftrappet ligeledes over 15 år. Der ønskes indført indeksregulerede off. lån og en regulering af långivningen, og for at hindre, at værdistigning på fast ejendom omsættes til forbrug, skal loven om særlig indkomstskat udvides til at omfatte ejerboliger, og der skal indføres maksimalavance ved salg af jord. 1. beh. 21/3.

Nathalie Lind (v.) fremsætter for v., k.f. og r.v. forsl. til beslutning om erstatning af statsmidler til ofre for forbrydelser. 1. beh. 22/3.

Stetter (k.f.) fremsætter for k.f. og v. forsl. til beslutning om ophævelse af sambeskatningen på fradragssiden, således at det overlades til ægtefællerne at afgøre, hvem der skal foretage de alm. ligningsmæssige fradrag, som ikke er knyttet direkte til personen eller indtægtserhvervelsen. 1. beh. 14/3.

Flemming Jensen (k.f.) fremsætter i anl. af de mange klager over dobbeltadministrationen for k.f. og v. forsl., til beslutning om forenkling af den kommunale administration. 1. beh. 30/3.

Regeringen orienterer repræsentanter for SF om hovedtrækkene i sine spareplaner.

Realkreditrådet har besluttet at begrænse obligationsudstedelsen med 6 pct., svarende til nominelt 700 mkr. Begrænsningen af belåningen af nye boliger skal ske gennem nedsættelse af kreditforeningernes lånevurdering.

8. – Arbejdsmin. Erl. Dinesen fremsætter forslag til lov om arbejdsretten, hvorefter rettens kompetance udvides til at omfatte

alle kollektive overenskomstforhold, f. eks. også sådanne, hvor arbejdsgiveren er stat, kommune eller anden off. myndighed. Som følge heraf ændres rettens sammensætning, og antallet af dommere forøges fra 6 til 12 og antallet af suppleanter fra 12 til 28. Desuden ændres bodssystemet. Efter forslaget kan bod ikke idømmes, hvis arbejdsstandsningen bringes til ophør inden det fællesmøde under medvirkning af organisationerne, som skal afholdes dagen efter arbejdsstandsningen, eller hvis arbejdet genoptages straks efter fællesmødets henstilling herom. Kun hvis det godtgøres, at der ikke har været nogen rimelig begrundelse for arbejdsstandsningen, eller at den har været et led i en systematisk række af arbejdsstandsninger, skal der kunne pålægges bod. Boden skal fastsættes under hensyn til samtlige sagens omstændigheder og med hensyntagen til undskyldende momenter, og under særlige omstændigheder, hvor modparten har vist overenskomststridig adfærd og derved givet rimelig grund til arbejdsstandsningen, kan den helt bortfalde. Det samme gælder, hvor en arbejdsstandsning skyldes trivselsmæssige faktorer, som modparten bærer ansvaret for.

Landbrugsmin. Ib Frederiksen fremsætter forslag til lov om kød m. m. Lovforslaget fremkommer som en sammenarbejdning af loven af 1949 om indenrigs kødkontrol og loven af 1958 om udførsel af kød m. m. Desuden er der ved udarbejdelsen af lovforslaget taget hensyn til de i EF gældende regler, der ifl. aftale får virkning for Danmark fra 1/7 73.

Min. for off. arb. Kampmann fremsætter forslag til lov om hovedstadsområdets kollektive personbefordring. Som endeligt mål opstilles en samling af bane- og busdriften under én administration, og forslaget bestemmer, at et trafikråd med blandet statsligkommunal repræsentation skal have til opgave at udarbejde lovforslag om en forening af bane- og busdriften i området. Som et første skridt skal det pålægges kommunerne at stifte et busselskab, der skal omfatte de statslige og kommunale busruter og, i det omfang det er muligt, også de private busruter i området. Ved et samtidig fremsat forslag om ændr. af lov om omnibus- og fragtmandskørsel m. motorkøretøjer får trafikrådet kompetence til at give tilladelser til omnibuskørsel, således at den koncessionsmyndighed, der hidtil har ligget hos trafikudvalgene hhv. kommunalbestyrelserne, overgår til trafikrådet. Min. fremsætter endvidere forsl. til lov om godstransport m. motorkøretøjer. De nugældende regler om indenlandsk godstransport m. motorkøretøjer tager alene sigte på den såkaldte fragtmandskørsel (kørsel i rute), men det foreslås, at der nu ligesom i EF-landene iøvrigt indføres regulering af tilgangen til vognmandserhvervet gennem vejtransportrådet.

9. – Regeringen orienterer folketingets økonomisk-politiske udvalg om besparelser på 142 mkr. i 1973–74 stigende i løbet af nogle år til 350 mkr. Den allerstørste del af beløbet angår socialministeriets budget: Bortfald eller reduktion af folkepension til bedrestillede gifte kvinder mellem 62 og 67 år, bortfald af moderskabsydelse undtagen i trangstilfælde og besparelser på forhøjet børnetilskud til »enlige« kvinder, som lever i »papirløst« ægteskab. Statsministeren udtaler, at regeringen vil indbyde folketingets partier til forhandling om de mere langsigtede sparebestræbelser.

12. – LO's underorganisationer afgiver de første strejkevarsler.

14. – Lauge Dahlgaard (r.v.) fremsætter forsl. til beslutning om den langsigtede boligpolitik, der skal afløse boligforliget af 1966. 1. beh. 23/3.

15. – Min. for off. arb. Kampmann fremsætter forsl. til lov om Bornholmstrafikken, hvorefter staten med tilbagevirkende kraft fra 1/1 73 for 62.4 mkr. erhverver de skibe, anlæg, driftsmateriel osv., som af A/S Dampskibsselskabet på Bornholm af 1866 har været anvendt til besejlingen af Bornholm. En statsvirksomhed, Bornholmstrafikken, skal herefter forestå besejlingen, og der regnes med et statstilskud til driften på ca. 2 mkr årl. til nedsættelse af fragtomkostningerne fra øen. I forslaget bestemmes endvidere, at der fremtidig skal tilladelse til at udføre

rutesejlads med passagerer, post eller gods såvel med danske som med fremmede skibe i fart mellem det øvrige Danmark og Bornholm.

Undervisningsmin. Knud Heinesen fremsætter forsl. til lov om amtscentraler og en landscentral for undervisningsmidler. Amtscentralerne opstår ved en sammenlægning af de nuværende fælleskommunale samlinger og skolecentraler, medens landscentralen er en nydannelse.

Fkt. vedtager ved 3. beh. enst. forsl. til lov om statens overtagelse af tilsynet med betinget dømte m. v. (se 10/10 72).

Reguleringspristallet for januar er opgjort til 113.8 og udløser dyrtidstillæg til lønmodtagere og pensionister til et samlet beløb af ca. 2 mia. kr. Næste dyrtidsportion udløses ved pristal 115, og det kan herefter betragtes som sikkert, at julipristallet vil udløse i hvert fald én dyrtidsportion.

16. – I et møde mellem regeringen og repræsentanter for SF besluttes det at nedsætte tre udvalg, som i løbet af 14 dage skal finde frem til en løsning af skatteproblemerne, inflationen og boligpolitikken.

17. – Overenskomstforhandlingerne mellem DA og LO bryder sammen, og forligsmanden opgiver yderligere mægling, efter at Leif Hartwell og Thomas Nielsen har afleveret deres svar på forligsmandens »spørgsmål til en skitse«. Hartwell opfordrer LO til at tage kravet om arbejdstidsforkortelse tilbage, og arbejdsgiverne vil heller ikke gå med til en fordobling af dyrtidsportionen fra 30 til 60 øre i timen.

28. – Socialmin. Eva Gredal fremsætter forslag om ændr. af lov om off. sygesikring. Forslaget går ud på, at sygesikringen med den sædvanlige statsrefusion på 35 pct. af udgifterne yder tilskud til kiropraktisk behandling, når den udføres af kiropraktorer, der er godkendt af Dansk Kiropraktor-Råd, og uden at der stilles krav om henvisning fra læge. Det er hensigten at indføre begrænsninger både m. h. t. antallet af tilskudsberettigede behandlinger og tilskuddets størrelse pr. behandling.

Marts 1973

1. – Fkt. færdigbehandler forslag om ændr. af lov om udlændinges adg. til landet (se 10/10 72), der vedtages enst., idet dog SF undlader at stemme.

Forligsmanden, amtmand Sigurd Wechselmann, udsætter de varslede strejker og lockouter i 14 dage.

4. – Efter den nyeste Gallup-undersøgelse ville 5.8 pct. af vælgerne stemme på advokat Mogens Glistrups protestparti, Fremskridtspartiet, der vil afskaffe indkomstskat og papirvælde, og partiet ville dermed kunne få en halv snes mandater i fkt. En uge senere offentliggøres Observa's undersøgelse, der viser, at partiet ville få 7 pct. af stemmerne.

6. – Socialmin. Eva Gredal fremsætter forslag til lov om en særlig ydelse til modtagere af børnetilskud og til folke-, invalide- og enkepensionister som kompensation for bortfald af tilskud til forbrugerpriserne på mejeriprodukter fra 1/2 73. For børnetilskuddet drejer det sig om en engangsydelse på 32 kr. pr. barn for perioden 1/2–30/9 73, og for tiden derefter vil regeringen fremsætte forslag om forhøjelse af børnetilskuddet med 4 kr. om måneden. For pensionister udgør kompensationen beregnet for perioden 1/2 73–1/4 74 50 kr. for enlige og 85 kr. for ægtefæller, der begge modtager pension. Her er det hensigten for tiden efter 1/4 74 at foretage en indregning af den særlige ydelse i pensionens grundbeløb. De samlede udgifter er anslået til 89 mkr., hvoraf 8 mkr. vil blive indbetalt til det offentlige i form af direkte skat.

7. – Det kons. folkeparti offentliggør en finansplan med besparelser på 3 mia. kr. i 1973–74 og 4 mia. kr. i 1974–75 og nedsættelse af indkomstskatten. De største besparelser, henholdsvis 1400 og 1500 mkr., fremkommer ved, at der gives samtlige ministerier pålæg om at nedsætte budgetterne med 3 pct. på linie med den nedsættelse, der sker for forsvarsministeriets vedk. i henhold til det forsvarsforlig, der er indgået mellem

de 4 gamle partier. Blandt besparelserne i øvrigt er udsættelse af lovforslagene om økonomisk demokrati, Saltholmlufthavnen, social bistand og folkeskolereformen. Hvad skattenedsættelserne angår, går planen ud på, at skatteprocenten på statsskatteskalaens 1. trin nedsættes fra 18 til 16 samtidig med at det 1. trin forlænges med 10.100 kr. til 31.000 kr., endvidere foreslås udskrivningsprocenten for statsskatten nedsat fra 91 til 87 og de kommunale skatter sænket med 1 pct.

8. – Efter at have gennemgået den samlede økonomiske situation og udviklingen i de off. finanser med henblik på forhandlinger forud for vedtagelsen af finanslovforslaget for 1973–74, fremlægger regeringen en plan, hvorefter der ved udskydelse af udgiftkrævende lovgivning, besparelser og skatteforhøjelser i 1973–74 skal indvindes 650 mkr. heraf ved skatteforhøjelser 50 mkr., og i 1974–75 ca. 3 mia. kr. foruden 850 mkr. ved skatteforhøjelser. Udskydelserne rammer folkeskolereformen, bistandsloven og ØD-lovene, der alle udskydes ét år, det samme gælder Saltholm-lufthavnen og Storebæltsbroen. Også forbedringen af afskrivningen på maskiner udsættes, hvorved staten sparer 400 mkr. årlig. Hvad besparelserne angår, bortfalder moderskabsydelsen, forhøjet børnetilskud til enlige forsørgere bortfalder ligeledes, når forældrene lever sammen (papirløst ægteskab). Børnetilskud til første barn afskaffes, dog først efter det 3. år, og børnetilskud i øvrigt indtægtsreguleres. Tjenestemænds adgang til førtidspensionering fra det 60. år afvikles over 7 år. For aktive tjenestemænd over 67 år indføres en lignende ordning med reduktion af folkepensionens grundbeløb, som gælder for pensionerede tjenestemænd, og for andre folkepensionister med andre indtægter over 20.000 kr. indføres indtægtsregulering af grundbeløbet. Endvidere begrænses pensionstillægget til gifte, hvis ægtefælle har en betydelig indkomst. På det boligpolitiske område fremlægges forslag, der vil medføre en styrkelse af den statsfinansielle stilling med 1.5 mia. kr. i 1974–75. Endvidere skal den særlige indkomstskat ved salg af fast ejendom også gælde for parcel- og sommerhuse og ejerlejligheder. Skatteforslagene omfatter skærpelse af formueskatten og selskabsskatten og der indføres kuponskat på 30 pct. for obligationer samt årlig registrering af rentebetalinger og tilskrivninger fra pengeinstitutterne. Endvidere begrænses adgangen til at fradrage repræsentationsudgifter og renter af forbrugerlån ved opgørelsen af skattepligtig indkomst, det samme gælder adgangen til at fradrage gaver til almennyttige formål, og ligningsmæssige fradrag skal ikke ske i indkomsten, men i skatten.

9. – Landbrugsmin. Ib Frederiksen fremsætter forsl. til lov om støtte til modernisering af jordbrugsbedrifter (landbrug, gartneri og frugtavl, men ikke skovbrug). Forslaget, der fremkommer på baggrund af bestræbelserne i EF for at fremme en fælles strukturpolitik, bygger på et EF-direktiv af 17/4 72 om moderniseringsstøtte til jordbrugsbedrifter og indeholder først og fremmest hjemmel for landbrugsmin. til at yde statstilskud til betaling af renter af lån til investeringer med det formål at sætte bedriften i stand til at give de ved jordbruget beskæftigede personer en arbejdsindtægt, der svarer til den indtægt, som lønarbejdere kan opnå uden for jordbruget. Tilsagn om rentetilskud forudsættes holdt inden for 28 mkr. årl. og tilsagn om garanti inden for 20 mkr., til gengæld spares der årl. 30 mkr. ved ophævelse af loven om tilskud til investeringer i landbrugets produktionsbygninger, og 25 pct. af den danske stats udgifter vil efter direktivet blive refunderet af Den europæiske Landbrugsfonds udviklingssektion. De samlede udgifter ved lovens administration anslås til 6 mkr. årl.

Boligmin. Helge Nielsen fremsætter forslag om ændr. af lov om boligbyggeri. Forslaget er et led i regeringens sparebestræbelser og går ud på at ophæve adgangen til godtgørelse for erlagt moms i nyt byggeri. Godtgørelsen andrager p. t. 165 kr. pr. m^2, dog højst for 100 m^2 pr. bolig, eller 16.500 kr., men da byggeri påbegyndt inden 9/3 vil få godtgørelse efter de hidtidige regler, vil

besparelsen på de off. budgetter først vise sig efterhånden. På lidt længere sigt vil besparelsen med et byggeri svarende til byggevirksomheden i 1971–72 udgøre ca. 900 mkr. på årsbasis. Regeringen vil søge en del af besparelsen reserveret til sikring af en socialt afbalanceret boligpoliitk.

Fkt. færdigbehandler flg. lovforslag, der alle vedtages enstemmigt: Forslagene om ændr. af lovene om ophavsretten til litterære og kunstneriske værker og om retten til fotografiske billeder (se 13/12 72), om ændr. af lov om børne- og ungdomsforsorg (udvidet klageadg. m. v.) (se 29/11 72) samt om ændr. af merværdiafgiftsloven (kontrolbestemmelser m. v.) og af skattekontrolloven (se 24/10 72). Ved 2. beh. 6/3 af merværdiafgiftsloven er ændringsforslag, hvorefter momsregistrerede virksomheder fra 1/7 ikke længere kan fratrække udgiften til moms ved anskaffelse og drift af personbiler, vedtaget med 82 stemmer (s. og s.f.) mod 52 (k.f. og v.), medens 21 r.v. undlader at stemme. Ændringen anslås at ville give statskassen et merprovenu på 50 mkr.

Venstre og Det radikale venstre indgiver fælles ændringsforslag til finanslovforslaget for 1973–74 med samlede besparelser på 1512 mkr. På anlægsarbejder spares 400 kr., på ægtefællepension 100 mkr. og på dagpengereformen 230 mkr. ved indførelse af en ordning, der betyder, at dagpenge kun ydes i ét år.

10. – Kristeligt Folkepartis hovedbestyrelse nægter at godkende landsformanden, overlæge Jacob Christensens beretning. Kun 11 stemmer for godkendelse, 32 imod. Jacob Christensen forlader derefter partiet og får følgeskab af 9 andre hovedbestyrelsesmedlemmer, deriblandt de to initiativtagere til partiets stiftelse, præsterne Bent Vilslev Petersen, Udby, og Niels E. Rosendahl, Lemvig. Næstformanden, overlærer Jens Møller, Tved v. Kolding, konstitueres som formand indtil partiets landsmøde i maj. Partiet har i øjeblikket ca. 6.400 medlemmer.

13. – Ved 1. beh. af forslaget om at ophæve godtgørelsen for byggemomsen (se 9/3) kræver såvel oppositionen som SF, at forslaget bliver behandlet i sammenhæng med de øvrige boligpolitiske problemer, hvad boligmin. Helge Nielsen erklærer sig indforstået med.

SF nægter at gå med til nedskæringer på det sociale område, så længe man ikke har fået undersøgt samspillet mellem sociale ydelser og beskatning (se 23/1).

Spareforhandlingerne indledes i det økonomisk-politiske udvalg med deltagelse af økonomi- og budgetmin. Per Hækkerup.

14. – Kasseoverskuddet for 1972–73, der ved finanslovens vedtagelse var beregnet til 2.294 mkr., er nu svundet ind til 695 mkr.

15. – Landbrugsmin. Ib Frederiksen fremsætter forsl. om ændr. af lov om udlån til yngre landmænd. Med henvisning til at landbrugets rentabilitet efter Danmarks indtræden i EF bliver væsentlig forbedret, foreslås lovens driftstilskudsordning ophævet, medens kursudligningslån og etableringstilskud opretholdes.

16. – Forligsmanden meddeler, at han har opgivet at mægle, da et mæglingsforslag ikke på nuværende tidspunkt kan forventes at blive vedtaget af parterne. Forinden meddeler Leif Hartwell, DA, og Thomas Nielsen, LO, forligmanden, at LO i princippet kan tiltræde forligsskitsen, men at DA må gå imod. Forligsskitsens hovedpunkter var: Ligeløn for mænd og kvinder med 1 kr. mere i timen til kvinderne i normallønsområdet og 70 øre mere i minimallønsområdet, generelle lønforhøjelser på 40 øre i timen pr. 1/3 og 1/9 73 og 45 øre pr. 1/3 og 1/9 74, forhøjelse af dyrtidsportionen fra 30 til 40 øre timen (LO havde forlangt 60 øre), forhøjelse af feriegodtgørelsen med 1 pct. til 10½ pct. (opr. krav 12½ pct.), nedsættelse af arbejdstiden med 1 time på 3. og 1/2 time på 2. skiftehold samt et protokollat om, at der skulle forberedes en nedsættelse af arbejdstiden til 40 timer ugen.

18. – Forligsmand Sig. Wechselmann meddeler, at han efter samråd med sine to kol-

leger, C. Ove Christensen og Geert Drachmann, ikke har fundet en yderligere udsættelse af arbejdskonflikten betimelig, og at han derfor definitivt har afsluttet mæglingen.

19. – Det økonomiske sekretariat regner med, at betalingsbalanceunderskuddet over for udlandet, der i 1972 var 700 mkr., i 1973 vil stige til 2,5–3 mia. kr.

20. – I en revideret spareplan fra regeringen opgøres besparelserne i 1973–74 og 1974–75 til henholdsvis 1.1 og 3.1 mia. kr. mod oprindelig 0.6 og 3.0 mia. kr., hvortil kommer merindtægter henholdsvis på 25 og 859 mkr. Desuden vil besparelserne automatisk medføre besparelser for kommunerne på 47 og 189 mkr. i de to finansår. Af den opr. plan er udgået den særlige indkomstskat for parcel- og sommerhuse samt ejerlejligheder, og børnetilskuddet for det første barn skal ikke falde bort efter 3 år, men tilskuddet skal indtægtsreguleres og aldersgrænsen nedsættes fra 18 til 16 år. Under undervisningsministeriet skal kortere lektioner og flere lektioner pr. lærer give besparelser på 130 mkr. i 73–74 og 275 mkr. i 74–75.

21. – Min. for off. arb. Kampmann fremsætter forsl. om ændr. af postloven, hvorefter postgirokontorets virksomhed udvides ved at der gives adgang til at tilbyde det statsansatte personale oprettelse af løngirokonti med mulighed for højere forrentning af beløb, der hensættes på opsigelse. Endvidere åbnes der mulighed for at yde lønkontilån og sparelån til indehavere af sådanne lønkonti. Efter forslaget kan der også iværksættes foranstaltninger med henblik på øget anvendelse af postgiro i forbindelse med statens egne udbetalinger, således ved anvisning af lønninger m. v. til fordeling på lønmodtagernes girokonti eller konti i bank eller sparekasse. Min. bemærker, at udvidelsen af postgiroens virksomhed efter regeringens og justitsministeriets lovafdelings opfattelse kunne gennemføres administrativt, men at regeringen har valgt at fremsætte lovforslag for at undgå, at debatten mere kom til at dreje sig om proceduren end om indholdet.

De varslede strejker og lockouter træder i kraft. Konflikten omfatter i alt 258.000 arbejdere, hvoraf 153.000 strejker og 105.000 er lockoutede. Private busruter og de 3 private bilfærgeruter mellem Sjælland og Jylland indstiller driften. Bortset fra den soc. dem. presse, Land og Folk, Information, Kristeligt Dagblad og Børsen udkommer dagbladene ikke.

22. – Finansmin. Grünbaum fremsætter forsl. om ændr. af lov om tobaksafgifter. Ændringen er nødvendig for at bringe loven i overensstemmelse med et direktiv vedtaget af EF's ministerråd 19/12 72 og medfører ikke nogen ændring af provenuet.

Centralorganisationen af Metalarbejdere varsler strejke for sine medlemmer på 7 kraftværker og for medlemmer, der reparerer og efterser fly i Københavns lufthavn i Kastrup.

23. – Forsl. om ændr. af lov om særlig indkomstskat m. v., fremsat af Foged (v.) m. fl. (se 28/11 72) vedtages enst. ved 3. beh. Hermed bortfalder den pr. 1/1 73 indførte kapitalvindingsskat af forsikringssummer, der udbetales for skader på fast ejendom. Ligeledes enst. vedtages forsl. om ændr. af ligningsloven (se 9/11 72). Finansmin. Grünbaum oplyser ved 2. beh. 21/3 om de samtidige fremsatte lovforslag om ændr. af afskrivnings- og investeringsfondsloven (maskinafskrivninger) og om ændr. af loven om skattemæssig opgørelse af varelagre (afskaffelse af adgangen til nedskrivning af varer indkøbt på bindende kontrakt), at regeringen som led i sine sparebestræbelser ønsker at udskyde vedtagelsen af det førstnævnte forslag, medens det andet vil blive søgt gennemført.

Statsmin. Anker Jørgensen opfordrer forligsmanden til at gøre et forsøg på at mægle i arbejdskonflikten.

24. – Overenskomstforhandlingerne genoptages under forligsmandens ledelse.

27. – Fkt. færdigbehandler 4 lovforslag, der alle vedtages enst.: om ændr. af forsk. lovbestemmelser om arbejderbeskyttelse (se 15/12 72), om ændr. af lov om sygehusvæsenet m. v. (se 14/12), om ændr. af lov om off. sygesikring (Tilskud til lægemidler) (se 14/12) og om ændr. af lov om erstatning til besættelsestidens ofre (se 25/10 72). Ved afstemningen om de to sidstnævnte forslag undlader henholdsvis s.f. og v. at stemme. Der er enighed om det sidste lovforslag i den fremsatte skikkelse, men et ændringsforslag, hvorefter kredsen af personer, der kan få hædersgaver, udvides, kritiseres stærkt ved 2. beh. 6/3 bl. a. af de fhv. ministre Frode Jacobsen (s.) og Per Federspiel (v.), og behandlingen standses, og forslaget vises tilbage til udvalget. Ved den fortsatte 2. beh. 23/3 foreligger nyt ændringsforslag med ændret formulering, som dog ikke tilfredsstiller oppositionen.

Forligsmanden meddeler ved 2-tiden om natten, at der er opnået forlig mellem DA og LO, og at mæglingsforslaget vil indeholde en udsættelse af de konflikter, der er varslet, men endnu ikke etableret.

29. – Finanslovforslaget for 1973–74 vedtages ved 3. beh. enst. af alle 5 partier. Den seneste sparerunde har ført til besparelser på godt 1 mia. kr. Statsmin. Anker Jørgensen udtaler, at formålet med besparelserne er at undgå forhøjelse af beskatningsprocenterne, og at regeringen stiler efter at nedsætte udskrivningsprocenten til næste år. Han meddeler også, at dyrtidsreguleringens fremtid skal undersøges i en kommission, som regeringen vil nedsætte.

30. – Ved 3. beh. vedtages enst. forslagene om ændr. af lovene om arbejdsformidling og arbejdsløshedsforsikring (se 15/12 72), højere forberedelseseksamen (se 30/11) og uddannelsesstøtte (se 15/12). Forslag til lov om statsligt indskud i Finansieringsinstituttet for Håndværk åog Industri A/S (se 5/12 72) vedtages med 106 stemmer (s., s.f. og r.v.) mod 57 (k.f. og v.), efter at det ved 2. beh. som led i sparebestræbelserne er bestemt, at det påtænkte indskud på 50 mkr. i 73–74 skal udskydes til et senere tidspunkt. Endvidere færdigbehandles 3 private lovforslag, der alle forkastes med regeringspartiernes og de radikales stemmer. For det kons. forslag om ændr. af lov om beskatning til kommunerne af faste ejendomme (Loft over grundskyldspromillen) (fremsat 31/10 72) stemmer kun k.f., medens v. undlader at stemme, for venstres forslag om ændr. af samme lov (se 28/11) stemmer v., mens k.f. undlader at stemme, og for venstres forslag om ændr. af lov om udskrivning af skat til amtskommunen (se 28/11) stemmer både v. og k.f.

Akademikernes Centralorganisation varsler strejke fra 1/5 for 1300 overenskomstansatte jurister, økonomer, læger og magistre.

Dansk udenrigspolitisk Instituts skriftserie:

Netop udkommet:

Nr. 5. Hans Branner: *Småstat mellem Stormagter. Beslutningen om mineudlægning august 1914.* 279 sider, kr. 69,00.

Desuden foreligger:

Nr. 1. Nikolaj Petersen: *Afskrækkelse og forsvar. Antiraketforsvarets problematik,* 1969, 217 sider, kr. 46,00.

Nr. 2. Mary Dau: *Danmark og Sovjetunionen 1944–49,* 1969, 291 sider, kr. 46,00.

Nr. 3. Bjarne W. Frederiksen: *Danmarks sydslesvigpolitik efter det tyske sammenbrud i 1945,* 1971, 210 sider, kr. 46,00.

Nr. 4. Lars Blinkenberg: *India-Pakistan. The History of Unsolved Conflicts,* 1972, 440 pages, kr. 86,25.

Bøgerne kan leveres fra

Munksgaards Forlag, Nørre Søgade 35, 1370 København K.

Det udenrigspolitiske Selskab

Det udenrigspolitiske Selskab har til formål at fremme interessen i Danmark for international politik.

Selskabet er tværpolitisk og kan ifølge dets vedtægter ikke tage stilling til noget politisk problem. Det søger at skabe et forum for en saglig debat, hvor forskellige anskuelser kan mødes.

Selskabet afholder møder og seminarer og udgiver bøger om udenrigspolitiske spørgsmål.

Eventuelle forespørgsler om medlemskab skriftlig eller telefonisk til sekretariatet daglig kl. 10–12.

Selskabet udgiver følgende periodiske skrifter:

Fremtiden. Tidsskrift for udenrigspolitik. Redaktion: Jørgen Schleimann og Poul Møller. Udkommer 8 gange om året. Pris kr. 55,50.

Udenrigspolitiske skrifter. Skrifter à 32 sider, der hver redegør for ét aktuelt, udenrigspolitisk problem. Redaktion: John Danstrup, Sven Ove Gade og Johan Wilhjelm. Udkommer i serier af 4 hefter. Pris pr. serie kr. 35,00.

Økonomisk kronik. Månedlig duplikeret oversigt over de vigtigste internationale, økonomiske nyheder. Pris kr. 115,00 årlig.

Det udenrigspolitiske Selskabs publikationer tjener til orientering om kendsgerninger og synspunkter, men Selskabet som sådan kan iflg. sine vedtægter ikke tage stilling til noget politisk problem. Det udenrigspolitiske Selskab hæfter derfor ikke for de meninger, der fremsættes i dets skrifter.

Selskabets publikationer kan bestilles direkte gennem Selskabets sekretariat, tlf. 14 88 86.

Biblioteket

Selskabets bibliotek omfatter en samling på ca. 150 af de vigtigste danske og udenlandske tidsskrifter indenfor området international politik, hvis artikler løbende registreres efter emne.

Endvidere omfatter biblioteket et pressearkiv, hvor der daglig foretages udklip af de vigtigste danske og udenlandske aviser om politiske og økonomiske forhold af international betydning.

Biblioteket er åbent for alle interesserede, og en oversigt over bibliotekets indhold kan leveres i fotokopi mod betaling af kr. 2,00 i frimærker.

Forespørgsler til bibliotekaren evt. pr. telefon daglig kl. 13–16 (01) 14 88 86. Adresse: Vandkunsten 8, 1467 København K.